

זיהוי גלות בני ישראל במצרים בכרונולוגיה מצרית

כידוע בני ישראל היו במצרים 210 שנים. שם הם התרבו מ-70 נפש לרבים ריבוא. שם היו משועבדים בעבודה קשה ומשם יצאו אחרי עשרת המכות שקבלו מצרים. למרות מאמצים אשר השקיעו חוקרים רבים, לא נמצא זכר למאורעות אלו בהיסטוריה מצרית. יתר על כן, לא הצליחו לזהות פרק הזמן בהיסטוריה מצרית שבו התרחשו מאורעות אלו. במאמר זה אנו מציעים פתרון לתעלומה זאת בלי לשנות את הכרונולוגיה המצרית המקובלת ובלי לשנות את הכרונולוגיה התורנית.

1. כרונולוגיה תורנית

נזכיר את סדר עולם התורני המקובל. אדם נברא בא' תשרי (לפי רבי אליעזר) ביום ששי בשבוע. מולד תשרי היה באותו יום ששי בשעה 14 (אחרי השקיעה) ותקופת תשרי היתה ביום רביעי לפניו, בשעה 15 אחרי השקיעה. מאז לוח מולדות ממוצעים מתקדם ברווחים שווים של 29.5 יום תשצ"ג חלקים (793/1080 חלק שעה) ותקופת שמואל מתקדמת ברווחים שווים של 365.25 יום. מניין שנים שלנו כולל את ששה ימי בראשית כחלק של שנה תוהו אשר קדמה לבריאת אדם. לכן אדם הראשון כאילו נברא בא' תשרי שנה ב'. מנין זה ממשיך ברציפות עד הזמן הזה. מאחר ואנו מונים חודשים לפי ירח, נוצר הפרש של כ-10.9 יום בין שנת שמש לשנת ירח. משום כך כל 19 שנים עושים 7 שנים מעוברות שבהם מוסיפים אדר ב'. כיום סדר שנים מעוברות קבוע: שנים 19,17,14,11,8,6,3 במחזור. אבל בזמנים קדומים, שנים מעוברות נקבעו ע"י כמה כללים. העיקרי שבהם הוא כלל התקופה. לפי כלל זה אם תקופת ניסן נופלת אחרי ט"ו בניסן- מעברים את השנה (תקופת ניסן שונה מתקופת תשרי אשר הוגדרה לעיל בחצי שנה של 365.25 יום). כללים אלו מאפשרים לבנות את הלוח מבריאת העולם עד היום (פרט למקרים גבוליים).

כדי לשחזר את סדר עולם התורני, עלינו לדעת באיזה שנה ובאיזה חודש קרו הדברים. בספר בראשית פרק ה' כתוב ספר תולדת אדם: אדם 130 שנה הולידת את שת, שת 105 שנה ויולד את אנוש, אנוש 90 שנה ויולד את קינן, קינן 70 שנה ויולד את מהללאל, מהללאל 65 שנה ויולד ירד, ירד 162 שנה ויולד חנוך, חנוך 65 ויולד את מתושלח, מתושלח 187 שנה ויולד את למך, למך 182 שנה ויולד את נח.

אנו מניחים שכל הלידות היו בא' תשרי. לכן כדי לקבל שנת לידת נוח, צריך לחבר את המספרים: $182+187+65+162+65+70+90+105+130=1056$. סכום זה צריך לחבר לתאריך בריאת אדם הראשון א' תשרי שנה ב'. על כן נוח נולד בא' תשרי 1058 (קל לזכור שנה נולד בשנת "נח"=58).

נח 500 שנה ויולד את שם, את חם ואת יפת. ובשנה 600 לנוח היה מבול. על כן מבול התחיל בא' תשרי שנה 1658.

אבל יש כאן טעות. מבול לא התחיל בא' תשרי אלא (לפי רבי אליעזר) בי"ז חשוון. ונח בתחילת המבול לא היה בן 600 אלא 600 עוד 47 יום. וכלל בתורה הוא שמקצת שנה ככולה (ראה: הגמרא ר"ה

י' ע"ב'. ויש מחלוקת האם גם פחות מחודש כשנה או לא. אבל כאן אין מחלוקת). לכן יש לומר שנה בתחילת המבול היה בן 599 ו- 47 והמבול התחיל בי"ז חשון שנת 1657 ונגמר בכ"ז חשון 1658.

סדר הולדות אחרי המבול כתוב בבראשית פרק י"א.

שם בן 100 שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול. ארפכשד 35 ויולד שלח. שלח 30 ויולד עבר. עבר 34 ויולד פלג. פלג 30 ויולד רעו. רעו 32 ויולד שרוג. שרוג 30 ויולד נחור. נחור 29 ויולד תרח. תרח 70 ויולד את אברהם את נחור ואת הרן. כדי לקבל שנת לידת אברהם צריך לחבר $290 = 35 + 30 + 34 + 30 + 32 + 30 + 29 + 70$.

ויש כאן שני ספקות: א) האם ארפכשד נולד שנתים אחרי תחילת המבול או אחרי סוף המבול; ב) האם אברהם הוא בן הבכור של תרח.

לגבי ספק הראשון כתוב בבר' רבה כ"ו כ' "והלא יפת הוא הגדול אלא בתחלה אתה דורש שהיה צדיק ונולד כשהוא מהול, ושייחד הקב"ה שמו עליו, ושאברהם עתיד לצאת ממנו, ששמש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחמומו". ועדיין לא ברור האם שם היה הקטן או הבינוני. רש"י בע"ז ט' עמ' א' נקט ששם הוא הקטן ואילו רמב"ן על החומש בר' ו' י' פרש ששם הוא בינוני. אם שם היה קטן אז הוא נולד כאשר נוח היה בן 502 והיה בן 100 כאשר נוח היה בן 602, בא' תשרי שנת 1660 שנתים אחרי סוף המבול. אבל אם שם היה בינוני אז ארפכשד נולד בא' תשרי שנת 1659, שנתים אחרי תחילת המבול. (הערה: מגמרא סנהדרין ס"ט ע"ב משמע שאילו שם היה בכור אז היה בן 102 שנה שנתים אחרי המבול. ומאחר כתוב שהיה בן 100 אז בהכרח היה קטן. ועוד מאחר וארפכשד מנוי בתור בן שלישי של שם (בראשית י' כ"ב) ושם לא שימש בתיבה אז לא יתכן שהוא נולד שנה אחרי סוף המבול אלא אם כן נולדו תאומים).

לגבי ספק שני נראה שזהו ספק בגמרא סנהדרין ס"ט ע"ב. אבל לפי רש"י בע"ז א' הגמרא שם מתפרשט באופן חד משמעי שאברהם נולד כאשר תרח היה בן 70. מכאן אברהם נולד בתשרי שנת $1950 = 1660 + 290$. חשבון זה נכון לדעת רבי אליעזר שסובר שאברהם וכן יעקב נולדו בשתרי. אבל לפי רבי יהושע אברהם ויעקב נולדו בניסן. ויש להסתפק האם אברהם נולד בניסן הקודם לתשרי 1950 או אחריו. והנה, לפי רבי יהושע עולם נברא בניסן. וידוע לפי חשבון תקופות שניסן הוא קדם חצי שנה לתשרי של בריאת העולם לפי רבי אליעזר. על כן לפי רבי יהושע אברהם נולד בניסן 1949. אבל כל ילד מכיר את הסימן שאברהם נולד בשנת 1948 כמו שנת הקמת מדינת ישראל! אלא שנת 1948 נמנת מבריאת העולם ואילו אנו מוסיפים שנת תוהו. לכן אין כאן סתירה.

משם אנו מתקדמים ללידת יצחק. לכל הדעות הוא נולד בפסח. אברהם היה אז בן 100 שנה. לפי רבי יהושע אין ספק שיצחק נולד בפסח 2049. אבל לפי רבי אליעזר אפשר להסתפק שמא הוא נולד בניסן 2050. אבל אז אברהם באותו זמן היה 100.5 שנה ולפי עיקרון שמקצת שנה ככולה הוא היה נקרא בן 101. על כן בהכרח לרבי אליעזר יצחק נולד בניסן 2049 כמו לעיל.

יציאת מצרים היתה לכל הדעות בדיוק 400 שנה אחרי לידת יצחק, בפסח 2449. משם אנו מגיעים לבנין בית המקדש 480 שנה אחרי יציאת מצרים בחודש זיו הוא חודש אייר בשנת 2929. הבית עמד 410 שנה (כולל שנים שנבנה) ונחרב בט' באב 3339 במוצאי שבת ובמוצאי שמיטה. גלות בבל היתה 70 שנה. לכן תחילת בית שני בתשרי 3410. ובנין בית מקדש התחיל בפועל בכ"ד אלול שנת 3409.

בית שני עמד 420 שנה ונחרב בט' באב, גם כן במוצאי שבת ובמוצאי שמיטה. אבל מגמרא בערכין י"ב ע"ב משמע שבית שני נחרב בשנת 421 שלו. וכן כתבו תוספות בע"ז ט' ע"ב ד"ה "האי" ובערכין י"ב ע"ב. לכן בית מקדש שני חרב בט' באב שנת 3830 והיא היתה שנה ראשונה של שמיטה. ומאז אנו מונים שמיטות במחזוריות של שבע שנים. וסימן הידוע שכל שנה שמתחלקת שבע היא שנת שמיטה. ולפי רמב"ם בית המקדש שני נחרב בשנה 420 שלו בט' באב 3829, בסוף שנת שמיטה. על כן גם לדעתו שנת 3830 היתה שנה ראשונה של שמיטה. ויש לציין שחורבן בשנת 3830 תואם את היסטוריה רומית שבית נחרב בשנה 70 למנינם.

לוח הזמנים שהבאנו הוא מלא, בלי חורים או סתירות פנימיות. במאמר על [גבולות הר הבית](#) בפרקים 8.1 ו-8.2 הבאנו ראיות אוסטרונומיות לכיוונים של של כתלים של הר הבית. ועוד קרא מה שכתבנו במאמר על [פרשת חי שרה](#) (בסעיפים ו), (ז) בענין שריטה בכותל. ראיות אלו מאשרות את חשבון הזמנים בתקופה של אברהם, יצחק ויעקב. גם יום פטירתו של משה רבינו בז' אדר (שנה מעוברת) נופל בשבת כפי המקובל.

חורבן בית ראשון ושני אכן היה במוצאי שבת (הערה: ואף לפי רמב"ם שמעמיד חורבן הבית בט' אב 3829- יתכן מבחינה אסטרונומית שהיה במוצאי שבת). כל שנות בית ראשון מחולקות לתקופות המלכים של יהודה ושל ישראל. ויש התאמה עדינה ביניהם (הערה: רק יש לדעת שאצל מלכי יהודה שנים נמנו מניסן ומקצת שנה נחשבת כולה למלך הקודם. ואילו אצל מלכי ישראל וכן אצל השופטים השנה מתחילה בתשרי. ועוד אצל מלכי ישראל שנת המעבר בדרך כלל עולה למלך יוצא ולמלך הנכנס). וגם יש התאמה בין שנות שופטים ומלכים אשר עשו רע בעיני השם למנין 70 שמיטות ויובלות שלא שמרו. לוח שלנו שמיוסד על מנין שנים מבראשית ועל מולד של אדם הראשון ביום ששי תואם את המציאות היום מבחינת זמן ממוצע של מולד הירח.

אבל יש קושיה גדולה. לפי המסורת יציאת מצרים היתה בט"ו ניסן ביום חמישי בשבוע, כאשר מולד ניסן היה בצהרי יום ד' בשבוע ותקופה ניסן היתה שש שעות אחרי המולד בתחילת ליל חמישי. אכן לפי חשבון הלוח תקופת שמואל היתה בתחילת ליל חמישי אבל מולד היה שלשה ימים יותר מאוחר בשבת בצהריים. אולי יש קשר בין הזזה זאת של המולד לבין מכת החושך אשר קדמה לו? כידוע מכת חושך נמשכה ששה ימים. שלשה ימים ראשונים "לא ראו איש את אחיו". ושלשה ימים אחרונים "לא קמו איש מתחתיו" וכתב רש"י שם "יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב". פרוש- לא היתה תנועה. ואם היה שם שעון- לא היה זו. כלומר, הזמן נעצר. ודוקא זמן השמש שהוא אליל מצרים אבל ירח שהוא סמל של ישראל המשיך להתקדם. לכן מולד הקדים בשלשה ימים בדיוק. ויש כאן מוסר השכל. "החודש הזה לכם" שהוא מציין את שליטת ישראל על הזמן נאמר מיד אחרי עצירת הזמן אצל מצרים.

ואיך פרעה ידע שעברו ששה ימי חושך ולא שלשה? הוא ראה שקיעת השמש ביום רביעי בערב בדיוק במערב (כי היה רגע של תקופה) ובתחילת מכת החושך ידע שנשארו ששה ימים עד התקופה. ועדיין קשה, הרי חשבון הלוח העברי המשיך להתקדם אחרי יציאת מצרים כאילו לא היתה הקדמת המולד בשלשה ימים. ויש לומר שמולד עם הזמן חזר להרגלו, אבל לא מייד כי חשבון ימי שבוע במדבר עד שילוח המרגלים מתואם עם יציאת מצרים ביום חמישי.

אחרי שבררנו את לוח הזמנים התורני, נוכל לעבור ללוח זמנים של אומות העולם. כדי לקבל שנה לפי מנינם בחודשים מינואר עד תחילת תשרי יש להחסיר 3760 וביתר חודשים להחסיר 3761. מאחר ומנין לפני הספירה לא כולל את שנת אפס אז בשנים אלו יש לחסיר עוד 1. לכן יציאת מצרים היתה בשנת 1311=-3760-2449 או 1312 לפני הספירה לפי מנינם.

כעת נברר את זמן תחילת הגלות. היא התחילה כאשר יעקב היה בן 130 שנה (בראשית מ"ז ט'). יעקב נולד כאשר יצחק היה בן 60 (בראשית כ"ה כ"ו). לפי רבי יהושע יעקב נולד בניסן, לכן בהכרח נולד בניסן שנת $2109=2049+60$. לפי רבי אליעזר יעקב נולד בתשרי אשר קדם לניסן ולא אחריו, כי אז יצחק היה בן 60.5 ונחשב כבן 61. לכן פשטנו שלפי רבי אליעזר יעקב נולד בתשרי שנת 2109. באיזה חודש יעקב בא למצרים? כתוב בגמרא ראש השנה (י"א ע"א) "בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין, בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים". וזה על דעת רבי אליעזר וגם על דעת רבי יהושע. שבע שנות שובע התחילו כאשר יוסף יצא מבית האסורים ואחר כך התחילו שנות רעב. יעקב בא בסוף שתי שנות רעב. לכן הוא בא בתשרי. לפי רבי אליעזר הוא היה אז בדיוק בן 130 ולפי רבי יהושע היה בן 129.5 ונחשב כבן 130. מכאן גלות התחילה בתשרי שנת $2239=2109+130$ ונמשכה 210.5 שנה עד ניסן 2449. אבל שיעבוד נגמר בתשרי 2449. לכן מתחילת הגלות עד סוף השיעבוד עברו בדיוק 210 שנה. לפי מנינם הגלות התחילה בתשרי שנת $1522=-3761-2239$ או 1523 לפני הספירה.

יוסף היה בבית האסורים 12 שנה, מתוכם 9 שנים עד שפרעה קצף על משקה והאפה. ושנה אחרי זה היה יום הולדת את פרעה. ולפני בית האסורים יוסף היה שנה בבית פוטיפר. מאחר וגלות התחילה כאמור 9 שנים אחרי שיוסף יצא מבית האסורים אז יוסף נמכר $22=1+12+9$ שנה לפני תחילת הגלות בשתרי 2217 או 1545 לפני הספירה. במאמר [מתי נולדו השבטים](#) הראנו שיוסף נולד בניסן שנת 2200 בין לדעת רבי אליעזר בין לדעת רבי יהושע. לכן הוא נמכר בהיותו בן 16.5 ויצא מבית האסורים בגיל 29.5 ובתחילת הגלות היה בן 38.5. מאחר ומקצת שנה ככולה, התורה מעגלת את השנים כלפי מעלה.

נוכיר עוד תאריכים חשובים בזמן הגלות. יוסף חי 110 שנים. כתוב בר"ה (י"א ע"א) "שקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום מחדש לחדש". לכן י"ל שיוסף מת בניסן שנת 2310 או 1451 לפני הספירה. השיעבוד כידוע התחיל עם פטירתו של לוי. הראנו במאמר [מתי נולדו השבטים](#) שלוי נולד בניסן שנת 2195. מאחר ולוי חי 137 שנה (שמות ו' ט"ז) אז הוא מת בניסן 2332 או 1429 לפני הספירה. משה נולד בז' אדר, 80 שנה לפני יציאת מצרים בשנת 2369 או 1392 לפני הספירה. אהרון נפטר בא' אב שנת 2488, 39 שנה אחרי יציאת מצרים. מאחר והוא חי 123 שנה, הוא נולד בא' אב 2365 או 1396 לפני הספירה.

נביא עוד תאריכים שיש להם קשר למצרים. אברם יצא ממצרים בפסח בהיותו בן 75, בשנת 2024 בין לדעת רבי יהושע בין לדעת רבי אליעזר. זאת היתה שנת 1737 לפני הספירה. ישמעאל נולד בניסן כאשר אברם בן 86. זוהי שנת 2035 או 1726 לפני הספירה. הוא מת כעבור 137 שנה בשנת 2172 או 1589 לפני הספירה. לפי פדר"א (פרק ל') הוא יצא מבית אברהם בגיל 24. זוהי שנת 2059 או 1702 לפני הספירה. ישמעאל היה בן הגר אשר היתה בת פרעה (ראה רש"י בראשית ט"ז א'). ומאז שגורש מבית אברהם ישמעאל ישב במדבר פארן (בראשית כ"א כ"א) "מחווילה עד שור אשר על פני מצרים מאכה אשורה" (בראשית כ"ה י"ח) "ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים" (בראשית כ"א א').

בני ישראל עברו את הירדן בי' ניסן שנת 2489 או 1272 לפני הספירה. כבוש וחלוקת הארץ נמשכו 14.5 שנה עד תשרי 2504 או 1258 לפני הספירה. יהושע מת בכ"ו ניסן שנת 2516 או 1245

לפני הספירה (ומה שכתוב בסדר עולם פרק י"ב שהוא פרנס את ישראל 28 שנה, כוונה מקצת שנה 2489 ומקצת שנה 2516 עוד 26 שנה ביניהם). אחריו שפט עתניאל בן קנז 40 שנה מ- 2517 עד 2557. מתוכם שמונה שנים ראשונות ביו משעובדים ביד כושן רשעתים מ- 2517 עד 2525 שהם שנים 1236-1244 לפני ספירה.

2. כרונולוגיה מצרית-שושלת 18

לגבי כרונולוגיה מצרית יחסית וכל שכן מוחלטת ישנם ספקות רבים. בעבר חוקרי מצרים היה מסתמכים על ספרי Manetho. היום מסתמכים יותר על ממצאים ארכיולוגיים כגון כתובות שבהם מופיעה שנה של מלך פלוני. לגבי תיארוך מוחלט מסתמכים על תעודה אודות עלית סיריוס בתקופת שושלת 12 ועל עליה אחרת בתקופת שושלת 18. גלות מצרים כפי שחישבנו אותה בפרק 1 נופלת בתקופת שושלת 18. לגביה ישנם דעות שונות אצל אגיפטולוגים. נביא מויקפדיה שתי רשימות. [רשימה אחת](#) כולל את כל השלשות של מצרים. לגבי שושלת 18 כתוב שם:

Ahmose I around 1550–1525 BC; Radiocarbon date range for the start of his reign is 1570–1544 BC

Amenhotep I 1541-1520

Tuthmose I 1520-1492

Tuthmose II 1492-1479

Hatshepsut 1479-1458

Tuthmose III 1458-1425

Amenhotep II 1425-1400

Tuthmose IV 1400-1390

Amenhotep III 1390-1352

Amenhotep IV 1352-1336

Smenkhkare 1335-1334

Ankhkheperure 1334-1332

Tutankhamun 1332-1324

Ay 1324-1320

Horemheb 1320-1292

ברשימה אחרת אשר מתייחסת רק לשושלת 18 כתוב

Ahmose I 1549-1524

Amenhotep I 1524-1503

Tuthmose I 1503-1493

Tuthmose II 1493-1479

Hatshepsut 1479-1458

Tuthmose III 1479-1425

Amenhotep II 1427-1397
Tuthmose IV 1397-1388
Amenhotep III 1388-1351
Amenhotep IV 1351-1334
Smenkhkare 1335-1334
Ankhkheperure 1334-1332
Tutankhamun 1332-1323
Ay 1323-1319
Horemheb 1319-1292

תחילת הגלות בשנת 1523 נופלת לפי שתי הרשימות בתקופת Amenhotep I וסוף הגלות בשנת 1312 בתקופת Horemheb. אבל אין כאן התאמה מדוייקת למה שכתוב בתורה. פרעה אשר יוסף פתר את חלומו בתחילת שנת שבע, מלך לפני כן לפחות שלש שנים. מדוע? הוא פרעה אשר שם את המשקה והאופה בבית הסוהר והוציאם אחרי שנה, ואחרי כן יוסף ישב שם עוד שנתים. משם ועד ירידת בני ישראל למצרים עברו שבע שנות שבע ושתי שנות רעב- 9 שנים. לכן מתחילת מלכותו של פרעה עד תחילת גלות עברו לפחות 12 שנים. כתוב בתוספתא סוטה (פרק י' הל' ט') שעם ירידת יעקב נפסק הרעב. משם עד פטירת יעקב עברו 17 שנה. ומשמע מרש"י על פסוק "כאשר השביעך" (בראשית נ' ו') שזה היה אותו פרעה אשר השביע את יוסף שלא יגלה שהוא מכיר עודף לשון הקדש על שבעים לשון שמכיר פרעה. לכן פרעה זה מלך לפחות 29 שנה. לפי אותה תוספתא של סוטה, אחרי פטירת יעקב חזר הרעב, כנראה עוד חמש שנים. וסברה נותנת שאותו פרעה ראה את התגשמות חלומו עד הסוף. לכן יש לכוון מלכותו ל- 34 שנה. אבל Amenhotep I לכל הדעות מלך 21 שנה. ותחילת מלכותו 12 שנה לפני תחילת הגלות, דהיינו בשנת 1535 לא מתאימה לאף רשימה.

נביא כאן רשימת שושלת 18 של Manetho בגירסה של יוסף בן מתתיהו בספרו קדמות היהודים- נגד אפיון (אנו מביאים אותה בתרגום לאנגלית, בקיצור)

After the departure of the tribe of Shepherds from Egypt to Jerusalem:

1. Tethmosis, the king who drove them out of Egypt, reigned for 25 years 4 months until his death, when he was succeeded by his son
2. Chebron, who ruled for 13 years. After him
3. Amenophis reigned for 20 years 7 months ; then his sister
4. Amessis for 21 years 9 months ; then her son
5. Mephres for 12 years 9 months ; then his son
6. Mephramuthosis for 25 years 10 months ; then his son
7. Thmosis for 9 years 8 months ; then his son
8. Amenophis for 30 years 10 months; then his son
9. Orus for 36 years 5 months ; then his daughter

10. Acencheres for 12 years 1 month ; then her brother
11. Rathotis for 9 years ; then his son
12. Acencheres for 12 years 5 months; his son
13. Acencheres II. for 12 years 3 months; his son
14. Harmais for 4 years 1 month

מזהים את המלך הראשון עם Ahmose I ואת המלך השלישי עם Amenhotep I. אבל לא מוצאים את המלך השני Chebron בתעודות מצריות. והנה סכום 13 שנים שלו ו- 21 של Amenhotep I שזה 34! אולי Chebron הוא יוסף אשר בא מחברון? גם עיר חברון היתה חשובה מאד בעיני מצרים (ראה רש"י על הפסוק "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים" (במדבר י"ג כ"א)). ומה הם 13 שנה שלו? תפקידו של יוסף התחיל עם תחילת שנות השבע והוא נמשך עד בואו של יעקב עת פסק הרעב. ולומדים את הדבר מפסוק "ותן זרע וכו'" (בראשית מ"ז י"ט) כפי שפרש"י שם. אבל לא כלה הרעב לגמרי כי התבואה עדיין לא גדלה. ועוד נראה שסיבת הרעב בעולם היתה הפסקת הגשמים ובמצרים מיעוט המים בנילוס. בדרך כלל נילוס יוצא מגדותיו ומשקה את השדות מאמצע הקיץ עד תחילת חורף. יעקב בא למצרים בתשרי. ברכה שבאה לרגליו מן הסתם היא ריבוי מים בנילוס. ועד תחילת החורף נשאר זמן מועט. לכן בשנה שלישית עדיין היה מקצת הרעב. אבל אחרי זה בטל הרעב לגמרי. לכן לא היה צורך שיוסף ימלוך על מצרים. ואז פרעה התחיל למלוך ואילו יוסף היה יועץ שלו (הערה: וכן השם אברך שנתנו לו פרושו אב – יועץ למלך). ולמרות ש-Amenhotep I מלך יחידי שלש שנים הראשונות, בדברי ימי מלכי מצרים נרשמו לשמו 21 שנים אחרונות בהם הוא מלך יחידי, ואילו 13 שנים לפני זה (3 שנים לפני שנות השבע, 7 שנות שבע ו- 3 שנות רעב) נחשבו לתקופת יוסף.

אם גלות התחילה בתשרי שנת 1523 לפני מנינם אז 34 שנה של Amenhotep I התחילו בתשרי 1535 וסוף שלהם בתשרי 1501. זהו שנתים בלבד אחרי שנת 1503 ברשימה השנייה שהבאנו לעיל.

אחרי Amenhotep I מלך Tuthmose I. נמצאו כתובות משנים 8 ו- 9 שלו. מקובל לזהות אותו עם Mephres ברשימת Manetho. לפי Eusebius הוא מלך 12 שנים ולפי הגירסה אצל יוספוס 12 שנים ושבע חדשים. לכן נותנים לו 13 שנה.

אחריו מלך Tuthmose II. לא נשתמרו תעודות המעידות על שנות מלכותו. בגלל מיעוט מצבות וחותמות מתקופתו יש חוקרים חדשים אשר מקצרים את מלכותו ל- 3-4 שנים ואילו חוקרים ותיקים מייחסים את שנות Mephres ברשימת Manetho למלך זה ונותנים לו 13 שנים.

אחריו מלך Tuthmose III. לגביו יש [תעודה](#) שהוא מלך 54 שנה (יותר מדויק 53 שנים 10 חדשים ו- 26 יום). מתוכם 21 שנה מלך יחד עם Hatshepsut -דדתו ואשת אביו. בהתחשב באי ודאות של מלכות Tuthmose II, תקופת מלכות Tuthmose III נמצאת בטווח 1485-1431 או

1475-1421. יוסף, לפי חשבוננו, נפטר בשנת 1451 לפני ספירתם. לוי נפטר ב- 1429. לכן יוסף בודאי נפטר בתקופת Tuthmose III. ולגבי לוי יש ספק האם הוא נפטר בתקופתו או אחריו.

בתקופת Tuthmose III ישנה ראייה אסטרונומית אשר מאפשרת לקבוע את זמנו. כתוב במקורות מצריים שקרב מגידו התרחש ביום 21 של חודש ראשון של תקופה שלישית (דהיינו חודש תשיעי של לוח המצרי האזרחי) בשנה 23 של Tuthmose III. ועוד כתוב שאותו יום היה ראש חודש ירחי (הערה: לפי מסקנה של [Parker](#) עמ' 23, יום ראשון של החודש ירחי אצל מצרים היה מתחיל בבוקר בו ירח ישן לראשונה לא נראה במזרח. לעומת זאת אצל ישראל יום ראשון של החודש היה מתחיל בערב בו ירח החדש לראשונה נראה במערב. לכן בדרך כלל ראש חודש אצל ישראל היה יום או אף יומים אחרי ראש חודש אצל מצרים). נתן לבדוק שצירוף זה התקיים ב- 9 במאי שנת 1457 (לפי לוח יוליאני) לפני הספירה (ראה פרק הבא של חישובים אסטרונומיים). מאחר ו-25 שנות לוח מצרי האזרחי (בן 365 יום בדיוק) שוות כמעט במדויק 309 חדשי ירח, אותו צרוף היה אפשרי 25 שנים לפני או אחרי תאריך הנ"ל. אבל במגבלות שנות מלכות Tuthmose I ו-Tuthmose II אפשרי רק התאריך 9/5/1457. ידוע שמלכות של Tuthmose III התחילה ב- 4 לחודש מצרי התשיעי (4/9) והסתיימה ב- 30 לחודש השביעי (30/7). אם נתרגם תאריכים אלו ללוח יוליאני נקבל:

תחילת מלכות Tuthmose III ב- 28/4/1479 וסוף 11/3/1425. מאחר ולוי נפטר בניסן שנת 1429, הדבר היה ארבע שנים לפני סוף מלכות של Tuthmose III.

בין סוף Amenhotep I ב- 1501 לתחילת Tuthmose III ב- 1479 עברו 22 שנה. זהו סכום של 9 שנים המתועדות של Tuthmose I ו- 13 שנים של Mephres. לפי בחירה זאת Tuthmose I מלך משנת 1501 עד שנת 1492 ואילו Tuthmose II מלך מ- 1492 עד 1479.

כעת נצרף לשנים אלו תאריכים מדויקים. (הערה: אנו סומכים על נתונים ב**מאמר** של Donald Redford, On the Chronology of the Egyptians Eighteens Dynasty). ידוע ש-Tuthmose I מלך ב- 21/7 ו-Tuthmose II ב- 8/2 לפי לוח מצרי אזרחי. כדי לתרגם אותם ללוח יוליאני נשתמש בזיהוי של קרב מגידו לפיו **21/9/1457 מצרי** זהה ל- **9/5/1457 יוליאני**. אז 21/7/1501 מצרי זהה ל- **24/3/1501 יוליאני** ו- 8/2/1492 מצרי זהה ל- **10/10/1492 יוליאני**.

נחשב במדויק את אורך מלכות Tuthmose I ו-Tuthmose II. הראשון מלך מ- 21/7/1501 עד תחילת Tuthmose II ב- 8/2/1491 (בלוח המצרי) 9 שנים מצריות של 365 יום ו- 202 יום שהם 6 חדשים ו- 22 יום. אצל יוסף בן מתתיהו מופיע מלך שביעי Thmosis, 9 שנים ו- 8 חדשים. אבל אם מחשיבים ל- Tuthmose I מקצת חדשים 7 ו- 2 כשלמים, אז אכן מקבלים 9 שנים ו- 8 חדשים. השני מלך מ- 8/2/1491 עד תחילת Tuthmose III ב- 4/9/1479 בלוח המצרי. אם מחשיבים מקצת חדשים 2 ו- 9 כשלמים אז הוא מלך 12 שנים ו- 8 חדשים לעומת Mephres אשר מלך 12 שנים ו- 9 חדשים.

כעת נבדוק את אורך מלכות Amenhotep I. לפי סברה שלנו הוא מלך בלי יוסף שנה אחרי ירידת בני ישראל למצרים בתשרי שנת 2240 או 1522 לפני הספירה. ראש השנה לפי תורה היה ב- 5/9/1522. לפי לוח מצרי זה היה יום 3 מתוך 5 ימי חופש בסוף שנה. יש כאן מופת שהוא חזר למלכותו העצמאית בימי ראש השנה של לוח המצרי. משם עד 21/7/1522 20 שנה, 6 חדשים ו- 23 ימים. מספר זה תואם את אורך מלכות Amenophis 20 שנה ו- 7 חדשים אצל Manetho.

נראה איך מסתדר חשבון חמש שנות רעב אחרי מות יעקב בחי Amenhotep I. לפי רבי אליעזר יעקב מת בתשרי 2256 או 1506 לפני הספירה. עד מות Amenhotep I ב- 21/3/1501 (לוח יוליאני) עברו 4.5 שנים. אם הרעב נגרם משום שנילוס לא הציף את השדות אז יש כאן קושיה. מדוע? כי נילוס מתחיל לעלות באמצע הקיץ. ואם הוא לא עלה בקיץ 1506, אז ברכה פסקה כבר בימי יעקב. ולדעת רבי יהושע יעקב מת בניסן 2256, או 1505 לפני הספירה. ומשם עד מות Amenhotep I עברו רק 4 שנים. וי"ל שרעב נגרם לא בגלל אי עלית נילוס אלא בגלל שדפון. ועל אפשרות זאת רמז חלום השני של פרעה. בחלום הראשון שבע פרות רעות עלו מן היאור כי מקור הרעה היה ביאור. ואילו בחלום השני שבע שבלים דקות ושדפות קדים צמחו. כלומר, החיסרון הוא לא ביאור אלא בשדפון או מחלה אחרת אשר מתפתחת לקראת הקציר בניסן. אם יעקב מת בניסן, אז מיד אחרי זה היה שדפון אשר גרם להפסד התבואה. ובשנים הבאות יתכן שהיה שדפון ויתכן שנילוס לא עלה. לכן לפני פטירתו באביב שנת 1501, פרעה ידע שגם בשנה החמישית יהיה רעב. וידע שהתקיימו חלומותיו כפי שפטר יוסף, רק בזכות יעקב הגזירה נדחתה.

אחרי Tuthmose III מלך בנו Amenhotep II. רוב החוקרים מסכימים שהיתה חפיפה בין סוף מלכות של Amenhotep II ותחילת מלכות של Amenhotep II. על כך מעידות סטלות שעליהם מצויירים שני המלכים אחד מול שני כמו ב- [Stela Leiden](#). ראייה אחרת לחפיפה היא שתאריך פטירתו של Tuthmose I (בלוח מצרי) מרוחק מתחילת מלכותו של Amenhotep II ב- 1/4. אבל יש אי ודאות כמה שנים נמשכה החפיפה. [Helck](#) (עמ' 66 שם) מייחס 21 שנה 9 חדשים של Amessis ברשימה של Manetho לעיל למלכות של Hatshepsut, את 25 שנים ו- 10 חדשים של Mephramuthosis ל- Amenhotep II ואת 30 שנה ו- 10 חדשים של Amenophis לשלטון בלעדי של Tuthmose III. לכן לפי השערתו של Amenhotep II מלך שנה ו- 4 חדשים בחי Tuthmose III. אכן תאריך הידוע (יום וחודש) של תחילת מלכותו של Amenhotep II הוא 1/4 (יום ראשון של חודש רביעי בלוח המצרי) קודם בארבע חודשים לסוף מלכותו הידוע של Tuthmose II 30/7. לעומת זאת ישנן תעודות אשר מאפשרות לכאורה לחשב את תקופת החפיפה. בשנה שביעית של Amenhotep II ערך מסע נצחון הראשון לארץ כנען להרחיב את גבולו. בשנה תשיעית הוא ערך מסע נצחון שני לארץ כנען וסוריה. מסעות אלו מתוארות בסטלות אשר נמצאו ב-Memphis וב-Karnak. נתן לראות תרגום כתובות אלו לאנגלית בספר [ancient near eastern texts](#) (עמ' 245-247). והנה מסע נצחון הראשון מתואר בסטלות מ-Amada ו-Elephantine ושם כתוב שהמסע היה בשנה שלישית של Amenhotep II. D. Redford דן בסוגיה זאת באריכות ב**מאמר** ומביא שני פתרונות. פתרון אחד (של J.A. Wilson, ראה ספר הנ"ל עמ' 245 הערה 1) שלפיו המסע הראשון היה בשנה שלישית עצמאית של Amenhotep II והיא שנה שביעית שלו מתחילת מלכותו המשותפת עם אביו. פתרון שני הוא שהיו שלוש מסעות של Amenhotep II, אחד בחייו של אביו ושנים אחרי מותו. הראשון בחייו אביו נקרא ראשון כפשוטו. והשני נקרא ראשון כי הוא היה ראשון במלכות עצמאית של Amenhotep II. (הערה: Redford במאמר הנ"ל מביא קושיה על הפתרון הראשון אשר הקשה חוקר גרמני E. Edel. בסטלה של Karnak יש כמה תאריכים במסע הראשון. בפרט, ב- 6/9 פרעה היה בעמק שרון (החודש לא כתוב אבל נתן לשאר שהוא חודש 9). לעומת זאת בסטלה מ-Amada כתוב תאריך 15/9 אשר כנראה מתייחס לסוף המסע. אם סוף מסע הוא הגעה לממפיס, במרחק כ- 470 ק"מ משרון (בסביבות נתניה), לא יתכן שפרעה עבר מרחק כזה תוך 9 ימים. אבל יתכן שסוף מסע הוא הגעה לגבול

מצרים בפוליסיום במרחק כ- 300 ק"מ משרון. ועוד אין הכרח שפרעה הלך עם כל הצבא ועם השבויים. הוא נסע בראש צבאו על רכבו ויכול היה להגיע לפוליסיום ואף לממפיס תוך מספר ימים) לפי הפתרון הראשון Amenhotep II התחיל למלוך 4 שנים ו- 4 חדשים לפני מות אביו. אכן המסע התחיל בחודש 7 (כך כתוב בסטלות של השנה השביעית) והסתיים ב- 15/9 (כך כתוב בסטלה של השנה השלישית). מאחר ו-Tuthmose III מת ב- 30/7, תאריך 15/9 של השנה השלישית מרוחק שנתים וחודשים מתאריך 30/7. מאידך, אם תחילת המסע בחודש 7 היה בשנה השביעית של מלכות Amenhotep II אשר החלה ב- 1/4, אז תאריך התחלה זה היה 4 שנים ו- 4 חודשים לפני 30/7 הנ"ל. מכאן תחילת מלכות Amenhotep II בלוח יוליאני היא 14/11/1430 לפני ספירתם. אם לוי מת בי"ד ניסן ביום שנולד (לפי העיקרון שקב"ה ממלא ימי צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש) אז לפי יוליאני הוא מת ב- 14/4/1429, חמשה חדשים אחרי תחילת מלכותו של Amenhotep II. לפי הפתרון השני Amenhotep II התחיל למלוך 3 שנים ו- 4 חדשים לפני מות אביו. אכן, אם המסע הראשון אשר הסתיים ב- 15/9 נחשב כמסע בחיי Tuthamos III אשר מת ב- 30/7 אז הוא הסתיים 10.5 חדשים לפני 30/7. ומאחר ו-Amenhotep II מלך ב- 1/4 ומסע היה בשנה שלישית שלו, אז הוא הסתיים שנתים ו- 5.5 חדשים אחרי 1/4. סכום שני מספרים אלו שווה 3 שנים וארבע חדשים. זהו סכום מינמלי כי יתכן שמסע היה לא בשנה אחרונה של Tuthamos III. לפי פתרון זה Amenhotep II התחיל למלוך ב- 13/11/1429 לפי לוח יוליאני (שנה 1429 מעוברת), 7 חדשים אחרי מות לוי. על פתרון זה קשה, איך Amenhotep II הקים סטלת ניצחון בחיי אביו בלי להזכיר בה את אביו. לכן Redford מעדיף להזיז את המסע ואת מלכותו של Amenhotep II שנה קדימה. ואז המסע הסתיים 1.5 חודש אחרי מות אביו. לכן הוא לא מזכיר בסטלה שלו את אביו. אבל המסע התחיל בחיי אביו. לכן קורא גם למסע בשנה שביעית בשם מסע הראשון.

עכשיו נפנה למקורות שלנו. בתורה כתוב (שמות א' ו'-ח') "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא. ובני ישראל פרו וישרצו וירבו יעצמו במאד ומאד ותמלא הארץ אתם. ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף". ובסדר עולם (פרק ג') כתוב "וימת יוסף וכל אחיו, יוסף מת בן ק"י שנה, אין לך בכל השבטים שקצר ימים פחות מיוסף, ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי, וכל זמן שהיה לוי קיים לא נשתעבדו ישראל, למצרים, שנאמר וימת יוסף וכל אחיו וגו', ויקם מלך חדש וגו' ומשמת לוי התחילו המצרים לשעבדם". על כן פרעה אשר התחיל את שיעבוד בני ישראל הוא Amenhotep II! פרעה זה מתפאר בסטלות שלו בגבורתו שלא היתה כדוגמתו ובאכזריות שלו כלפי אויביו. במסע שני שלו לכנען וסוריה הוא הביאו אתו כ- 100 אלף שבויים. זה פרעה הראשון אשר לא ידע את יוסף. אבל אביו Tuthamos III מלך 28 שנה בחיי יוסף, מתוכם שבע שנים של מלכות עצמאית.

נביא עוד מקור שלנו שממנו נתן ללמוד על זמן תחילת השיעבוד. כתוב בגמרא (סוטה י"א ע"א) "ויקם מלך חדש וגו' - רב ושמואל, חד אמר: חדש ממש, וחד אמר: שנתחדשו גזירותיו. מאן דאמר חדש ממש, דכתיב: חדש, ומאן דאמר שנתחדשו גזירותיו, דלא כתיב וימת וימלוך". האם יתכן ששניהם צודקים? אכן, לפי חשבוננו לוי מת בסוף מלכות Tuthamos III ובתחילת מלכות Amenhotep II. Tuthamos III הוא מלך ישן אשר התחדשו גזירותיו ובנו הוא חדש ממש. ויש כאן מופת שמות לוי נופל בתקופת חפיפה הקצרה של שני המלכים.

משני הפתרונות נראה להעדיף את הפתרון הראשון לפיו Amenhotep II מלך החל מ- 14/11/1430 בלוח יוליאני. השיעבוד התחיל מיד אחרי מות לוי. אומנם כתוב "וימת יוסף וכל אחיו"

ואחר כך "ויקם מלך חדש" ואילו לפי חשבוננו Amenhotep II מלך חמשה חדשים לפני מות לוי. וי"ל שיתכן שלוי מת כפי שמקובל 93 שנים אחרי ירידה מצרים, בתשרי ולא אחרי 93.5 שנה בניסן. אבל אין לשלול את האפשרות שהוא מלך כעבור שנה ב- 13/11/1429 ושיעבוד התחיל כחצי שנה אחרי מות לוי.

שני המלכים Tuthamos III ו- Amenhotep II שבתקופתם המשותפת התחיל השיעבוד היו מפורסמים מכל פרעונים (פרט לרעמסס השני משושלת 19) בכבושים שלהם ובגבורה שלהם. בגמרא (סוטה י"א ע"ב) הובאו שני פרושים על הפסוק "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך" (שמות א' י"ג). רבי אלעזר אמר: בפה רך ופרש"י "משכום בדברים ובשכר עד שהרגילום לעבודה". רבי שמואל בר נחמני אמר: בפריכה ופרש"י "בשברון גוף ומתנים וחזקה". ואין כאן מחלוקת אלא בתחילה בפה רך ואחר כך בפריכה.

ונראה לכוון את תקופת פה רך לשבע שנים ומשם הלאה עבודה מפרכת 110 שנה. שבע שנים הראשונות בני ישראל כביכול שלמו את חוב שבע שנות רעב שבהם יוסף האכיל את בני ישראל (הערה: ואע"פ שעל שנתים הראשונות הם שלמו, הרי יוסף החזיר להם את הכסף). ומאחר ומחיר תבואה בזמן הרעב הוא כפול, אז עבדו עבודה כפולה. ואחרי שהתרגלו לעבודה כפולה, הטילו עליהם עבודה כפולה בעל כורחם עד סוף הגלות. וכעת נוכל לתרץ את מנין 430 שנה של בני ישראל במצרים (שמות י"ב מ'). 100 שנים הראשונות נחשבות להם שנה כנגד שנה כולל שבע שנות עבודה כי שילמו את החוב. ו- 110 שנים הבאות – כל שנה נחשבת כשלוש: שנה אחת על הישיבה ושנתים בשל עבודה מכופלת. נמצא מנין השנים $100+3 \times 110=430$ (הערה: אנחנו כמובן לא חולקים על פרוש המקובל של סדר עולם ש-430 נמנו מברית בין הבתרים אשר קדמה 5 שנים ל"לך לך").

כאמור לעיל, בשנה שביעית ובשנה תשיעית Amenhotep II ערך מסע נצחון לכנען. במסע השני הוא והביא אתו כמאה אלף שבויים אשר מן הסתם נעשו עבדים. מתוכם Apiru 3600. יש מזהים אותם עם עברים (הערה: יתכן שהם בני אפרים אשר יצאו אחרי מות יוסף ויתכן שהם ממשפחת אברהם העברי- כגון בני ישמעאל או עשיו או מבני לוט. אנחנו נדון על כך בהמשך). מסעות אלו נערכו בזמן תחילת שיעבוד הקשה. על רקע שיעבוד המוני כנענים ועברים, שיעבוד של כמה אלפי בני ישראל נראה בעיני מצרים כדבר מתקבל על הדעת (הערה: אכן מספר בני ישראל באמצע תקופת הגלות לא עלה על כמה אלפים).

לעיל הבאנו את סדר עולם שלפיו השיעבוד התחיל עם מות לוי. אבל בשמות רבה (שמות א' ח') כתוב "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ללמדך שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מאותן שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל". והרי קהת היה מיורדי מצרים והוא חי 133 שנה ומת כמה שנים אחרי לוי! ויש לתרץ ששיעבוד הקשה התחיל רק עם מות קהת. אם נניח שלוי התחתן בגיל 10 (עם אחותו או עם אחות שמעון) וילד את קהת בגיל 11 (בזמן שיעקב בא לסוכות) אז קהת מת 7 שנים אחרי מות לוי.

נמשיך את חשבון שושלת 18. לגבי אורך מלכות Amenhotep II ישנה עדות אחרונה משנה 26 שלו- כתובת על קנקן יין במקדש קבורתו ב- Thebes (ראה ערך [Amenhotep II](#) בויקפדיה). מזהים אותו עם Mephramuthosis ברשימת Manetho אשר מלך 25 שנים ועשרה חדשים. אם נחבר תקופה זאת לתאריך 14/11/1430 לעיל, נקבל סוף מלכותו ותחילת מלכות בנו Tuthmose IV ב- 9/1404. תעודה המאוחרת ביותר מציינת שנה שמינית שלו. ברשימה של Manetho אחרי Mephramuthosis מלך בנו Thmosis 9 שנים ו- 8 חדשים. יש ספק לגבי מהימנות הרשימה. על כן

אנו נסמוך על התעודה המאוחרת ונוסיף לתאריך הנ"ל של 9/1404 שמנה שנים. לפי הצעה זאת סוף מלכות Tuthmose IV ותחילת מלכות בנו Amenhotep III היא 9/1396. כתוב על [Amenhotep III](#) בויקפדיה שבזמנו מצרים הגיעה לשיא עושרה, פארה וכוחה הבינלאומי. תעודה מאוחרת ביותר שלו מציינת את שנה 38 למלכותו. לכן נכוון סוף מלכותו ל- 9/1358.

בפרק ראשון כתבנו שאהרן נולד בא' אב שנת 1396 לפני הספירה (הערה: לפי לוח יולאני 24/7), כלומר בדיוק בתחילת מלכות Amenhotep III. מה פשר הדבר? כתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ח) "רבי ינאי אומר והלא לא העבידו המצרים את ישראל אלא שעה אחת מיומו של הקדוש ברוך הוא, שמונים ושלוש שנים ושליש שנה (הערה: שעה אחת מיומו של קב"ה הוא 1/12 של 1000 שנה שנאמר "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול" (תהלים צ' ד')) עד שלא נולד משה שאמרו החרטומים לפרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים. וחשב ואמר בלבו השליכו את כל הילדים הזכרים ליאורה והוא משלך עמהם שנאמר "כל הבן הילוד היארה תשליכהו", ונמצא הדבר בטל שלש שנים ושליש שנה עד שנולד משה. ולאחר שנולד אמרו לו הנה נולד והוא כמוס מעינינו. אמר להם הואיל ונולד, מכאן ואילך אך תשליכו הילדים היארה אלא תנו עליהם עול קשה למרר את חיי אבותיהם שנאמר וימררו את חייהם". יתכן שרבי ינאי לא חולק על כך ששיעבוד התחיל עם פטירתו של לוי אלא כוונתו לשלב שני של שיעבוד כאשר השליכו את התינוקות ליאור. והוא התחיל 83 ושליש שנה לפני יציאת מצרים, מיד אחרי לידת אהרן. ולפני שהשליכו את הילדים ליאור, פרעה אמר למילדות העבריות שפרה ופועה "וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה". ולמדו חז"ל שבמילדות הן יוכבד אם משה ומרים אחותו (ראה שפתי חכמים אות א' על רש"י שמות א' ט"ו). ודבר זה גם כן היה אחרי לידת אהרן שהרי מרים היתה שלש שנים בלבד מבוגרת ממנו (הערה: ראה בסדר עלם פרק ג'). ושם כתוב שאין שיעבוד פחות מפ"ו שנים כשנותיה של מרים ולמה קרא שמה מרים על שם מירור. וי"ל ששיעבוד יותר מר התחיל בסוף חייו של Tuthamos IV, אבל גזירת תינוקות התחילה אחרי מותו) ולא יתכן שהיתה מילדת בגיל פחות משלש (אבל מצינו רבקה בת שלש נשאת ליצחק).

למדנו מכאן ש-Amenhotep III הוא פרעה אשר גזר על תינוקות סמוך ללידת אהרן. וממלא פשטנו את הספק לגבי תחילת מלכות Amenhotep II, שיש להקדים אותה לשנת 1430 לפני הספירה כדי שמלכות Tuthmose IV תסתיים ב-1396. ולמדנו גם ששני מלכים אשר הכבידו עול על ישראל היו בעלי אותו שם Amenhotep ותורה מחשיבה אותם בתור מלך אחד. ולמ"ד מלך חדש- שהתחדשו גזרתיו, מצרפים גם את פרעה של יוסף Amenhotep I לאותה מלכות מתמשכת. משמעות השם Amenhotep היא Amun מרוצה. Amun היה אל עיקרי של מצרים בתקופה של שושלת 18 עד מלכות של Amenhotep IV אשר כפר בעליונות של Amon והחליף את שמו ל- Akhenaten.

בתקופה של Amenhotep III נולד דור רביעי של בני ישראל (כאשר דור ראשון הם שבטים כגון לוי, דור שני בניהם כגון קהת, דור שלישי נכדיהם כגון עמרם ודור רביעי הם נינים כגון משה). מספרם הגיע לכמה עשרות אלפים והם נעשו כוח עבודה משמעותי במצרים. ויתכן שבעזרתם Amenhotep III בנה ארמונות ומצבות רבות שלו. אלו ילדו בסוף תקופת Amenhotep III ובתקופת Amenhotep IV את הדור החמישי- ששים ריבוא יוצאי מצרים מגיל 20 עד 60.

לפי חשבוננו משה נולד בשנה רביעת של Amenhotep III. וקשה על חשבון זה. כתוב בויקפדיה בערך [Amenhotep III](#) שמומיה שלו נבקדה ע"י אנטומיסט גרפתון סמית אשר הגיע למסקנה שגילו היה בין 40 ל- 50 שנה. אם הוא מלך 38 שנה אז תחילת מלכותו לכל המאוחר בגיל 12.

ובזמן לידת משה הוא היה בן 16. ואיך יתכן שהיתה לו אז בת אשר הצילה את משה? ועוד כתוב שם שהוא נשא את אשתו Tiye שנתים אחרי הכתרתו. ואם הוא הוכתר ארבע שנים לפני לידת משה אז בתו הראשונה היתה בת שנה כאשר הצילה את משה! ויש לציין שבתעודה שעליה מסתמך מאמר בויקיפדיה לא כתוב שהוא נשא את אשתו בשנה שניה שלו אלא כתוב

"The II-nd year, under the Majesty of King Amenhotep III, and the Great Wife of the King, Tiye, living like Raiya".

כלומר, מוצגים שם פרעה עם אשתו בשנה שניה שלו. ויתכן שהוא נשא את אשתו לפני כן (כך סובר אגיפטולוג Gaston Maspero). וגם אם נסמוך על הערכה של גרפתון סמית, יתכן שהוא נשא את אשתו בגיל 8 וילד כעבור 8 חדשים בת כמו שכלב נשא את מרים בגיל 8 וילד את חור כעבור 8 חדשים (ראה סנהדרין ס"ט ע"ב). ואותה בת היתה בת 7 כאשר ירדה ליאור. והיתה בוגרת דיה כמו אביה אשר התחתן בגיל 8. ועוד יתכן שהיא היתה בת פרעה קודם ואחות של Amenhotep III.

נמשיך עם שושלת 18. אחרי Amenhotep III מלך בנו Amenhotep IV. הוא נחשב לפרעה "כופר" בעבודה זרה של מצרים וסגד לאל אחד Aten אשר זיהה אותו עם שמש. הוא העביר את בירת מצרים מ-Karnak (ליד Luxor של היום, קו רוחב 25.72) ל-Amarna (קו רוחב 27.65). התעודה המאוחרת ביותר שלו מתייחסת לשנה 16 שלו. יש חוקרים שטוענים שהיתה תקופת חפיפה בין Amenhotep III ל-Amenhotep IV. אבל יתכן שלמרות החפיפה, 16 שנות של Amenhotep IV מתייחסות לשלטון בלעדי שלו. לכן נכוון את תקופת מלכותו משנת 1358 עד שנת 1342 לפני הספירה. לפי חשבוננו, תקופה זאת מסתיימת 30 שנה לפני יציאת מצרים. מתוך ששים רבוא יוצאי מצרים מגיל 20 עד גיל 60, גילאים מ-30 עד 46 נולדו בתקופתו.

בשנת 2017 פורסם מאמר (באנגלית) עם כותרת "האם ילדים בנו את העיר Amarna". בבית קברות צפוני של העיר מצאו 105 שלדים של ילדים, רובם בגילאים בין 7 ל-15. אצל רבים מהם נמצאו סימנים המעידים על עבודה קשה שעבדו. מחבר המאמר שואל לאיזה קבוצה אתנית שייכים הילדים ומציע לשם כך בדיקה גנטית. הצעה פתרון שלנו שאלו בני ישראל. מאחר ומצרים ותרן על רעיון לזרוק את התינוקות ליאור, הם הטילו על נערים צעירים עבודה קשה כדי למנוע מהם בהמשך להקים משפחות.

ב-Amarna נתגלו מאות מכתבים אשר נשלחו ל-Amenhotep III ו-Amenhotep IV מכנען וממיתני. בכמה מכתבים ממלכי כנען כתוב ש-Apiru כובשים את הארץ והכותבים מבקשים עזרה מפרעה. שם Apiru מזכיר עברים. היו חוקרים אשר סברו שמדובר כאן בכבוש יהושע. אבל זה בודאי לא נכון כי בני ישראל עדיין היו במצרים וגם התיאור של נסיון השתלטות של Apiru על הארץ לא תואם את הכתוב בספר יהושע. לעומת זאת כתוב במדרש שמות רבה (בשלח, כ י"א) "ולא נחם א-להים דרך ארץ פלשתים, למה אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ ונהרגו מהם ל' רבוא ולמה נהרגו שחשבו מיום שנדבר אברהם בין הבתרים וטעו ל' שנה וכו'". והנה שלשים שנה לפני יציאת מצרים זהו בדיוק סוף מלכות Amenhotep IV. אולי בני אפרים ניצלו את אנדרלמוסיה אשר שררה במצרים בסוף ימיו של Amenhotep IV ויצא כמה שנים לפני 30 שנה אלו. ומכתבים המדברים על כבוש Apiru נשלחו בשנים אחרונות של המלך. אבל סופם המר של בני אפרים היה 30 שנה לפני יציאת מצרים של כלל ישראל. אומנם Apiru מוזכרים במסמכים מצריים גם לפני כן כמו בסטלה של

Amenhotep II ויתכן ש-Apiru זהו שם כללי לעברים וכולל ישמעאלים ובני עשו ובני לוט. (הערה: ישנו מכתב EA 254 מ-Labayu מלך שכם אשר הואשם ע"י מלך ירושלים Abdi-Heba בשיתוף פעולה עם Habiru. על גבי מכתב זה ישנו סימן של פקיד מצרי שהוא נכתב בשנה 32 של המלך. מכאן מסיקים שזהו בהכרח מלך Amenhotep III כי Amenhotep IV מלך רק 16 שנים. אבל [במאמר](#) מציינים שסימן ההוא לא ברור ויתכן שפרושו שנה 12).

לגבי פרעונים אשר מלכו מיד אחרי Amenhotep IV ישנה אי ודאות גדולה. היתה אשה בשם [Neferneferuaten](#) וגבר בשם [Smenkhkare](#). יש דעות שמדובר באותה אדם. יש דעות שאשה היא אשתו של Amenhotep IV ותפקדה בסוף חייו יחד אתו או שנה אחריו. לשניהם ביחד נותנים 3-4 שנים מעבר למלכות של Amenhotep IV. אחריהם מלך [Tutankhamun](#). הוא היה בן 9 במלכו ומלך כ-10 שנים (ישנה תעודה משנה עשירית שלו). אחריו מלך ויזיר [Ay](#). בתעודה המאוחרת שלו מוזכרת שנה רביעית.

אחריו מלך [Horemheb](#). קנקני יין בחדר קבורתו מוכיחים ששנה אחרונה שלו היתה שנת 14. אם מחברים את השנים הנ"ל מקבלים $31=3+10+4+14$. אם נחסיר את הסכום מסוף Amenhotep IV נקבל שנת 1311. נזכיר שלפי הלוח הזמנים התורני יציאת מצרים היתה בניסן שנת 2449 או 1312. יתכן שבסכום הנ"ל חלק של שנים עולים למלך יוצא ולמלך נכנס ומלכות של Heremheb מסתיימת ב-1312. המסקנה המתבקשת היא ש-Horemheb הוא פרעה של יציאת מצרים! אמנם ישנה תעודה אחת משנה 27 שלו ועוד תעודה המזכירה שנה 59 שלו (ראה דיון ערך [Horemheb](#) בויקיפדיה). נראה ש-Horemheb מילא תפקיד חשוב בתקופה של מלכים אשר קדמו לו- Tutankhamun, Amenhotep IV ויתכן אף Amenhotep III. יש מזהים אותו עם מפקד צבא של Amenhotep IV בשם Paatenemheb. מערת קבורה שלו אשר לא הושלמה, נמצאה בגבעות של בירת Amenhotep IV, Akhetaten. יש סוברים ([T. Wilkinson](#)) שהוא שינה שמו מ-Horemheb (Aten is festival) ל-Paatenemheb (Horus is festival). אחרי שהוכתר למלכות, הוא מחק זכר של קודמיו. לכן יתכן שהוא ניסה לצרף לשנים שלו את שנות קודמיו אשר בעיניו לא היו ראויים למלכות. ואז יתכן שתעודה של 27 שנים מונה 14 שנים של Tutankhamun ו-Ay והיא מציינת אירוע בשנה ה-13 שלו. ובתעודה [שניה](#) מונים 59 שנה שלו מתחילת תפקודו (אולי בתור סופר במלך) במלכות Amenhotep III. אם התעודה השניה מתייחסת לסוף מלכותו כאשר משה היה בן 79, אז תחילת תפקודו היתה בזמן שמשה היה בן 20. ויש דעה שבאותו זמן משה קיבל שררה בבית פרעה (ראה דברים רבה, ואתחנן (מובא ברש"י שמות ב' י"א) ושמות רבה, שמות פרשה א'). על כן יש הקבלה בין משה ל-Horemheb.

Horemheb היה פרעה עוצמתי אשר החזיר סדר במצרים אחרי תקופת Amenhotep IV ויורשיו. אולי בתקופת Tutankhamun ו-Ay היתה הקלה בשיעבוד בני ישראל כי לא היתה בניה מרובה בזמנם. ואחרי מות Ay, Horemheb התחיל למלוך בחזקה והטיל עבודה קשה על בני ישראל. וזאת כוונת הפסוק "וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו". (הערה: אין פרוש זה סותר דרשת חז"ל בש"ר שמות א', שפרעה הצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל וטובל בדמם. י"ל שבתחילה הטיל עבודה קשה ועל זה "יאנחו" ובסוף הצטרע וכו' ואז "ויזעקו"). בתקופת שלטונו בתור מפקד עליון של צבא בני אפרים יצאו ממצרים. [במערת קבורתו](#) ב-Saqgara ליד Memphis אשר נבנת כאשר הוא היה ראש צבא ויורש העצר, ישנם כמה תבליטי קיר. באחד מהם רואים [קבוצת שבויים](#) אסייתיים (כך מקובל לכנות כל העמים מצפון למצריים- מכנען, סוריה, ארם צבא וארם נהרים) מובלים

ע"י מצרים. אנשים בעלי זקן, אשר לבושם מכסה את כל גופם, גבוהים ואצילים. על עובדה שהם שבויים מעיד חבל סביב צווארו של כל אחד מהם. לחבל מחובר אזיק עץ אשר לתוכו מוכנסים ידים של שבוי ולקצה תחתון של אזיק קשור חבל. קצה שני של החבל מוחזק ע"י מצרי אשר נראה קטן מן השבוי. חצי גופו עליון של מצרי ערום. כל שבוי מובל ע"י מצרי אחר. בסוף קבוצת השבויים נראת אשה עם ילד אחד על כתפה ותינוק בשק על גבה. היא לא קשורה בחבל אלא מובלת ביד ע"י מצרי. גם היא לבושה שמלה ארוכה אשר מכסה את כל גופה. ברור שאלו אינם חיילים שבויי מלחמה. [T. Wilkinson](#) (עמ' 310) מעלה סברה שאלו בני ערובה שנלקחו בשבי כדי לערוב את התנהגות נאותה של בני עמם כלפי מצרים. אבל לא ידוע על מסעות צבאיים של מצרים לכנען וסוריה בתקופה המדוברת. אולי אלו בני אפרים-חבירו ממכתבי אמרנה? בסוף מצרים שלחו צבא בהנהגת Horemheb והוא הכניע אותם והחזיר את חלקם למצרים. יש דעה בגמרא שאשת יתרו המדייני היתה משבט יוסף. (ראה סוטה מ"ג ע"א אי אימיה דאימיה (של פנחס) מיוסף – אבוא דאימיה מיתרו) אולי היא פלטה מאותו נסיון נפל של בני אפרים? (הערה: אומנם בדה"א ז' כ"א כתוב שאת בני אפרים הרגו אנשי גת. וי"ל שהם הרגו בעזרת מצרים. ועוד יתכן שהיו שתי יציאות של בני אפרים. ראה דיון על כך בהמשך).

מאחר ו-Horemheb היה פעיל עיקרי בשיעבוד בני ישראל משך תקופה ארוכה, ראוי שקב"ה יפרעה דוקא ממנו. ידוע גם ש-Horemheb ביטל את זכר של "מונוטאיזם" שהנהיג Amenhotep IV והחזיר למצרים את רבוי עבודות זרות שלהם. לכן הוא שלל את קיום ה' א-ל עליון. וקב"ה הראה לו שאין מלבדו.

כבר הראנו שסוף תקופת Horemheb תואם את זמן יציאת מצרים. אתו באה לסיומה שושלת 18 המפוארת בכל תולדות מצרים. ל-Horemheb לא היה יורש. אכן לפי תורה בנו בכורו נהרג במכת בכורות. הוא בעצמו רדף אחרי בני ישראל. והוא טבע בים שנאמר "לא נשאר בהם עד אחד" ויש דעה (פדר"א מג) שאחד נשאר והוא פרעה.

אחרי שהוכתר, Horemheb כמו כל הפרעונים בנה לעצמו מערת קבורה חדשה בעמק המלכים ב-Thebes. באתר כתוב שציורי קיר על קירות אולמי המערה לא הושלמו. נראה שפועלים סיימו לעבוד יום אחד כדי לבוא למחרת ולא באו. מפלס תחתון של המערה אפילו לא פונה מפסולת בניין לפני ששמו את גופת Horemheb לתוך הארון (הערה: למעשה מומיה של Horemheb לא נמצאה ואין כל ודאות שהוא נקבר בארון שלו). הסבר שמות פתאומי שלו גרם לכך לא מתקבל על הדעת. Horemheb היה כנראה בגיל של כ-80 שנה ומות שלו לא יכול היה להיות הפתעה. גם שבעים יום חניטה היו מספיקים לסיים עבודות מתוכננות ולפחות לפנות את פסולת הבנין.

אבל עובדה שהוא טבע בים או הסתלק בפתאומיות מסבירה את הכל. וגם אם נניח שגופה שלו נשטפה לחוף ומצרים אחר כך מצאו אותה, היא לא היתה ראויה לחניטה. ומצרים היו שרויים במשבר עמוק ואבל כללי, ולא היה להם פנאי לטפל במערת קבורה של Horemheb.

שם שלו "הורוס חוגג" מעיד על קשר מיוחד שלו לאליל זה. [Horus](#) היה אליל של שמים וגם היה מכיל את שמש וירח. שמש היתה עינו הימנית וירח עינו השמאלית. יתכן ששם פי החירות נגזר מ-Pi-Horus, בית של הורוס. כתוב במכילתא (בשלח, א) "מה היו חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו תרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות ולא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים ועינים היו להם לפותחות כמין זכר וכמין נקיבה היו". זה נראה כמו תיאור פירמידה. אולי פירמידה אחת זכר עם עין היתה כנגד שמש ופירמידה שניה נקבה עם עין היתה כנגד ירח. ופרעה סמך על אליל שלו ויחס לו את הכח אשר עצר את בני ישראל. גם בעל צפון אשר "נשתיר מכל היראות בשביל לפתות לבן של מצרים" (מכילתא בא, יג) קשור כנראה לע"ז של הורוס. באתר [Horus](#) כתוב ש-Horus נלחם

עם Set וזכה בסוף להיות מלך על מצרים ולהיות מזוהה דוקא עם מצרים תחתונה. לפי חשבוננו (ראה מאמר על [קריעת ים סוף](#)) בעל צפון נמצא בקו רוחב 29.845982. קו רוחב זה עובר דרך עיר Memphis, בירה עתיקה של מצרים. עיר זאת נמצא על גבול בין מצרימה עלינה ומצרימה תחתונה-צפונית. על כן בעל צפון כאילו מייצג את הרעיון של שליטת Horus על מצרים התחתונה.

נביא עוד ראה חיצונה אשר מייחסת את יציאת מצרים לסוף שושלת 18. Eusebius אשר חי בשנים 260-340 לספירתם, מביא את רשימת Manetho של מלכי מצרים (רשימת זאת כתובה אצל Syncellus). בסוף רשימת מלכי שושלת 18 הוא כותב את שם של מלך אחרון: 16 Cencheres שנה. ואז הוא מוסיף: בזמן הזה משה הנהיג את בני ישראל במסע שלהם אל חוץ למצרים (ראה תרגום לאנגלית בספר בעמ' 115). שם Cencheres דומה ל- Horemheb וגם אורך מלכותו קרוב ל- 14 שנה אשר מקבלים לפי קנקני יין.

לסיום הפרק נביא כרונולוגיה מתוקנת של שושלת 18 (שנים לפני ספירתם, שנה אפס לא קיימת). נכלול בה שני אירועים אסטרונומיים אשר קובעים את לוח הזמנים באופן מוחלט.

1560-1535, Ahmose I
מכירת יוסף 15 תשרי 1545. הושם בבית סוהר תשרי 1544
Amenhotep I, 1535-24/3/1501, מתוכם 13 שנה של Chebron, 1535-1522 נחשבות ליוסף.
שר המשקים ושר האופים הושמו בבית הסוהר בתשרי 1535. יוסף פותר חלום פרעה א' בתשרי 1532
עליה ראשונה של סיריוס לצופה ב- Thebes בשנה 9 של Amenhotep I ב- 9 לחודש 11. קשת ראה
10.3 מעלות. מתאים ל- 14 ביולי שנת 1526, בתחילת שנה שביעית של שובע.
תשרי 1525, תחילת הרעב (יאור לא עלה)
תשרי 1523, תחילת גלות
תשרי 1522, Amenhotep I חוזר למלוך
תשרי 1506 או ניסן 1505 מות יעקב; הרעב חוזר לעוד חמש שנים
Tuthmose I, 24/3/1501-10/10/1492 (לפי לוח יוליאני)
Tuthmose II, 10/10/1492-28/4/1479
Hatshepsut, 1479-1458
Tuthmose III, 28/4/1479-11/3/1425
קרב מגידו 21/9 (לוח מצרי) שנה 23 של Tuthmose III. יום ראשון של חדש ירחי מצרי.
זהו 9/5/1457 (לוח יוליאני)
יוסף מת בניסן 1451
Amenhotep II, 14/11/1430-1404
לוי מת בניסן 1429. תחילת השיעבוד
Tuthmose IV, 1404-1396
Amenhotep III, 1396-1358 גזירת בנים
אהרן נולד א' אב 1396, משה נולד ז' אדר 1392
Amenhotep IV, 1358-1342
Neferneferuaten, 1342-1339
Smenkhkare, 1339-1339

1339-1330, Tutankhamun
1330-1326, Ay
1326, Horemheb, 21 בניסן 1312; או 27 מ- 1339 עד 1312
יציאת מצרים 15 ניסן 1312

3. שושלת 19

אחרי Horemheb מלך [Ramesses I](#). ברשימת Manetho בגירסה של יוספוס מוזכר מלך Ramesses אשר מלך שנה ו-4 חדשים ואחריו בנו Harmesses Miamun אשר מלך 66 שנה ו-2 חדשים. מספר שני מתאים לתקופת מלכותו של Ramesses II. לכן ל-Ramesses I נותנים תקופה קצרה של פחות משנתיים. ישנה תעודה משנה שניה שלו מיום 20/6 בלוח מצרי או ב-2 בינואר בלוח יוליאני. בני ישראל יצאו ממצרים באביב 1312. יתכן ש-Ramesses I הוכתר בקיץ 1312 ואז תעודה הנ"ל מתייחסת לינואר 1310. מקובל שבנו Seti I, מלך ביום 24/11 לוח מצרי או 5/6 בלוח יוליאני (הערה: ראה דיון בספר של [Brand](#) עמ' 339. יש ספק בתאריך). נכוון תחילת מלכותו לשנת 1310. ואז אכן Ramesses I מלך שנתיים או קצת פחות מזה. לגבי אורך מלכותו של [Seti I](#) יש כמה דעות. יש דעה שהוא מלך 11 ויש שהוא מלך 15 שנה. יש ספק גדול לגבי 15 שנה. וגם לגבי תעודה משנת 11 יש ספק- שמא היא משנה שלישית שלו. תעודה אחרונה שלגביה אין ספק (פתיחת מחצבות ב-Aswan) מתייחסת לשנה תשיעית שלו. גם כדי יין המאוחרים ביותר במערת קבורה שלו מתייחסים לשנה תשיעית. לכן **נכוון סוף מלכותו לשנת 1301**. וגם אם נניח שהוא מלך 11 שנה, יתכן ששנתיים אחרונות שלו חופפות את תחילת מלכות בנו (הערה: ראה [מאמר](#) אשר מוכיח שהיתה חפיפה בין שניהם). אחרי מלך בנו [Ramesses II](#). לכל הדעות אורך מלכותו היה 66 שנה. לכן אנו נכוון תקופת מלכותו לשנים **1301-1235**.

ישנה תעודה ([יומן אניה](#), ראה עמ' 4 שם) שלפיה בשנה 52 של Ramesses II ביום 27/6 לפי לוח מצרי אזרחי היה ראש חדש ירחי מצרי. אנו נראה בהמשך שנתון זה מתאים בדיוק ל- **25/12/1250** לפי לוח יוליאני. [Parker](#) במאמר שלו נותן עוד ארבע אפשרויות: 26/12/1253, 21/12/1239, 20/12/1228 ו-17/12/1225. מאחר וכרונולוגיה של שושלת 18 אשר הבאנו לעיל החל מ-Tuthmose III היא מצומצמת ביותר וכן תקופות Ramesses I, ו-Seti I הן קצרות ביותר, לא נתן לקיים את האפשרות הראשונה אלא אם כן מבליעים את מלכות Neferneferuaten בתוך 9 שנים של Tutankhamun. אפשרות שניה עדיפה בעיני [Parker](#), אבל היא מחייבת הוספת 11 שנים למלכות של Horemheb (או הוספת 13 שנה עד לכלל 27 לעומת הורדת שנתיים ממלכות Neferneferuaten). אבל תאריכי קנקני יין בחדר קבורתו מוכיחים שהוא מלך בפועל רק 14 שנה. כדי לקיים אפשרות שלישית, יש להוסיף ל-Horemheb 13 על 14 המוכחות, להוסיף 4 שנים ל-26 שנים מוכחות של Amenhotep II, להקטין בשלש שנים את תקופת החפיפה שלו עם Tuthmose III ולהוסיף שנתיים ל-9 שנים מוכחות של Seti I. אפשרות 4 היא עוד יותר רחוקה. לכן אם אנו סומכים על 14 שנים מוכחות של Horemheb, אז נתן לקיים רק את האפשרות של 25/12/1250. וממלא מקבלים אישור נוסף לנכונות חשבון שלנו לפיו סוף שושלת 18 תואם את יציאת מצרים בשנת 1312.

Seti I בשנה ראשונה שלו ערך מסע צבאי לארץ כנען. בין השאר הוא כבש את בית שאן ואת עיר ינועם. משם הוא המשיך צפונה וקיבל מנסיכי לבנון עצי ארז. באותו מסע או מסע אחר הוא נלחם נגד קדש אשר על נהר אורונטס ועשה את הארץ שם שממה.

Ramesses II ערך מסע צבאי לכנען ולסוריה בשנה רביעית, בשנה חמישית ובשנה שמינית שלו. בין השאר מוזכר שהוא כבש את עיר אשקלון. בשנה חמישית שלו התרחש קרב מפורסם בינו לבין מלך חיתים ובעלי בריתו ליד עיר קדש. הקרב כנראה נגמר בתיקו. בשנה 21 שלו נערכה ברית שלום בין מצרים לבין ממלכת חתים.

בכל מאורעות אלו אין זכר לעם ישראל אשר יצא ממצרים. מדוע? התשובה היא פשוטה. בני ישראל היו במדבר 40 שנה ונכנסו לארץ בשנת 1272 לפני הספירה. זאת היתה שנת 30 של **Ramesses II**. בעקבות ברית שלום עם ממלכת חתים, ארץ כנען כנראה יצאה משליטה מצרית וכן משליטה של חיתים. לכן בזמן כבוש יהושע, לא מצרים ולא חתים באו לעזרת כנענים. אבל היה למצרים עניין במעבר חופשי דרך מישור החוף, מגידו, עמק עזריאל, בית שאן ומשם לעבר הירדן וצפונה. אולי משום כך בני יהודה ובני דן לא ירשו את הפלשתים במישור החוף ובני מנשה לא ירשו את בית שאן ויבלעם ואת דאר ועין דור ותענך ומגדו (יהושע י"ז י"ב). וגם לא כבשו את צפון הארץ "מהר בעל חרמון עד למוא חמת" (שופטים ג' ג') כי איזור זה היה תחת השפעה של חתים.

היה לבני ישראל פסק זמן של שנתיים אחרי יציאת מצרים כאשר מצרים היתה מוחלשת, כדי לכבוש את הארץ בלי לחשוש להתערבות של מצרים. וכנענים אשר לפני כן היו כפופים למצרים, גם כן לא הרימו ראש. אבל חטא המרגלים גרם. ואז מצרים חזרה לעצמה. ובינתיים כנענים אשר בצפון הרימו ראש כי סמכו על עזרת ממלכת חתים. ומצרים בזמנו של **Seti I** ובתחילת **Ramesses II** יצאה לכבוש בחזרה את שליטתה על ארץ כנען.

אחרי **Ramesses II** מלך בנו **Merenptah**. ישנה סתלה משנה חמישית שלו בה מוזכרת ישראל בפעם הראשונה ויחידה בתעודות מצריות. וזהו גם אזכור ראשון של ישראל בתעודה כלשהי. כתוב שם בין השאר

נרפתה תחנו, שקטה חת
נבוזה כנען בכל רע.
לוקחה אשקלון
נלכדה גזר, ינועם הייתה כלא הייתה.
ישראל הושם אין זרע לו.
חור הייתה כאלמנה למצרים
בכל הארצות שלום.
כל אשר ינדוד רותק
על ידי מלך מצרים העליונה והתחתונה מרנפתח

איך דבר זה מתקשר לכרונולוגיה שלנו? בסוף פרק ראשון כתבנו שבני ישראל עברו את הירדן ב' ניסן שנת 2489 או 1272 לפני הספירה. כבוש וחלוקת הארץ נמשכו 14.5 שנה עד תשרי 2504 או 1258 לפני הספירה. יהושע מת בכ"ו ניסן שנת 2516 או 1245 לפני הספירה. אחריו שפט עתניאל בן קנז 40 שנה מ-2517 עד 2557. מתוכם שמנה שנים הראשונות היו משעובדים ביד כושן רשעתים מ-2517 עד 2525 שהם שנים 1244-1236 לפני הספירה. ואז "ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה'

מושיע לבני ישראל ויושיעם את עתניאל בן קנז וכו' ויתן ה' בידו את כושן רשעתים מלך ארם ותעז ידו על כושן רשעתים. ותשקט הארץ ארבעים שנה וכו'" (שופטים ג' ט'-י"א). סוף השיעבוד חופף כמעט במדויק את סוף תקופת Ramesses II בשנת 1235 לפי חשבוננו. אבל בני ישראל היו משועבדים לארם נהרים ולא למצרים! וי"ל שארם נהרים היתה חלק או עיקר ממלכת חתים והיתה להם ברית שלום עם מצרים שלפיה אם משהו בא להלחם עם אחד מהצדדים אז צד שני יבוא לעזרתו. ובגלל ברית זאת בני ישראל לא יכלו לפרוק את עול ארם נהרים. אבל בשנה אחרונה של Ramesses II "תעז ידו" של עתניאל על כושן רשעתים.

ועדיין קשה. שנה חמישית של Merenptah היא שנת 1231. ובאותו זמן ארץ ישראל שקטה. ויש להעיר ש-Merenptah נתמנה ליורש העצר של Ramesses II בשנה 55 שלו, היינו שנת 1246. מאחר ו-Ramesses II היה זקן מאד, מן הסתם בנו מילא תפקידו של אביו. הסטלה פותחת במלחמה של Merenptah נגד לוב, ולכך הוקדש כמעט כל הטקסט של הסטלה. רק בסוף כתובות כמה שורות המתייחסות לארץ כנען. יתכן שהמלחמה נגד לוב היתה אכן בשנה חמישית של Merenptah, ולה הוא הקדיש את הסטלה. אבל מסע לצפון היה בסוף ימי Ramesses II, ו-Merenptah הזכיר אותו כאשר הקים את הסטלה.

בני ישראל נענשו על שלא שמרו שתי שמיטות אחרי מות יהושע, בשנה 2517 ובשנה 2524 שהיא שנת 1237-1238 למנינם. יתכן ש-Merenptah שרף שדות שלהם בשמיטה השניה- והיה זה עונש משמים. ועוד יתכן שמסע של Merenptah לכנען היה אכן בשנה חמישית שלו. וזאת היתה שנת שמיטה 2531 (1230-1231) שבני ישראל שמרו. ולא זרעו כלום. ומילים "ישראל שממה, אין לה זרע" זהו תיאור המציאות שמצרים ראו. והם לא שרפו שום עיר בישראל ולא פגעו באוכלוסיה שלה. או שרפו שדות שעלו בהן ספיחים. ולא היה נזק לישראל.

יש חוקרים שסוברים שבני ישראל יצאו ממצרים בתקופה של Ramesses II. והם מביאים ראיה משם "רעמסס" שכאילו על שמו נקרא חבל הארץ בו ישבו ישראל. כמובן זאת עוולת גמורה. המצב בדיוק הפוך. מצרים ראו בזמן המכות שארץ גושן נצלה. וכנראה רוב העם המצרי לפני מכת בכורות עבר לשם. רק בכך נתן להסביר את הפסוק "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב וכו'" (שמות ג' כ"ב). ממתי מצרים היו שוכרים בתים מישראל? ועוד כתוב "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל וכו'" (שמות י"ב כ"ז). פסח- היינו דילג. שהיו מצרים מעורבים עם ישראל בארץ גושן בתקווה שינצלו בכך. וקב"ה היה נוגף את מצרים ומדלג על בתי ישראל.

אבל מצרים לא למדו את המוסר אלא עדיין סברו שיש סגולה בארץ גושן. לכן פרעה ראשון של שושלת חדשה אחרי מכות מצרים לקח לעצמו שם מבורך של הארץ- ארץ רעמסס. ו-Ramesses II העביר את בירת מצרים למקום חדש וקרא לו Pi-Ramesses דהיינו בית של רעמסס. ויתכן שתהליך העברת הבירה לשם התחיל כבר בזמנו של Ramesses I ו-Seti I. עיר זאת שכנה על זרוע פוליסיום של נילוס. במאמר על **מסעות בני ישראל** זיהינו את רעמסס בה ישבו בני ישראל עם עיר פוליסיום. עיר זאת נמצאה על המשך זרועה פוליסיום של נילוס ועל תעלה סואץ הקדומה. לכן יש הגיון בכך שמיד אחרי יציאת בני ישראל, מצרים העבירו את בירתם סמוך למקום בו היתה הצלה לבני ישראל. ומדוע לא העבירו אותה יותר מזרחה, למקום ההצלה? אולי מסיבת בטחוניות, כדי להרחיק אותה מגבול מזרחי של מצרים.

כעת נדון בשאלה המסקרנת של מקור שם Seti. זה היה שם אליל Set או Seth אשר היה מתחרה של Horus, אליל של מצרים. בעיני מצרים הוא אליל של מדבר, ושל כאוס, של אלימות, של פרענות, של רעמים ושל עמים זרים. מלך Apophis של שושלת של Hyksos היה עובד את Set בלבד. ומה מוזר שפרעה שני של שושלת 19 לקח לו שם של אליל אשר היה שנוא על מצרים וגם היה אליל בלעדי של Hyksos, העם השנוא ביותר על מצרים. ישנה סטלה מפורסמת אשר נקראת **סטלה של 400 שנה**. סטלה זאת הוקמה ע"י Ramesses II. בסטלה זאת מצוייר Ramesses II אשר מגיש כדי יין לאליל Seth אשר מצוייר בתור אדם בעל לבוש כנעני-סורי. מאחרי Ramesses II עומד אביו Seti I. בסטלה גם מוזכר שם של אביו של אביו, Ramesses I. הסטלה מתארת אירוע אשר התרחש בימי Seti I ו-Ramesses I ביום 4 לחודש 12 (לפי לוח מצרי אזרחי) בשנה 400 לאליל Seth לכבוד אותו אליל. החוקרים תוהים מהו פשר של שנה זאת.

נציע פרוש שלנו לתעלומה זאת. Seth הוא אלהי העברים. בעיני מצרים הוא אליל של מדבר-לכן בני ישראל מבקשים כביכול ללכת למדבר לעבוד אותו שם. הוא אליל של פרענות וכו' – לכן הוא מביא עליהם מכות. אנחנו נראה בהמשך ש-Hyksos הם בני ישמעאל אשר בעיני מצרים גם כן היו עברים שהרי הם בני אברהם העברי. השם Seth או Sethi הוא שיבוש של שם ש-ד-י. אות שין מתחלפת בסין, ואות ד' דגושה מתחלפת בד' רפה. כידוע אות ד' רפה במילה "אחד" במבטא הנכון של תימנים נשמעת כצליל בין דלת לזין והיא נוצרת כאשר קצה הלשון נוגעת בין השיניים. (הערה: אופן בו אנו מבטאים כתב מצרי מבוסס על איות יווני. איות זה ממלא לא מדוייק). ה' נראה לאבות בשם ש-ד-י כמו שכתוב בשמות ו' ג' "וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב בא-ל ש-ד-י וכו'". מן הסתם ישמעאל למד את השם מאברהם וצאצאיו במצרים סגדו לשם זה בלבד. ארבע מאות שנה אשר בסטלה הנ"ל הן אותם ארבע מאות שנה אשר נאמרו לאברהם בברית בין הבתרים "גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית ט"ו י"ג). פרעה ידע על גזירה זאת אלא חשב שהיא מתחילה עם ירידת בני ישראל למצרים ולא עם לידת יצחק. בסוף הוכח למצרים שהם טעו. אחרי יציאת בני ישראל, מצרים בקשו לפייס את א-להי העברים ועשו טקס חגיגה לכבודו וציינו בו 400 שנה מאז תחילת ההבטחה- כאילו אז היה תחילת שלטונו של Seth I. Seti לקח לעצמו שם של אליל זה כדי לזכות בחסדיו.

מכאן אנו משערים שטקס המתואר בסטלה התרחש סמוך ליציאת בני ישראל ממצרים בשנת 1311 לפני הספירה. תאריך 4/12 בשנה זאת מתורגם ל- 15/6/1311 בלוח יוליאני. ביום זה בערב לראשונה נראה ירח חדש של חודש תמוז. עבור בני ישראל יום זה או יום למחרת היה ראש חדש תמוז ועבור מצרים זה היה יום ראשון או יום שני של חדש ירחי. לכן יום זה התאים לעריכת הטקס. באותו זמן בני ישראל שלחו את המרגלים. וכידוע שליחות זאת היתה מתחילה בכוונה רעה של המרגלים. כלומר הפורענות התחילה בזמן עריכת הטקס. אולי לחרטומי מצרים היה חשבון שזמן זה מסוגל לפורענות נגד בני ישראל כמו שחטא העגל אשר קרה בתמוז. והיתה גזרת כליה על ישראל כמו שכתוב "אכנו בדבר ואורשנו". ומה שאמר משה "ושמעו מצרים וכו'" אכן שמעו וידעו על כך. ויתכן ש-Ramesses II הקים את הסטלה בשנה 30 שלו כי כתוב בסטלה שהוא חגג את חגיגת Sad. וידוע שחוגגים אותה בפעם הראשונה אחרי 30 שנה בשלטון ואחר זה כל 3 שנים. ואם תחילת מלכות בשנת 1301 אז שנה 30 שלו היא שנת 1272. ולמרות ש- 30 שנה כלים בשנת 1271, יתכן שהוא הקדים בשנה. (הערה: ידוע ש-Ramesses II חגג בחיים שלו 14 חגיגות Sad, ואם הוא לא הקדים אותם אז

חגיגה ה- 14 היתה בשנה 69 למלכותו. וזה לא יתכן כי הוא מלך לכל הדעות (66 שנים). והנה בני ישראל נכנסו לארץ בשנת 1272. אולי Ramesses II הקים את הסטלה והזכיר בה אירוע אשר התרחש לפני 39 שנה כדי לקלל את ישראל. וכן בלעם ביקש לקלל את ישראל באותו זמן.

לסיכום:

- (א) זמן מלכות Ramesses II תואם את יציאת מצרים בשנת 1312.
(ב) סטלה של Merneptah תואמת את שנת שמיטה בארץ, בין לטוב בין לרע
(ג) שמות פרעונים של שושלת 19 והעברת בירתם סמוך לארץ רעמסס מוסברת ע"י הצלה אשר היתה שם בזמן מכות מצרים
(ד) שם Seti וכן סטלה של 400 שנה לכבוד Set מוסברים בתור ניסיון להחניף לא-להי עברים אחרי מכות שקבלו

4. סוף שושלת 19 ותחילת שושלת 20

תקופה זאת לא לגמרי ברורה בהיסטוריה מצרית וכן אין קשר ברור בינה לבין קורות ישראל. בכל זאת יש כאן התאמה כפי שנראה. מקובל ש-Merneptah מלך 10 שנים. אחריו מלך בנו Seti II. מקובל שהוא מלך 6 שנים. אחריו מלך Siptah. ישנה תעודה משנה ששית שלו. לכן נותים לו 6 שנים. אחריו מלכה אשתו Tworset. ישנה תעודה משנה שמינית שלה אבל חוקרים חושבים ששנים אלו כוללות שש שנים של Siptah. עם Tworset באה לסיומה שושלת 19. אחריה מלך Setnakhte, מלך ראשון של שושלת 20. בשנת 2006 נמצאה תעודה משנה רביעית שלו. אחריו מלך בנו Ramesses III. אם מחברים שנים בין Ramesses II ל-Ramesses III מקבלים $10+6+6+2(8)+4=28(34)$ שנים. מאחר ומלכות Ramesses II הסתיימה בשנת 1235 לפני הספירה, מלכות Ramesses III התחילה בשנת 1207 או בשנת 1201. מאידך תקופת השקט בארץ הסתיימה עם מות עתניאל בן קנז בשנה 2557 או 1204 לפני הספירה. אחריו "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויחזק ה' את עגלון מלך מואב וכו' ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך וידך את ישראל ויירשו את עיר התמרים. ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמונה עשרה שנה" (שופטים ג' י"ד). לכאורה אין קשר בין שיעבוד של בני ישראל ע"י מואב לבין תחילת מלכות Ramesses III. אבל ראינו בפרק קודם ששיעבוד של בני ישראל ביד כושן רשעתים הסתיים עם סוף מלכות Ramesses II הגדול. אולי תחילת שיעבוד ביד עגלון מלך מואב קשורה לתחילת מלכות Ramesses III, אף הוא מלך עוצמתי? ומה ענין של Ramesses III אצל מלך מואב? למואב היו מכרות נחושת בפונון, הגדולות ביותר במזרח התיכון. מצרים היתה זקוקה לנחושת. גם במכרות נחושת בתימנה בתחום אדום נמצא מקדש לאליל מצרי חתור. מקור עיקרי של נחושת בזמן קדום היה בקפריסין. יתכן שבגלל מלחמות עם גויי הים אשר תקפו את מצרים, היבוא של נחושת מקפריסין הופסק ועלתה חשיבות של נחושת מפונון. לכן מצרים נעשתה בעלת ברית של מואב. כתוב בפסוקים לעיל שמואב ירש את עיר התמרים. הכוונה כאן מן הסתם לא ליריחו אשר היתה תל שממה אלא לצוער שגם היא נקראת עיר התמרים (יבמות פרק ט"ז משנה ז'). עיר זאת היתה לא רחוקה מפונון והיתה חשובה בתור מקור מזון לפועלי פונון. אומנם מצרים לא מוזכרת במלחמה של מואב בישראל אבל עצם עמידתה לצד מואב היתה מספיקה כדי שמואב תעזי לצאת נגד ישראל. ומאת ה' היה שמואב נצחה עד שכעבור 18 שנה אהוד בן גרה הושיע את ישראל. אחר כך הארץ שקטה עוד 62 שנה, בשנים 1186-1124. זאת בערך תקופה של חורבן תקופת הברונזה המאוחרת.

אי התאמה בין תחילת מלכות Ramesses III לסכום שנות מלכים שלפניו נמצאת בגבולות אי ודאות לגבי שנות מלכים אלו ואפשרות חפיפה בין מלך למשנהו. בפרק הבא (סעיף ו') אנו נביא ראיה אסטרונומית לתחילת מלכותו של Ramesses III בשנים 1204-1207. יתכן גם ש-Ramesses III מלך בשנת 1207 ואילו מואב העיזה לתקוף את ישראל שלש שנים יותר מאוחר.

נסכם את הפרק עם לוח זמנים של שושלת 19 ושושלת 20

1312-1310 Ramesses I

1310-1301 Seti I

1301-1235 Ramesses II

1235-1225 Merneptah

1225-1219 Seti II

1219-1213 Siptah

1213-1211 Tworset

שושלת 20:

1211-1207 Setnakhte

1207-1176 Ramesses III ראה פרק 5 ו'

1176-1171 Ramesses IV

1171-1167 Ramesses V

1167-1159 Ramesses VI

1159-1152 Ramesses VII

1152-1151 Ramesses VIII

1151-1133 Ramesses IX

1133-1129 Ramesses X

1129-1101 Ramesses XI בשנה 1111 היא שנת 19 שלו הוא התחיל מניין חדש, 200 שנה אחרי 1/1/1311 יום עלית סיריוס בממפיס. ראה פרק 5 ז', ח'.

שנות מלכים מרעמסס 3 עד רעמסס 10 נלקחו מויקפדיה והם שנים מתעודות מינימליות. מאחר ותחילת מלכות רעמסס 11 בשנת 1129 נקבעה באופן חד-משמעי ע"י תקופה [Whm Mswt](#) (ראה פרק 5 ח'), אז תחילת רעמסס 3 לא יכולה להיות אחרי 1207. על כן חשבון בפרק 5 ו' קובע תחילת רעמסס 3 באופן חד משמעי בשנת 1207. גם שנות מלכי שושלת 19 הם מתעודות מינימליות. לכן לא נתן לאחר את תחילת מלכות רעמסס 2. ואז התאמת חשבון בפרק 5 ה' מהווה מופת של ממש אשר מוכיח נכונות לוח הזמנים של שושלת 19 ו-20.

5. חשבונות אסטרונומיים

בפרק זה נפרט את החשבונות האסטרונומיים אשר הוזכרו בפרקים 2 ו-3.

א) חשבון הראשון מבוסס על לוח Ebers. זהו לוח שנה אשר נכתב בגבו של [פפירוס אברס](#). פפירוס זה עוסק בענייני רפואה. לא ברור מה הקשר בין סגולות הרפואה לבין הלוח (הערה: הועלתה סברה שלוח נכתב משום שלחלק מן התרופות שבו ישנן עונות קבועות בשנה). בגלל חשיבותו של הלוח נביא את תרגומו כאן:

The Ebers Calendar Year 9 under the majesty of the king of Upper and Lower Egypt *Dsr-k3-Rc* may he live forever

<i>wp rnpt</i>	III šmw	day9	going up of Sothis
<i>thy</i>	IV	day9	•
<i>mnht</i>	I 3ht	day9	•
<i>hwt hr</i>	II	day9	•
<i>k3 hr k3</i>	III	day9	•
<i>šf bdt</i>	IV	day9	•
<i>rkḫ wr</i>	I prt	day9	•
<i>rkḫ nds</i>	II	day9	•
<i>rnnwtt</i>	III	day9	•
<i>ḥnsw</i>	IV	day9	•
<i>ḥnt ḥt</i>	I šmw	day9	•
<i>ḥpt ḥmt</i>	II	day9	•

הלוח מתייחס לשנה תשיעית של המלך Amenhotep I. בעמודה ראשונה שלו כתובים שמות של חדשי ירח מצריים. בעמודה שניה כתובים שמות (או מספרים) של חדשי שנה האזרחית. למשל, בשורה ראשונה של העמודה כתוב III smw. הכוונה לחודש שלישי של עונה smw שהיא עונת קיץ או מים נמוכים. שנה אזרחית מצרית מחולקת לשלש עונות: 3ht, prt ו-smw ובכל אחת ארבעה חדשים של 30 יום. בסוף 12 חדשים אלו ישנם חמשה ימי עיבור. על כן חודש III smw הוא חודש 11 בשנה מצרית אזרחית. בעמודה שלישית כתוב יום 9. בעמודה רביעית בשורה ראשונה כתוב: "עליה של סיריוס". על כן, ביום 9 לחודש 11 בשנה 9 של Amenhotep I היתה עליה של סיריוס. הכוונה לעליה ראשונה של סיריוס בבוקר אחרי כ- 70 יום שהוא לא נראה. יום ראיה ראשון של סיריוס תלוי בקו רוחב של מקום התצפית ובקשת ראיה. קשת ראיה היא גובה של סיריוס מעל השמש ברגע של זריחה. מקובל שקשת ראיה ראשונה צריכה להיות בין 9 ל- 11 מעלות. Rita Gautschy [באתר](#) הציגה תוצאות חישוב של ראיה ראשונה של סיריוס במצרים בהתאם לשנה וקו רוחב של הצופה. בסוף הדף היא מחשבת את קשת הראיה לגבי ארבע ראיות עתיקות שלגביהם ידוע תאריך מצרי ומקום. קשת ראיה בהם נעה בין 9 ל- 12 מעלות. הראיה הוודאית ביותר ב- [decree of Canopus](#) (הוראת קנופוס). אותה ראיה היתה בשנת 239 לפני הספירה. מקום ראיה באותה תקופה היה Memphis, קו רוחב 29.85 מעלות. לפי חישוב של Gautschy הראיה היתה ביום 19 ביולי לפי לוח יוליאני וקשת הראיה היתה כ- 10 מעלות. תאריך הראיה הידוע לפי לוח המצרי הוא יום 1 לחודש 10. מכאן אנו מקבלים התאמה בין לוח מצרי ללוח יוליאני:

1/10/239 מצרי שזה 19/7/239 לוח יוליאני.

מכאן נתן לחשב תאריך יוליאני עבור כל תאריך של לוח המצרי. (הערה: גם בשנה 238 לפני הספירה מתקבלת אותה תוצאה: קשת ראייה ב- 10 19/7/238 מעלות ותאריך מצרי 1/10)

נחזור לעלית סיריוס בלוח אשר בפפירוס אברס. פפירוס זה נמצא במערת קבורה בעיר Thebes בין רגלי מומיה מצרית. Thebes היתה בירת מצרים בתחילת שושלת 18. לכן סביר להניח שראית סיריוס אשר בלוח היתה ב-Thebes, לוקסור של היום, קו רוחב 25.74. לפי [טבלה](#), עבור קשת ראייה 10 מעלות, סיריוס נראה שם באלף השני לפני הספירה ביום קבוע של 14 ביולי. יום זה נופל ב- 9 בחודש 11 בלוח המצרי בשנה 1526 לפני הספירה. לפי זה קיבלנו התאמה:

9/11/1526 מצרי שווה 14/7/1526 יוליאני.

נציין שהתאמה זאת לא משתנה אם בהתאמה הראשונה מחליפים שנה 239 בשנה 238.

מה חשיבות עליה זאת של סיריוס ומדוע תאריך זה 9 בחודש מועתק בלוח אברס בכל חדשי השנה? כבר כתבנו שלפי חשבוננו זאת היתה עלית סיריוס לפני תחילת שנה שביעית של שובע. עלית סיריוס היתה סימן לעלית נילוס. מצרים ידעו לפי פתרון החלום של פרעה ע"י יוסף שזאת שנה מבורכת אחרונה, ובעליה הבאה של סיריוס באותו תאריך 9/11 נילוס לא יעלה. לכן רשמו את יום עלית סיריוס ערב שנה שביעית בתור סימן ברכה. בזה נתן להסביר מדוע טמנו את הפאפירוס ליד מומיה מצרית. מומיה זאת היתה כנראה שייכת למצרי חשוב. פפירוס עם סגולות רפואיות היה כנראה נחשב לסימן ברכה לא רק לחיים אלא גם למתים. וכלשכן פפירוס בו כתוב לוח שנה מבורכת אחרונה. מכאן גם מובן מדוע תאריך 9 חוזר על עצמו בכל חודש ולא מתחשב בחמשה ימי עיבור בסוף חודש 12. הלוח לא מונה מחזור כל 30 יום מראיה של סיריוס וגם לא מונה יום קבוע בלוח הירחי אלא מציין תאריך 9 בתור תאריך סגולי וגם בתור ציפייה לאותו תאריך כעבור שנה. וכנראה שבשנה הבאה ביום 9/11 נילוס לא עלה, וזה היה להם סימן תחילת הרעב. ולא רצו לכתוב בפפירוס יום זה כי הוא סימן קללה.

איך לוח מצרי אזרחי משתלב בלוח ירחי? החוקר החשוב ביותר של לוח מצרי [Parker](#) סובר שחודש 12 ירחי הוא חודש בו נראה סיריוס לראשונה. הוא גם סובר שיום ראשון של חודש ירחי נקבע בבוקר בו לא נראה ירח ישן במזרח. לפי תוכנה [Stellarium](#) ראש חודש ירחי מצרי אחרי עלית סיריוס ב- 14/7/1526 (זאת שנה 1525- לפי התוכנה) היה ב- 20/7/1526 (יוליאני). מולד אב לפי לוח עברי בליל 21/7, לכן אפשר היה לקבוע ראש חודש אב ב- 21/7/1526. על כן חודש ירחי ראשון של לוח מצרי באותה שנה היה חודש אב. חודש ראשון של לוח אזרחי הוא I 3ht. תאריך מיוחד 9/1 באותו חודש בלוח אברס (שורה שלישית) הוא 17/9/1526 בלוח יוליאני (בין 9/11 ל- 9/1 יש 65 יום בגלל תוספת 5 ימי עיבור בסוף השנה). לפי תוכנה הנ"ל בבוקר 17/9 הירח לא נראה לראשונה. לכן זה היה ראש חודש מצרי. ראש השנה העברי היה למחרת 18/9. ויש מופת שבאותה שנה מבורכת, יום מבורך של עלית סיריוס בחודש אזרחי ראשון נפל בראש חודש ירחי מצרי המקביל לתשרי. נציין ש-[Parker](#) (עמ' 37, §189) מביא את דעת Borchardt שהירוגליף אשר מסמל מספר 9, גם מסמן יום תחילת חודש ירחי. אכן אין סתירה בדבר כי יום 9 בחודש ראשון היה ראש חודש ירחי.

כעת נוכיח שיום זה 9/1 הוא יום הולדת של [Amenhotep I](#). הזכרנו בפרק ראשון את הגמרא "בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין" (ר"ה י"א ע"א). לפי חשבוננו דבר זה היה 6 שנים לפני

9/1/1526. שנתים לפני כן היה "יום הולדת את פרעה" (בראשית מ' כ'). על כן יום הולדת של פרעה היה 8 שנים לפני 9/1/1526. והנה 8 שנות ירח שהם 99 חדשים, שוות 2923.5 יום או 8 שנים של 365.25 יום עוד 1.5 יום. אם 9/1/1526 היה יום לפני ראש השנה העברי אז 9/1/1534 היה בערך בראש השנה. אומנם שמנה שנים מצריות אזרחיות קצרות ב-2 ימים משמנה שנים של 365.25 יום. ו"ל שפסוק "ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם וכו'" (בראשית מ"א א') מונה שנתים לא מיום הולדת של פרעה אלא מחלומות של שר המשקים ושר האופים. ויום הולדת היה יומיים אחרי חלומות שלהם שנאמר "ויהי ביום השלישי יום הולדת וכו'", כאשר יום ראשון הוא יום החלום גופא. וחלומות אלו היו בראש השנה העברי וכן חלום פרעה. על כן יום הולדת של פרעה היה בג' תשרי. אכן 9/1/1534 מצרי מתורגם ל- 19/9/1534 יוליאני. מולד תשרי לפי חשבון הלוח היה ב- 16/9 לקראת ערב. לכן לפי כללי הלוח נתן לעשות ראש השנה ב- 17/9 ואז 19/9 נופל בג' תשרי.

יתכן שיום הולדת של פרעה הוא יום הכתרתו שהיו חוגגים אותו כל שנה. לפי השערתנו פרעה קצף על שר המשקים ושר האופים ביום הכתרתו 9/1/1535, משום שמצא פגם בסעודה שלו. לוח אברס מתחיל ב- 9/11/1526, בעלית סיריוס בסוף שנה תשיעית של פרעה, חודשים לפני יום הכתרתו. וביום 9/1/1526 (מצרי) התקיימו שלשה מופתים: תשע שנים אזרחיות מהכתרה של פרעה, חדשים אזרחיות מעלית סיריוס וראש חדש תשרי מצרי. ואולי משום כך יום 9 הועתק לכל חדשי הלוח.

מאז שמצאו את הפפירוס בשנת 1862 (באותה שנה הוא הגיע לידי Edwin Smith ובשנה 1872 נרכש ע"י אגיפטולוג Georg Ebers) נכתבו אין ספור מאמרים על הלוח שבו. והנה ביד ההשגחה פפירוס זה השתמר והוא טומן בתוכו את ההוכחה לאמינות חשבון הזמנים התורני.

אבל יש קושיה גדולה על חשבוננו. הרי לפי טענה שלנו 14 שנים ראשונות של Amenhotep I נחשבות בתור שנים של Chevron הוא יוסף. וכאן בלוח אברס שנה תשיעית של Amenhotep I מיוחסת לו ולא למלך אחר. ויש לתרץ שלוח אברס נכתב לפני תחילת שנות רעב ועדיין לא הוכח שיוסף צדק. וכל החכמתו בניהול המדינה התגלתה רק יותר מאוחר. לכן בתולדות מצרים אחרי שנות רעב, משום כבוד יוסף, יחסו 14 שנים ראשונות של Amenhotep I למלך בשם חברון. וכבר הסברנו הקשר בין שם זה ליוסף.

ב) ישנה תעודה על עלית סיריוס בתקופת Tuthmose III ביום 28/11 לפי לוח מצרי. אולם לא כתוב באיזה שנה של מלכותו היה הדבר. אם ראייה היתה ב-Thebes וקשת הראייה היתה 10 מעלות, אז לפי נתונים [בקובץ](#) הראייה היתה ביום 14 ביולי בטווח של שנים 1449-1452. אכן תאריכים אלו נופלים בתקופה של מלכות עצמאית של Tuthmose III בשנים 1425-1458.

ג) בשנה 23 של Tuthmose III היה קרב במגידו ביום 21/9 לפי לוח מצרי. אותו יום היה ראש חודש מצרי. לפי חשבוננו זאת שנת 1457 לפני הספירה. תאריך 21/9 אז מתורגם ליום 9/5 לפי לוח יוליאני. לפי תוכנה Stellarium באותו בוקר ירח עלה בשעה 5:07 ושמש ב- 5:17 (החישוב נעשה לגבי קהיר). לכן ירח לא נראה. אבל יום לפני כן ירח עלה ב- 4:40, שמש עלתה ב- 5:18, אורך ראשון (ראה סעיף ה) היה 14 מעלות ולפי קריטריון מודרני (ראה סעיף ה)) הירח נראה. מכאן מוכח ש- 21/9 היה ראש חודש מצרי. וזאת ראייה ברורה מאד לנכונות חשבון מלכות Tuthmose III. אגב, תקופת מלכות שלו אצלנו זהה למה שכתוב בויקיפדיה בערך [Tuthmose III](#).

ד) בשנה 24 של Tuthmose III ביום 30 לחודש II prt היה ראש חדש מצרי. זהו יום 30/6 בלוח המצרי בשנה 1455. יום זה מתורגם ל- 17/2 בלוח יוליאני. באותו בוקר ירח עלה בשעה 6:25, שמש עלתה ב- 6:54, אורך ראשון היה 13.5 מעלות. קריטריון ראיה (ראה סעיף ה') נותן ערך 13.73 נמוך בהרבה מאפשרות הראיה. יום לפני זה ירח נראה בבירור. מכאן שיום 30/6/1455 (מצרי) היה ראש חודש.

ה) בשנה 52 של Ramesses II ביום 27/6 מצרי היה ראש חדש. הכתובת נמצאה ביומן האוניה. לפי חשבוננו זאת היתה שנת 1250 לפני הספירה. תאריך 27/6 מתורגם ל- 25/12/1250. לפי תוכנה Stellarium ב- 24/12 ירח עלה בשעה 7:05, השמש עלתה ב- 6:58. ירח בודאי לא נראה. על כן ראש חודש מצרי היה ב- 24/12 ולא ב- 25/12 [Parker](#) (עמ' 42) דן בתאריך זה ודוחה אותו. הסברה שלו היא שראש חודש קודם (על סמך חשבון) היה ב- 26/5 בלוח מצרי. מי שכתב את היומן ידע על תאריך ראש חודש קודם. לכן לא יתכן שביום 27/6 כעבור 31 יום הוא ירשום ביומן "ראש חודש" (סימון *Psdyw* מצרי). ויש להעיר שיומן זה הוא לא מסמך ממשלתי רשמי כמו תאריך קרב במגידו בזמנו של Tuthmose III ולא פאפירוס אשר עוסק בלוח שנה כמו פאפירוס של אברס. אותו סופר באניה לא ידע בהכרח מתי היה ראש חודש ירחי קודם. מצרים לא ניהלו חיי יום יום לפי לוח ירחי אלא לפי לוח אזרחי. לכן יתכן שהרישום "ראש חודש" ביומן הוא תוצאה של תצפית עצמית של הסופר. ואין הכרח להניח שאותו סופר קם מוקדם כל בוקר והביט מזרחה לראות האם ירח עלה לפני השמש. יותר מתקבל על הדעת שהוא הביט מערבה בעת השקיעה. והנה ב- 25/12/1250 בערב שמש שקעה ב- 17:08, ירח שקע ב- 17:49 (חישוב נעשה לגבי קהיר). על כן השהיה היתה 41 דקות וקשת ראיה $10.25 = 41/4$ מעלות. אורך ראשון שהוא הפרש בין אורך ירח ואורך של שמש על קו מלקה (ecliptic longitude) היה 12.32 מעלות. לפי קריטריון ראיה מודרני (ראה [מאמר](#)) ירח לא יראה אם קשת ראיה $+ 0.48$ פעם אורך הראשון קטן מ- **15.95** מעלות. והנה לפי נתונים של אותו יום מקבלים מספר **16.16** מעלות שהוא גבולי. לכן קרוב לוודאי הירח לא נראה. אצל מצרים יום שני לחודש היה נקרא יום של ירח חדש. מאחר וירח לא נראה ב- 25/12 בערב, בעיני אותו סופר יום זה לא היה יום שני של חודש אלא בהכרח יום ראשון. לכן הוא רשם ביומן באותו יום *Psdyw*.

לעומת זאת לפי תאריך המקובל של תחילת מלכות Ramesses II בשנת 1279, יום 27/6 (מצרי) בשנת 52 שלו היה בתאריך 19/12 (יוליאני) שנת 1228. באותו בוקר ירח עלה בשעה 6:00, שמש עלתה בשעה 6:53, קשת ראיה היתה 13.25 מעלות. אורך ראשון היה 12.6 מעלות. קריטריון ראיה נותן 19.3 מעלות, הרבה מעל ערך גבולי של 15.95. לכן ירח נראה בבוקר בעליל. ולא נתן לכתוב ביומן שזהו ראש חודש.

1) W.M.F. Petrie בספרו [A History of Egypt](#) (כרך 2 עמ' 32) מביא תאריכי עליה ראשונה של סיריוס. ביניהם עלית סיריוס בשנה 41 של Ramesses II ביום 22/1 בלוח המצרי ובשנה 2 של Merenptah ביום 29/1. לתאריכים אלו אין אישור ממקור אחר. אומנם [בכרך שלישי](#) של ספרו בעמ' 39 הוא מביא מקור לתאריך ראשון ובעמ' 119 מקור לתאריך שני. מקור ראשון הוא [Murray Handbook](#) עמ' 509. אבל שם לא כתוב תאריך, רק שנה 41 של Ramesses II. מקור שני הוא [Lepsius](#) חלק ג' עמ' 199 ציור c:

הציור נמצא על קיר אחורי של מקדש של Ramesses III ב-Medinet Habu. יתכן שהציור מתייחס לשנה שניה של Ramesses III. אם תצפית של סיריוס היתה בממפיס וקשת הראיה היתה 10 מעלות, אז לפי נתוני קובץ של Rita Gautschy הדבר היה אפשרי בשנים 1206-1203. ואז תחילת מלכות Ramesses III אפשרית בשנים 1207-1204.

ז) [Theon of Alexandria](#) מלומד יווני אשר חי במאה רביעי באלקסנדריה כותב (לא ברור האם הוא כתב או זאת הערה של מישהו אחר בספרו) שמתקופת Menophres עד תחילת מלכות Diocletianus עברו 1605 שנה. מוסבר שם שבתקופת Menophres סיריוס עלה באחד לחודש ראשון מצרי. מאחר ושנה ראשונה של Diocletianus היא שנת 284 לספירה, תקופת Menophres היתה בשנה 1322 לפני הספירה. כלומר באותה שנה סיריוס עלה לראשונה בתאריך 1/1 מצרי. נתון זה תואם את דברי Censorinus שבשנה 139 לספירה סיריוס עלה ביום 1/1 מצרי. מכאן נתן לחשב שאירוע דומה היה בשנת 1322 לפני הספירה. החוקרים לא מוצאים מיהו Menophres. הדעה הרווחת שזהו Ramesses I. שם שלו אחרי הכתרתו היה *mn-ph̄ty-r*. יש גם דעה שזה לא שם אדם אלא שם העיר Memphis אשר במצרים נקראת Men-Nofre. אבל בשנה 1322 מלך Horemheb ולא Ramesses I. ויש לתרץ שזמן עלית סיריוס תלוי בקו רוחב של מקום התצפית. באותו מקום בו נראה סיריוס ב- 1/1 בשנת 139 לספירה הוא היה נראה ב- 1/1 בשנת 1322. אבל יתכן שבשנה של Ramesses I סיריוס עלה ב- 1/1 במקום אחר. והנה מתברר שבשנת 1311 סיריוס עלה לראשונה ב-Memphis ביום 1/1 כאשר קשת הראיה היתה 9 מעלות (כלומר סיריוס היה 9 מעלות מעל השמש). יום זה מתאים ל- 17/7 לפי לוח יוליאני. מעניין שאירוע זה היה חודש (יותר מדויק 32 יום) אחרי טקס בסטלה של 400 שנה. עלית סיריוס ביום מיוחד של ראש השנה בבירת מצרים היה אירוע חשוב ביותר בתולדות מצרים. קדם לזה טקס לכבוד אליל Seth. מבחינת מצרים זאת היתה פתיחת דף חדש בהיסטוריה שלהם אחרי חורבן של יציאת בני ישראל (אבל אצל בני ישראל זאת היתה תקופה קשה, סמוך לחזרת המרגלים בח' באב). לכן יום זה נחרט בהיסטוריה מצרית וזכרו עבר מדור לדור. ושם של האירוע נקשר בו זמנית לשם של המלך ולשם של המקום. Theon לא ידע כמה שנים עברו מאירוע זה, רק ידע שבאותו יום סיריוס עלה ב- 1/1. וידע שם של האירוע. והוא עשה חישוב בהתאם למידע אשר היה בזמנו על עלית סיריוס באלקסנדריה ב- 20/7 יוליאני. אכן בשנה 139 לספירה ובשנה 1322 לפני הספירה סיריוס נראה לראשונה באלקסנדריה של מצרים ביום 1/1 מצרי שהוא יום 20/7 יוליאני. קשת הראיה בשנת 139 היתה 9 מעלות ובשנת 1322 היתה 10 מעלות (נתונים של Stellarium).

מכאן קבלנו הוכחה נוספת ששנה 1311 היתה בתקופת Ramesses I. ומאחר ו-Ramesses I מלך שנה או שנתים, אז ממלא שושלת 18 נסתיימה סמוך לשנה 1311.

ח) מלך אחרון של מלכות חדשה היה [Ramesses XI](#). כתוב שם שהוא מלך בשנים 1077-1107 (או 1078). בשנה 19 של מלכותו הוא התחיל למנות שנים שלו מחדש מתקופת הנקראת במצרית [Whm](#). שם זה מתורגם ממצרית "לידה מחדש" או "לידה חוזרת". כרונולוגיה מצרית מקובלת של [Mswt](#).

שושלת 19 ו-20 קשורה לתחילת Ramesses II בשנת 1279. אבל לפי חשבוננו הוא התחיל למלוך 22 שנה לפני כן, ב-1301. לכן תחילתו של Ramesses XI בשנת 1129. שנה 19 שלו היא שנת 1111. ישנה כתובת: שנה ראשונה, חודש ראשון, יום 2, שהיא שנה 19 (של המלך). החוקרים תוהים מה הוא פשר של תקופה זאת. והנה ב-1/1/1111 עברו בדיוק 200 שנים מתקופת Menophres שהוא Ramesses XI. Ramesses I מבקש להזדמות ל-Ramesses I כדי לזכות לברכה שמימית (שהרי בעיניהם פרעונים היו אלילים), במיוחד כאשר תקופה זאת פתחה דף חדש בהיסטוריה מצרית אחרי חורבן של יציאת בני ישראל.

ט) נביא כאן חשבון מאלף בהקשר לתחילת מכת הדם. כידוע כל מכה היתה נמשכת חודש (שמות רבה, וארא ט). שנת יציאת מצרים 2449 לפי חשבון הלוח היתה מעוברת. לכן מכת דם היתה בחדש אב ותשע מכות היו בתשעה חודשים מאב עד אדר ב'. ומכת בכורות היתה ב- ט"ו ניסן. לגבי משך מכות ישנה מחלוקת של רבי יהודה ורבי נחמיה. לפי דעה אחת משה היה מתרה כ"ד יום (צריך לומר כ"ג יום כי סכום מכה והתראה שוה חודש ירחי) ומכה היתה שבעה ימים ולפי דעה שניה הפוך. בשנה 2448 מולד אב לפי הלוח היה ביום 5/7 (יוליאני) שנת 1313 סמוך לערב. לפי כללי הלוח נתן לקבוע ר"ח אב ביום 6/7 (כלומר החל מ-5/7 בערב). לפי דעה שהתראה היתה שבעה ימים והיא התחילה בר"ח אב, מכת הדם התחילה בח' אב, ביום 13/7 (יוליאני) בבוקר. באותו בוקר היתה עליה ראשונה של סיריוס (קשת ראייה 10 מעלות) ב-Thebes, בירה מקדשית של מצרים ומקום בו היתה ראייה לפי לוח אברס. באותו בוקר פרעה יצא ליאור מלא בטחון בעצמו וביאור אלהותו. וביום מיוחד זה שהיה סימן לעלית נילוס, אלוהות שלו הוכה.

ומה נעשה עם דעה השניה שהתראה היה 23 יום מכה 7 ימים? לאותה דעה נומר שהתראה התחילה בר"ח אב ואמצע התראה היתה בי"ב אב, 17/7 יוליאני. באותו בוקר סיריוס עלה לראשונה (קשת ראייה 9.7 מעלות) בבירה שניה של מצרים Memphis, מקום בו היתה ראייה של תקופת Menophres. גם בשנת 1313 אותו יום היה ראש השנה של לוח מצרי אזרחי.

6. מי הם Hyksos

בהיסטוריה מצרית ישנה תקופה עלומה בה השתלט עליה עם אחר בשם Hyksos. הם שלטו על מצרים כ-100 שנה, בערך בין 1650 ל-1550. מלך ראשון של שושלת Ahmose I 18 גירש אותם מבירתם Avaris. היו להם שמות שמיים והם סגדו לאל אחד Seth. מקורם כנראה היה מכנען. לומדים את הדבר מסטלה של Khamose, מלך אחרון של שושלת 17 אשר מכנה את Apepi מלך Hyksos בשם נסיך של Retjenu- כנוי של ארץ כנען אצל מצרים. מבחינה צבאית Hyksos הכניסו למצרים סוסים, מרכבות וקשת מרוכבת.

יוספוס בספרו "נגד אפיון" מצטט את Manetho, ששם Hyksos פרושו Hyc- מלך, Sos- רועים. יש אומרים שהם ערבים. יוספוס מביא גם פרוש אחר ש- Hyc במצרית איננו מלך אלא שבוי. לפי דברי Hyksos Manetho שלטו על מצרים 511 שנה. בהמשך הוא כותב ש- Hyksos באו ממזרח והשתלטו על מצרים לא בכוח הזרוע. ואחר כך הם שרפו את ערי מצרים, הרסו את מקדשי אלילים שלה ונהגו כלפי אוכלוסייה מצרית באכזריות רבה. בסוף הם שמו על עצמם מלך בשם סליטיס. הוא ישב

בממפיס והטיל מיסים על מצרים עליונה ותחתונה. אחר כך הוא מצא עיר ממוקמת על זרוע Bubastis של הנהר אשר שם שלה לפי המקובל Avaris וחיזק אותה בחומות. הוא הקים שם מצב צבאי אשר מנה 240 אלף חיילים כדי להגן על גבולו. בהמשך Manetho מביא שנות מלכותו ושנות מלכים אשר מלכו אחריו: 19 שנים, 44 שנים, 36 שנים ו-7 חדשים, 61 שנים, 50 שנים וחודש ו-49 שנים וחודשים (סה"כ 260 שנה). אז מלכי Thebes ושאר מצרים מרדו נגד הרועים. תחת הנהגה של מלך Misphragmouthosis הרועים הובסו, גורשו ממצרים והתרכזו ב-Avaris בשטח של כ-10000 arourae (10,000 על 10,000 אמות). Thoummosis בנו של Misphragmouthosis שם מצור על העיר עם צבא של 480,000 איש כדי להכניע את הרועים. בסוף, מאחר והוא לא הצליח בכך, הוא עשה הסכם שלפיו הרועים יעזבו את מצרים וילכו לאן שירצו בלי שיוזקו ע"י מצרים. כתוצאה, לא פחות מ-240 אלף משפחות עם רכושם עזבו את מצרים וחצו את המדבר לסוריה. שם, מפחד מפני אשורים אשר שלטו באותו זמן באסיה, הם בנו עיר אשר יכלה להכיל את המונם, בארץ אשר נקראת עכשו יהודה ונתנו לה שם ירושלם. בהמשך Manetho מביא רשימה של מלכי מצרים אחרי Thoummosis ממנה ברור שהוא היה מלך ראשון של שושלת 18.

על סמך דברי Manetho, יוספוס מזהה את Hyksos עם בני ישראל. אבל הדבר לא יתכן כי בני ישראל לא יצאו ממצרים בתחילת שושלת 18. מדוע? כי ממכתבי אמרנה אשר נשלחו מארץ כנען בתקופת Amenhotep IV ברור שהארץ טרם נכבשה ע"י בני ישראל. על כן חוזרת השאלה, מי הם Hyksos?

הצעה שלנו שהם בני ישמעאל. לפי פדר"א (פרק 30) אברהם גירש את הגר ואת ישמעאל כאשר ישמעאל היה בן 27, כלמור בשנת 2062 או 1699 לפי הספירה. וכתוב (בראשית כ"א כ'-כ"א) "ויהי א-להים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת. וישב במדבר פארן ותקח לו אמו **אשה מארץ מצרים**". ישמעאל הוליד 12 נשיאים וחי 137 שנה עד שנת 1589 לפני הספירה. "וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה וכו'" (בראשית כ"ה י"ח). כתוב במדרש רבה (מה א) "הגר בת פרעה היתה וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו, נטל בתו ונתנה לה". על כן ישמעאל היה מיוחס למלכות בעיני מצרים. וגם אשתו היתה מצרית. והוא ישב על גבול מצרים. לכן קל לדמיין שהוא או בניו הגיעו למצרים והתקבלו בה בכבוד. והוא התרבה מהר מאד כי היתה ברכה מאת ה' כמו שאמר מלאך ה' להגר "הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב" (בראשית ט"ז י'). ואולי ישמעאל חשב שהבטחת ברית בין הבתרים לאברהם "גר יהיה זרעך בארץ לא להם" (בראשית ט"ו י"ג) נאמרה כלפיו כי הוא התחרה ביצחק על ירושת הארץ. אבל במקום להיות מעונה ביד מצרים, הוא השתלט על מצרים.

וכעת מובן חשש מצרים כאשר ראו את בני ישראל מתרבים במהירות ומה פשר דבריהם "פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ" (שמות א' י'). שנאינו אלו בני ישמעאל אשר מצרים לא מכבר השתחררו מעול שלהם ואשר ישבו ב-Avaris (היום מזהים אותה עם Tell el Daba), בסמוך למושב בני ישראל. בעיני מצרים אלו ואלו היו עברים- בני אברהם העברי. כאשר אשת פוטיפר אומרת "בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי" (בראשית ל"ט י"ז) היא לא מתכוונת לאחי יוסף אלא לישמעאלים ואולי גם לצאצאים אחרים של אברהם מקטורה, כגון מדינים. וכן שר המשקים אמר לפרעה על יוסף "נער עברי" בזלזול (ראה רש"י שם). ואם בני ישראל יתאחדו עם בני ישמעאל, אז הם שוב ישתלטו על מצרים (הערה: "ועלה מן הארץ" אין כוונתם שבני ישראל יעלו מן הארץ לכנען אלא שמצרים יעלו- יגורשו ממצרים. ראה רש"י על הפסוק). מכאן מתברר

שבני ישראל שלמו במצרים את החוב של ישמעאל. לכן ארץ ישראל מגיעה להם בזכות מלאה ולא צריך להיות לישמעאל פתחון פה כלל.

ומובן מדוע Hyksos עבדו אל אחד כי זה מה שישמעאל למד מאברהם. וגם הראנו בסוף פרק 3 את מקור שם Seth, כביכול אלוהי העברים. והם הרסו את מקדשי עבודה זרה של מצרים. וכן עשו ערבים בכל מקום אחרי שקבלו את איסלם.

ישמעאל היה "רבה קשת". לכן הוא המציא קשת מרוכבת אשר מסוגלת לירות למרחקים גדולים יותר. סוס [מגזע ערבי](#) היה גדל במדבר. כתוב שם באתר ששלד סוס כזה נמצא בחצי האי סיני. הוא מתוארך לשנת 1700 לפני הספירה וסוברים שהוא הובא ע"י Hyksos. שלד זה מהוה ראיה פיזית קדומה ביותר של סוסים במצרים העתיקה. והנה לפי דברנו Hyksos הם ישמעאלים אשר גרו בחצי אי סיני. ושלד של הסוס ההוא מעיד על כך שהם גדלו סוסים ערביים בתקופה בה ישמעאל התיישב שם. ישמעאלים הוליכו שיירות למרחקים גדולים כמו שלומדים מפסוק בבראשית ל"ז כ"ה. לכן היה להם צורך לפתח מרכבות.

אחרי מות אברהם היה רעב בארץ כמו שכתוב "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם" (בראשית כ"ו א'). אברהם חי 175 שנה (בראשית כ"ה ז'). אם נניח שהרעב היה מיד אחרי מות אברהם, 100 שנה אחרי הרעב הראשון (ויצחק היה בדיוק בן 75 שנה כמו אברהם אז), הדבר היה בשנת 2124 או 1637 לפני הספירה. יתכן שרעב זה גרם לאוכלוסיה נוספת של ישמעאלים להגר למצרים וחיזק את אחיזתם שם.

אבל איך נוצר הבילבול אצל Mannetho ש-Hyksos הגיעו לארץ יהודה ויסדו את ירושלים? ואיך הוא הגיע לתקופה דמיונית של שילטון Hyksos 511 שנה? ונראה שבתודעה של מצרים נוצר איחוד של שתי תקופות של עברים: תקופה של ישמעאל ותקופה של בני ישראל. לשתי גלויות היו אופיינים דומים. הגעת רועים ממזרח כתוצאה מרעב, עברים בני אברהם, רבוי טבעי עצום, מגורים באותו איזור, השתלטות על מצרים, חורבן מצרים בסופם ויציאה מאותו איזור לדרך המדבר לכיון ארץ כנען. במקרה של בני ישראל היתה השתלטות של יוסף על מצרים ושעבוד שלהם למלך.

ולגבי 511 שנה יתכן שיש כאן חיבור שני מספרים. ישמעאל חי אחרי שגורש ע"י אברהם 110 שנים מגיל 27 עד 137 (אם מונים שנה ראשונה ואחרונה אז 111 שנה). וגלות ישראל בתודעה מצרית נמשכה 400 שנה כפי שהוכחנו מסטלה של 400 שנה. ועוד אפשר ש- 111 שנה עברו מתחילת שלטון ישמעאל במצרים עד תחילת גלות ישראל. אבל לשנות מלכי Hyksos שמנה Manetho בסך 260 שנה אין אחיזה במציאות.

כעת נדון בשאלה מתי Hyksos גורשו ממצרים. לפי חשבוננו Ahmose I מלך בשנת 1560. יוסף נמכר לפוטיפר שר הטבחים בתשרי 1545. לא נראה ש-Ahmose I היה עסוק במלחמה גורלית נגד ישמעאלים ובאותו זמן ארחת ישמעאלים מגיעה עם יוסף לפוטיפר. לכן י"ל שמלחמה נסתיימה זמן רב לפני כן. יתר על כן, לפי מדרש (פדר"א לח) אסנת היתה בת דינה משכם והיא נשלחה למצרים. והגיעה בדרך השגחה לבית פוטיפרע ואשתו אמצה אותה לבת. אסנת נולדה בשנת 2208 או 1553 לפני ספירה. ולא נראה שבני ישראל שלחו אותה בזמן מלחמה בעת סכנה ודאית. אלא מלחמה נסתיימה לפני

כן. בויקפדיה בערך [Hyksos](#) כתוב שאחרי עזיבת Avaris מצרים צרו שלוש שנים על מבצר של Hyksos ליד עזה. לכן יש להקדים שלוש שנים אלו לשנת 1553. מכאן Hyksos גורשו ממצרים לכל המאוחר ב-1556, בשנה רביעית של Ahmose I. אכן בערך הנ"ל כתוב שיש דעה שהדבר היה בשנה רביעית שלו.

למלך אחרון של Hyksos קראו [Khamudi](#). כתוב באתר ההוא שמכתובת על גבי פאפירוס Rhind, משמע שהוא מלך 11 שנה. מכאן מלכותו התחילה בשנת 1567. לפניו מלך [Apepi](#). לפי Turin Canon of Kings הוא מלך 40 שנה (הערה: יש שם סימן של 40 ועוד. התוספת עוד לא השתמרה). לפי חשבוננו הוא מלך מ-1607 עד 1567. לפניו מלך [Khyan](#). לפי כיתוב אשר נשאר ב-Turin Canon קיים ספק האם הוא מלך 10 או 20 או 30 שנה. אם נתן לו 30 שנה אז נקבל תקופה של 1637 עד 1607, בדיוק מתחילת שנת רעב. שלשה מלכם אלו ידועים גם מתעודות שנשתמרו. למלכים שלפניהם אין שום עדות ארכיולוגית. משנת 1637 עד שנת 1526 אשר בלוח אברס, עברו 111 שנה. שנה ראשונה היא תחילת רעב ושנה שניה היתה סמוכה לרעב. ועוד יתכן ש-111 שנה של מלכות ימשעאל מסתיימות עם סוף Khamudi, והם מתחילות 20 שנה לפני Khyan בשנת 1657.

מלכי Hyksos מהווים שושלת 15. קדמו להם [שושלת 14](#) ו-[שושלת 13](#). לא ידוע עליהם הרבה. סוברים שהם מלכו במקביל. אבל לפי כרונולוגיה תורנית אברהם ירד למצרים בשנת 2024 שהיא 1737 לפי הספירה. לפי [רשימה](#), זאת תקופה של [Sobekhotep IV](#). הוא נחשב למלך עוצמתי של שושלת 13. יש מחלוקת חוקרים האם הוא שלט על מצרים עליונה (דרומית) בלבד או גם על מצרים תחתונה (צפונית). מאחר ואברהם נכנס למצרים דרך ארץ פלשתים ומיד שרה נלקחה לפרעה, יש לומר שהוא מלך גם על מצרים תחתונה. על כן יש לנו התאמה בין לוח זמנים תורני ללוח זמנים מצרי בתקופה של 533 שנה מירידה של אברהם למצרים בשנת 2024 או 1737 לפני ספירה עד תחילת אהוד בן גרה בשנת 2557 או 1204 לפני הספירה.

7. מבול והיסטוריה מצרית

לפי לוח זמנים תורני המבול היה בשנת 1657 או 2104 לפני הספירה. במבול כל האנושות הוכחדה ונשארה רק משפחת נוח שממנו התפלגו גוים כפי שכתוב בפרשת נוח. בפרט, חם הוליד את כוש, מצרים, פוט וכנען. ומצרים יסד ארץ מצרים. מאידך לפי היסטוריה מקובלת מצרים עתיקה התקיימה ברציפות החל מכ-3200 שנה לפני הספירה. יש שתי אפשרויות להתמודד עם סתירה זאת.

(א) לוח זמנים מצרי לא אמין ונתן לצמצם אותו לתקופה הרבה יותר קצרה החל ממבול. בפרט פירמידות הגדולות בגיזה נבנו אחרי המבול.

(ב) לוח זמנים מצרי פחות או יותר אמין אבל המבול הפסיק בין [מלכות ישנה](#) ל[מלכות אמצעית](#). ביניהם קיימת תקופת [בינים ראשונה](#). לפי כרונולוגיה מצרית המקובלת היא נמשכה בין השנים 2055–2181. המבול נופל בערך באמצע תקופה זאת. זאת תקופת התפוררות של מצרים ולא ידוע הרבה עליה. קיימת

הקבלה לתקופה ברונזה בינימית בארץ כנען בשנים 2000-2200 כאשר ערים ננטשו והאזור נכנס לתקופה של נסיגה. גם אימפריה אכדית חרבה בסביבת 2150.

נבחן את האפשרות הראשונה. אחרי התאמה בין גלות ישראל במצרים לשוב של 18, נשאר פרק זמן קצר מאד בין שנת 2104 עד 1737 כדי להכניס בו את המלכות הישנה והמלכות האמצעית. בזמן שושלת 12 במלכות האמצעית ישנו תאריך עלית סיריוס ביום 16/8 בלוח מצרי בשנה שביעית של מלך (לא השתמר שם המלך). Parker מוכיח שתאריך זה שייך ל-Sensuret III. מכאן הוא מקבל שנה עלית סיריוס 1872 לפני הספירה. תאריך זה קובע את תקופת שושלת 12 החל משנת 1991. ואז למלכות ישנה עם כל הפירמידות שלה נשארות כ- 120 שנה. גם אם לא נקבל את תאריך עלית סיריוס, נשאר מעט מאד זמן בין שנת 2104 לתחילת שושלת 12 כדי להכניס בו את המלכות הישנה.

כעת נדון באפשרות השנייה. גם היא לא פשוטה. כתוב "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם וכו'" (בראשית י"א א-ב). ושם התחילו לבנות מגדל בבל. עד שקב"ה בלב את שפתם כמו שכתוב "על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני הארץ" (שם, ט). הדבר קרה בימי פלג כי כתוב "כי בימיו נפלגה הארץ" (בראשית י' כ"ה) ומבואר בסדר עולם (פרק א') שבסוף ימיו. לפי חשבון השנים פלג מת בשנת 1998 או 1764 לפני הספירה. ורק אז נתפלגה הארץ לשפות וארצות. ואם מלכות אמצעית התחילה אחרי המבול, אז היא התחילה רק בשנת 1764. ובינה ולבין תחילת שושלת 18 204 שנים. ומתוכם כ- 100 שנה של היקסוס. ונשאר למלכות אמצעית כ- 100 שנה בלבד. וצריך לבטל את הכל הכרנולוגיה המצרית המקובלת. ועוד קשה, לפני בבלול הלשוניות "כל הארץ היתה שפה אחת" היא שפת קודש בה דברו נח ובניו. ואם נניח ששפה המצרית נוצרה רק אחרי בבלול השפות, כיצד יתכן ששפה זאת היתה זהה לשפה מצרית מתקופת מלכות ישנה? אומנם אין אנו יודעים מה היתה שפה מצרית הישנה, אבל ידוע שכתב חרטומים במלכות אמצעית היה המשך (אומנם לא זהה) של כתב הישן וכן תרבות מצרים לא נשתנתה.

על כן השערה שלי שחם לא השתתף בבנין מגדל בבל אלא בחר מתחילה ללכת למצרים ולחדש שם תרבות מצרית עתיקה ולשונה. והרמז נמצא בפסוק "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים" (במדבר י"ג כ"ב). וכתוב על הפסוק הזה בסוטה (ל"ד ע"ב) "וחברון שבע שנים נבנתה - מאי נבנתה? אילימא נבנתה ממש, אפשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם לבנו גדול? דכתיב: ובני חם כוש ומצרים וגו'! אלא שהיתה מבונה על אחד משבעה בצוען, ואין לך טרשים בכל א"י יתר מחברון, דקברי בה שיכבי (מתים), ואין לך מעולה בכל הארצות יתר מארץ מצרים, שנאמר: כגן ה' כארץ מצרים, ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים יתר מצוען, דכתיב: כי היו בצוען שריו, ואפילו הכי חברון מבונה אחד משבעה בצוען". מכאן מוכח שצוען נבנתה לפני חברון, ושנים לאו דוקא אלא פעמים. ואולי יש כאן רמז ששבע שנים הם שבע יובלות של שבע כפול שבע. כלומר, חם התחיל לבנות את צוען בשנת 1658 מיד אחר המבול ואת חברון $7 \times 49 = 343$ שנים אחרי זה בשנת 2001, בתחילת התיישבות כנענים בארץ. ואז היסטוריה מצרית החל ממלכות אמצעית מתחילה מיד אחרי המבול בשנת 2104 לפני הספירה.

ויש להבין מדוע חם הלך למצרים וחדש את התרבות שלה. במבול נכחד כל זרע של קין. נח היה בן למך מצאצאי שת. אבל אשתו נעמה היתה בת למך מצאצאי קין (הערה: ואין לתמוה שנעמה היתה אחות תובל קין אשר נולד לפני שת אשר נולד 928 שנה לפני נוח, כי מפסוק שבעתים יקם קיין ולמך שבעים ושבע אנו לומדים שלמך העריך ימים הרבה והוא הוליד את נעמה סמוך ללידת נח). על כן

בני נוח קבלו ירושה רוחנית וגנטית גם מצד קין. וכנראה דבר זה נכון דוקא כלפי חם. לכן חם התנגד שנח יוליד בן רביעי. ורצונו של נח היה להוליד בן מתוך שמחה, לכן דחה את מצווה פריה רביה עד אשר גדלו לו ענבים ועשה מהם יין. ומטרתו היתה שכן זה יבנה את בית המקדש. ומאחר וחם מנע ממנו את האפשרות, הוא קלל את כנען בן רביעי של חם ועשה אותו עבד לשם, לשרת אותו בארץ ישראל המקדשית. וחם אשר היה דבוק בחומריות של קין, הלך לארץ מצרים כדי להמשיך את תרבות החומר שלה. והוא ידע את שפתה ותרבותה מאמו. ובקש להשכיח את זכרון המבול. ודבר עם בניו בלשון מצרית והשכיח את לשון הקודש. ובזה מתברר מדוע פרעה השביע את יוסף שלא יגלה שהוא יודע לשון הקדש בנוסף על שבעים לשון שפרעה ידע (סוטה ל"ו ע"ב). ואף על פי שחם ביקש להשכיח את זכרון מבול, במקורות מצריים (עמ' 10) כתוב שאל Re רצה להשמיד את האנושות ובסוף חמל על שארית. רק לא מזוכר שם מבול אלא בריחה למדבר. ונמרוד בן כוש בן חם הלך בדרך של חם ובקש להשכיח מיתר בני נוח את סיבת המבול. אבל במקורות שומריים (עמ' 44) כתוב שהיה מבול. פרק זה לא מתיימר לנתח את אירוע של מבול בהיסטוריה אנושית. זה נושא למחקר מעמיק. יש דעה שמים כיסו את הארץ בשכבה אחידה של 15 אמה או 30 אמה (נגד כוח הכובד!). יש דעה שארץ ישראל לא כוסתה במים ואנשים בה מתו מחום. נציין כאן שהיה אירוע של יובש קיצוני לפני כ- 4200 שנה בכל העולם אשר גרם כמשוער לסוף מלכות ישנה במצרים ולסוף ממלכת אכד ותרבויות אחרות. בגבול דיוק הערכת הזמן, יתכן שדבר זה היה בזמן המבול בשנת 2104 לפני הספירה והיובש היה לפני המבול או נשאר רושם מתהליך של יבוש המים.

8. ארץ כנען בתקופת גלות בני ישראל

מקובל במחקר ארכיולוגי לקשור בין גירוש של Hyksos ע"י Ahmose I לבין סוף תקופת ברונזה תיכונה ותחילת ברונזה מאורחת בארץ כנען. המעבר בין התקופות התבטא בהרס הרבה ערים כנעניות, עזיבה של רוב הערים וצימצום שטח הנתורים. למשל במאמר של גרשון גליל (עמ' 13) הערה (22) כתוב: "בעבר הירדן המערבי מוערך מספר היישובים בתקופת הברונזה התיכונה II ב בכחמש מאות וחמישים, כשלוש מאות מהם לא המשיכו להתקיים בתקופת הברונזה המאוחרת". לא נמצא הסבר מתקבל על הדעת לתופעה זאת. ישנם תירוצים של Ahmose I אחרי שגירש את Hyksos, רדף אחריהם לארץ כנען והרס ערי כנענים בתור נקמה. אבל במקורות מצריים כתוב רק ש-Ahmose I צר שלש שנים על עיר Saruhen של Hyksos ליד עזה.

ומה כתוב בתורה על תקופה זאת? "וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שברים ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף. וכו'" (בראשית מ"ז י"ד-). ומה עשו הכנענים? לא כתוב בתורה. ואפשר לדמיין: או שמתו, או עזבו את הארץ או השתעבדו לפרעה כמו המצרים. ודבר זה גרם לעזיבת ערי כנען והתמעטות של אוכלוסיה ושיעבוד של כנען למצרים כמו שמצאנו בתקופה יותר מאוחרת. ומה לגבי הרס ערים? אולי אחרי שנגמר הרעב, כנענים הפסיקו לעלות מיסים למצרים? והיה כבר סיפור כזה כאשר כנענים אשר היו משועבדים לכדרלעמר הפסיקו לשלם מס (בראשית י"ד ד'). (וראה מה שכתבתי על כך במאמר על מלחמת ארבע המלכים, פרק א'). וכמו שכדרלעמר בא להפרע מהם כך עשה פרעה. ומן הסתם זה היה בזמנו של Amenhotep I. אומנם הדבר לא כתוב בתעודות של מצרים. וי"ל שאין במסע עונשין כזה כבוד רב לפרעה כדי לכתוב עליו בסטלה

ואינו דומה למסעות של Tutamos III וגבורתו במלחמה נגד צבא של כנענים ובעלי בריתם. ויתכן שמסע זה היה תחת פיקודו של יוסף והיו לו סיבות טובות להצניע את עצמו.

לפי חשבונו הרעב התחיל בשנת 1525 לפני הספירה. הכסף נגמר אצל כנענים כעבור שנה או שנתיים. ואם נניח שהם עבדו את פרעה עד סוף שבע שנות רעב (כי רק במצרים הרעב נפסק עם בואו של יעקב כי הוא הביא אתו ברכה) ועוד 12 שנה כמו אצל כדורלעמר ואחר כך מרדו, אז מרד שלהם היה בדיוק בזמן פטירתו של יעקב, 17 שנה אחרי בואו. ועכשיו מובן מדוע מצרים הלכו לקבור את יעקב במסלול ארוך מאד סביב ים המלח עד לגורן האטד אשר בעבר הירדן המזרחי ולא הלכו דרך ארץ פלשתים ישר לחברון. כי בדיוק באותו זמן כנענים מרדו ולא היו נותנים לצבא מצרי להיכנס לארצם. ומאת ה' היה שיעלו את יעקב בדרך שעלו בני ישראל.

כידוע מיד אחרי מות יעקב חזר הרעב במצרים. חז"ל לומדים את הדבר מפסוק "אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם" (בראשית נ' כ"א) (ראה תוספתא סוטה י' ט). אבל בכנען מן הסתם לא היה רעב כי שבע שנות רעב לא נפסקו אצלם בתחילה. ומצרים דרשו בתוקף תשלום החוב. ונוכח מרד של כנענים, מצרים נכנסו עם צבא שלהם בכח גדול ועשו סדר בארץ כנען. ויתכן שיוסף אשר היה עדיין אחראי על הספקת אוכל במצרים, הוא אשר פקד על הצבא מצרים והורה להם להרוס את כל ערי כנען. והיתה לו כוונה נסתרת להקל על בני ישראל בעתיד לכבוש את הארץ.

לפי דברנו חורבן ערי כנען היה בשנת 1506. אומנם מייחסים סוף תקופת ברונזה תיכונה לשנת 1550, אלא ארכיולוגים לא מתיימרים לדייק עד כדי כמה עשרות שנים. ועוד, שינוי עיקרי במצרים וסביבה היה עם התגברות שושלת 18, ואחר כך עם תחילת שנות רעב. ומסע עונשין לא משנה את התקופה. ומאז ועד סוף שושלת 18, כנען היתה משועבדת למצרים והיו מעלים להם מס. לכן גם מובן מדוע פרעה סירב לתת לבני ישראל לצאת למרות מכות שקיבל. חשש שלו היה לא רק מאובדן עבדים עבריים שהרי בראש השנה בטל השיעבוד, אלא מכך שהם ירשו את ארץ כנען. ואז יפסקו תשלומי מיסים משם. (הערה: פרט לכך כנען היה עבור מצרים בסיס צבאי אשר אפשר להם שליטה על סוריה והקל על מלחמה נגד ממלכת חת. וכנראה בגלל דבר זה נמנע מבני ישראל לכבוש את רצועת החוף ואת עמק עזריאל אשר שימש למעבר מצרים לסוריה. ורק יאשיהו בקש למנוע מפרעה נכו לעבור צפונה דרך מגידו כי סמך על הבטחה "וחרב לא תעבר בארצכם". אבל ישראל לא היו ראוים אז לאותו נס. וידוע מה קרה לו וממלכת יהודה אחרי זה).

אכן, מיד אחרי צאת בני ישראל (יותר מדויק אחרי חטא המרגלים באב שנת 1311), כנענים הרימו ראש. לכן Seti I בשנה ראשונה, שנת 1310 ערך מסע צבאי לכנען ונלחם שם עם כנענים וכבש את בית שאן ואת ינועם (הערה: השתמרה סטלה שלו מבית שאן ועליה כתוב תאריך 10/11 מצרי בשנה ראשונה והוא 22/5/1310 בלוח יוליאני). ואחר כך המשיך צפונה וכבש את קדש. וראה [במקורות](#) עמ' 253-255. (הערה: אבל אגיפטולוגים לא מודעים ליציאת מצרים בשנת 1312. לכן הם תולים התפוררות שלטון מצרים בכנען ב"מהפכת עמרנה" של Amenhotep IV. ולפי סברתם משום מה לקח למצרים 32 שנה עד זמנו של Seti I כדי לעשות סדר בכנען

, מתוכם 14 שנה של מלך עוצמתי (Horemheb). אבל Ramsess II לא היה צריך להלחם עם כנענים כי הם היו כנועים לו אלא עם ממלכת חיתים בקדש בסוריה. אומנם הוא נלחם נגד אשקלון (ראה [מקורות](#) עמ' 256 B), אבל שם ישבו פלשתים ולא כנענים. (הערה: ויתכן שבאותו זמן ישבו שם כפתורים כמו שמשמע מפסוק בדברים ב' ג"כ. ויש סוברים שהם "גויי הים" המפורסמים).

יש גם נסיונות לייחס את חורבן ערי כנען בסוף ברונזה תיכונה ל- Tuthmose III. לפי תעודות מצריות Tuthmose III ערך מסע ראשון לארץ כנען בשנה 23 שלו. לפי חשבוננו זאת שנת 1457 לפני הספירה, כמאה שנה אחרי ש-Ahmos I גירש את Hyksos ממצרים שהוא זמן המקובל של סוף ברונזה תיכונה. במסע זה הוא נלחם עם צבא של כנענים ליד מגידו. לפני כן הוא לא נתקל בהתנגדות ולכאורה לא הרס ערים כנעניות. גם לא ברור האם הוא החריב את מגידו או הסתפק בכניעת העיר. בעשרים שנים הבאות הוא ערך 16 או 17 מסעות לסוריה וצפונה. אין עדות שהוא החריב ערי כנען. אומנם ב- [Papyrus Harris](#) מסופר על כבוש יפו ע"י מפקד צבא שלו. אבל זאת עיר אחת בלבד.

Amenhotep II ערך מסע לכנען ולסוריה בשנה 7 ושנה 9 שלו. לפי חשבוננו אלו שנים 1424 ו-1422. נראה שעיקר מלחמה שלו היתה בצפון, ליד קדש אשר על נהר ארונטס. כתוב (ראה [מקורות עמ' 247](#)) שבמסע בשנה תשיעית הוא הביא אתו לממפיס מספר דמיוני של 89,600 שבויים. אפשר היה לתרץ שאוכלוסיה של כנען התמעטה בגלל מסע זה, אלא אזור המלחמה ובעיקר הזמן לא מתאים לתקופת סוף ברונזה תיכונה.

ממכתבי Amarna בתקופת Amenhotep IV (שנים 1358-1342) מצטיירת תמונה שערי כנען היו משועבדים למצרים. ביניהם שכם, מגידו, ירושלים, גזר. שיעבוד זה לא התחיל בזמנו של Amenhotep IV כי לא ידוע שהוא ערך מסעות לכנען וגם נראה מתוך המכתבים שהוא הפקיר את בעלי בריתו שם, אלא היה המשך של שיעבוד קודם.

מאחר ודברנו על ערי כנען, נתייחס לתעלומה הידוע של בנין ביצורים עצומים בערים אלו. במאמר של [בונימוביץ'](#) כתוב שערי כנען הוקפו בביצורי אדמה החל בערך ממאה 19 והתפשטו בכל הארץ (במיוחד באזורים נמוכים) משך מאה 18 לפני הספירה. לא ברור איזה תפקיד הגנתי הם מילאו כי אין כל קושי לתקוף סכר אדמה ע"י חיל רגלים (באותו זמן לא היו קיימים רכבים וסוסים). בשלב מאוחר יותר הם חזקו את תל האדמה ע"י חומת מסד למטה ובנו מעליה חלקלקה וחומה למעלה. חומות אלו הצטיינו בממדים ענקיים. לא ברור ממי הם פחדו?

התשובה נמצאת בפסוק "והכנעני אז בארץ" (בראשית י"ב ו'). וכתב רש"י שם "היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר (בראשית יד) ומלכי צדק מלך שלם. לפיכך ויאמר אל אברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם". איך כנעני היה כובש את הארץ? הרי הוא כבר ישב בארץ בתור עבד של שם על פי גזירת נח (בראשית ט' כ"ז). אלא הוא התחיל לעשות קנין בארץ. אילו היה בונה בתים בלבד ומעבד שדות, לא היה ניכר בזה שהוא עושה קנין. אבל בנין חומות אדמה שאין בהן צורך אלא קביעת גבולות- זהו סימן בעלות. ושם חשב - "מה שקנה עבד קנה רבו". ובזה הפסיד את הארץ. וראה מה שכתבתי במאמר על [מלחמת ארבע המלכים](#) (באמצע פרק א').

אברהם בא לארץ בשנת 2024 או 1738 למנינם. אכן שנה זאת נופלת בתקופת בנין חומות אדמה. ויותר מאוחר כנענים בנו עליהם חומות אבן כי ידעו שעתידיים בני ישראל לקחת את הארץ מידם. וה' החריב את עריהם על ידי מצרים כדי להקל על בני ישראל לכבוש את הארץ.

וקשה, אם ביצורים של כנענים היו הרוסים, מדוע המרגלים אמרו "והערים בצרות גדלת מאד" (במדבר י"ג כ"ח). וגם משה אמר "ערים גדלת ובצרת בשמים" (דברים ט' א'). ויש לומר שסכרים של אדמה נשארו, וחומות לבנים חדשות אשר נבנו עליהם יותר פנימה נראו כאילו הם בשמים. אבל באמת ערים אלו היו מצומצמות לעומת הערים אשר היה בתחילה, וגם חומות היו חלשות.

9. כיבוש הארץ ע"י בני ישראל

9א. כבוש יריחו

בני ישראל עברו את הירדן ב' ניסן שנת 2489 למנין בהר"ד (תאריך יוליאני 15/4 שנת 1272 לפני הספירה). לפי כללי הלוח זאת שנה מעוברת. יום זה יוצא יום חמישי בשבוע. אכן כתוב בפדר"א (פרק ט) "בחמישי עמדו מימי הירדן לפני ארון ברית ה'". משה רבנו כידוע נפטר בז' אדר. לפי המקובל זה היה שבת. אכן ז' אדר ב' באותה שנה היה בשבת (הערה: יש דעה שחומות יריחו נפלו בכ"ח בניסן בשבת. לפי דעה זאת י"ל ששנה 2489 היתה פשוטה ומשה נפטר בז' אדר רגיל. ואותו יום היה יום ששי (ערב שבת)

העיר הראשונה שהם כבשו היא יריחו. מקום יריחו הקדומה מזוהה ללא ספק עם תל א סולטן (מרכז התל לפי גוגל קו רוחב 31.87051, אורך 35.44390). במאמר [ויצא יעקב מבאר שבע](#) (פרק 9) הראנו שמרכז התל נמצא בדיוק בקו רוחב של גבול צפוני של מחנה ישראל בערבות מואב. בספר יהושע (פרק ו) מסופר על נס כיבוש יריחו. בסוף, ביום שביעי (כ"ח ניסן) "ויריעו העם תרועה גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל העם איש נגדו וילכדו את העיר. ויחרימו את כל אשר בעיר וכו'. והעיר שרפו באש וכל אשר בה רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית ה' וכו'. וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה". וכך היתה יריחו תל שממה עד אשר חיאל בן האלי בנה אותה בימי אחאב (מ"א ט"ז ל"ד).

מה אומרים ארכיאולוגים על כבוש יריחו? יריחו נחפרה כמה פעמים. חפירות יסודיות יותר היו של Garstang (1930-19336) ו-Kenyon (1952-1958). נמצאו שם שכבות החל מתקופה נאוליטית עד תקופה מודרנית. העיר חרבה הרבה פעמים. חורבן בידי בני ישראל מיוחס לסוף ברונזה תיכונה, בערך שנת 1550 לפני הספירה. נמצאו שם שכבת הרס ושריפה. התיארוך נעשה על סמך חרסים. אחרי זה התל נעזב ואוכלס מחדש בתקופה ברזל. מאחר ולכל הדעות בני ישראל לא יצאו ממצרים במאה 16, ממצאים בתל א סולטן סותרים את המקרא! ארכיאולוג "מקראי" [Bryant G. Wood](#) פרסם בשנת 1990 [מאמר](#) בו הוא בקש להוכיח שיריחו חרבה בשנת 1400. לפי כרונולוגיה נוצרית ופרושם של תנ"ך, שנה זאת מתאימה לכניסה של בני ישראל לארץ. אבל מכתבי עמרנה אשר נכתבו בתקופה של Amenhotep IV, 1342-1358 מעידים שהארץ ובפרט עיר שכם לא נכבשו ע"י בני ישראל כ- 60 שנה אחרי שנת 1400. בשנת 1995 נעשה תיארוך של שכבת החורבן ע"י פחמן 14. תוצאות פורסמו [במאמר](#). נבדקו גרעיני דגן מפוחמים וחתכות עצים מפוחמים משיכבת השריפה. תוצאות מכוילות עבור דגן נתנו תווך של סטית תקן אחת בשנים 1566-1601 ו- 1524-1561 לפני הספירה. אותה עקומת הכיול עבור עצים נתנה תווך של סטית תקן אחת בשנים 1670-1678 ו- 1632-1659. הפרש של כמעט 100 שנה בין גיל עצים לגיל גרעינים נתן להסביר בכך שעצים היו חלק ממבנים בעלי גיל כזה. יש להעיר שעקומת הכיול התקבלה עבור עצים בצפון אירופה ולא על סמך עצים במזרח התיכון. לכן יתכן שכיול לא נותן תוצאות נכונות.

בכל זאת אנו נוטים לקבל תוצאות אלו וכן תוצאות על סמך חרסים שיריחו חרבה בסוף ברונזה תיכונה. ויש לקשור את חורבנה לחורבן רוב ערי כנען באותה תקופה. לפי חשבוננו הדבר קרה בשנת 1506. שנה זאת סמוכה לתקופה מאוחרת 1524-1561 עבור הגריעינים. מעניין ש-Kenyon מצאה מערות קבורה לפני חורבן העיר של ברונזה תיכונה (MBII) בהם נקברו בו זמנית משפחות שלמות. היא סברה שהיתה אז איזה שהיא מגפה. לשיטתנו נתן להסביר את הדבר ע"י תוצאות שבע שנות הרעב הנוראי בשנים 1518-1525. לעומת זאת בזמן חורבן העיר נמצאו בה אוצרות של תבואה כי באותו זמן היה אצלם שפע.

אבל מה נעשה עם חורבן יריחו בשנת 1272? בלהט הויכוח בין ארכיולוגים "מקראים" למתנגדיהם, נשכחה העובדה שאחרי חורבן בסוף ברונזה התיכונה, יריחו נוסדה מחדש בברונזה מאוחרת כמו יתר ערי כנען. Piotr Bienkowski אפילו כתב ספר שלם "Jericho in the Late Bronze Age". לפי דבריו עיר זאת התקיימה בין 1425 ל-1275 לפני הספירה- ממש סמוך לכניסת בני ישראל! כמובן תאריכים שלו משוערים. תאריך ראשון 1425 מבוסס על חרפושת של Tuthmose III אשר נמצאה במערת קבורה מס' 5. לפי חשבוננו הוא מלך בשנים 1425-1479. Bienkowski מתייחס לתאריך מאוחר ביותר. באותה מערה נמצאה חרפושת של Hatshepsut אשר מלכה בשנים 1479-1458. במערה מס' 4 נמצאו שתי חרפושות של Amenhotep IV אשר מלך בשנים 1358-1396. Bienkowski בספרו (עמ' 89-90, סעיף 4.3.7) דן בחרסים אשר נמצאו במערה 4. נמצא שם כלי שהוא קורא לו Imitation Mycenaen pyxis. זהו העתק מקומי ולא כלי מיובא מיוון. הוא מביא ראיות שכלים אלו לא נעשו בארץ לפני סוף מאה 14. על כן כלי זה שייך למאה 13.

מכל האמור לעיל אנו לומדים שיריחו של ברונזה מאוחרת התקיימה לפחות החל מתקופה של Hatshepsut עד סמוך לכניסת בני ישראל לארץ, לפחות כ-200 שנה. Bienkowski מוכיח שחרסים מתקופת זאת הם מקומיים, כלומר נעשו מחומר מקומי. על כן הם נעשו ביריחו והיתה שם תעשיית כלי חרס. אבל בעמ' 136 הוא כותב: "ראיות אשר הובאו במחקר זה מרמזות שיריחו בתקופת ברונזה מאוחרת היתה ישוב קטן, פרוז, אשר הצטמצם לאיזור של "בנין אמצעי", מתוארך לשנים 1425-1275. בית יחידי אשר שרדיו נחפרו הוא "בנין אמצעי" בעצמו ויסודות כמה כתלים סמוכים ומקצת ריצפה הקשורה אליהם. עובדה שלא נמצאו מערות קבורה מתקופת ברונזה מאוחרת, רק שימוש בשלש מערות מברונזה תיכונה, מחזקת את המסקנה". מדוע העיר חדלה להתקיים בערך ב-1275? Bienkowsky עונה: "תמונה המצטיירת של יריחו של ישוב קטן בלי הרבה קשרים חיצוניים, אשר נעשה עני יותר ויותר עם התמשכות ברונזה מאוחרת. סיבות של עוני זה נבחנות בהמשך כנגד רקע כלל פלסטינאי. התוצאה אמנם ברורה, ותנאים אשר נעשו יותר גרועים, אפשר שמסבירים מדוע יריחו כנראה נעזבה סביב 1275. היא לא אוכלסה מחדש עד מאה 11".

אכן מוזר שעיר אשר התקיימה ברציפות אלפי שנים, ואשר אחרי כל חורבן נבנת מחדש. עיר אשר נמצאת במקום מבורך במי מעיין ובקרקע פורייה, נעשת יותר ויותר עניה עד שהיא נעזבת קרוב למאתים שנה (למעשה 535 שנה)! אבל משום מה ערים כנעניות אחרות מתקופה זאת לא נעזבו מעצמן. כמה פתולי לשון "אפשר", "כנראה" ננקטו כדי להסתיר את העובדה שהעיר נהרסה בכבוש יהושע בשנת 1272.

היינו מצפים שארכיולוגים "מקראים" כגון Bryant Wood יתקיפו אותו! אבל הם שותקים. מדוע? כי מבחינתם לא יתכן שבני ישראל נכנסו לארץ בשנת 1272 אלא בערך ב-1400 או קצת לפני כן. אנחנו נדבר על כך בהמשך.

כעת נחזור ל"בנין אמצעי" ולעובדה מוכחת שעיר היתה פרוזה ולא נהרסה בשריפה. בנין זה נמצא בצד מזרחי של התל, קצת דרומה, מעל המעיין, בעיגול המסומן במספר 1 במפה. בשרטוט שני רואים את הבנין (מוקף בקו צהוב). בנין זה נחשף בחפירת Garstang. נשארו ממנו רק יסודות ומקצת קירות של לבני טיט. הוא בנוי על גבי חדרי מחסן של ארמון (מסומן בשחור) מתקופה קודמת. עליו בתקופת ברזל נבנה בנין ישראלי (מוקף בכחול). אורך בנין אמצעי (מזרח-מערב) כ- 14.4 מ' ורוחב 11.8 מ'. קיר דרומי של הבנין מסיבי מאד (עובי כ- 1.2 מ') והוא ממשיך מערבה לקראת ארמון ומזרחה (ההמשך לא נחפר). לפי תאור החופרים, ריצפה של המבנה היתה לרוב חשופה (ללא שרידים של איכלוס). אומנם בפנקס של המפקח מצויין שבחדר מס' 2 נמצאו קורות עץ על הריצפה.

Kenyon תיארכה את הבניין לתקופת ברונזה מאוחרת. Bienskowski דן באריכות (בפרק 6.1) בתיארוך הזה ומביא סיבות לכך. לגבי ארמון סמוך יש ספק האם הוא היה בשימוש בתקופת ברונזה מאוחרת. הבנין לא נחפר ברובו. Bienskowski מעלה סברה שבנין אמצעי שימש למגורים רגילים. ומדוע הם בנו קיר מגן מסיבי? אולי הם פחדו מהיותם חשופים בראש התל, לכן בנו קיר הגנה ליתר בטחון. מה קרה בסופו של בניין? Bienskowski מסתפק בזה, ומעלה סברה שהם עזבו מעצמם, לכן השאירו ריצפה נקיה. אומנם נמצאה שיכבת שריפה מעל חפירות של Garstang! מתרץ Bienskowski שיתכן וזאת תוצאה של סחף משכבת הרס קדומה מחלק עליון של התל. אומנם גם Kenyon מצאה בחפירת שלה בסמוך בריבוע H, שכבת מגורים (מכונה שלב liv). שכבה זאת כללה 8-12 חרסים מברונזה מאוחרת ו- 16 מברונזה תיכונה. שכבה זאת מכסה סחף משכבת חורבן של ברונזה תיכונה. לכן זאת שכבת ברונזה מאוחרת. מעליה נמצאה שכבת מגורים liv a מתקופת ברונזה מאוחרת ומעליה שכבת שריפה liv-iv, ובתוכה כלי חרס ממאה 14. לכאורה זאת הוכחה ישירה שהיתה שכבת שריפה מעל שכבת מגורים של ברונזה מאוחרת. אבל Bienskowski מטיל ספק בתיארוך של Kenyon, שמא כלים מברונזה מאוחרת הם תוצאה של סחף. גם Garstang חפר תכולה של חדר אחד בריבוע שלו H6 מתחת להריסות של תקופת הברזל (תקופה ישראלית), מצפון לארמון. הוא תיאר אותה במילים- "שרופה לגמרי". היא הכילה חרסים מתקופת ברונזה מאוחרת. Bienskowski שוב דוחה ראייה בתואנה שיתכן שזאת תוצאה של סחף משכבת הרס של ברונזה תיכונה.

אם אנחנו לא "נסחף" אחרי ספקות של Bienskowski, אז אפשר לומר בפשטות שבנין אמצעי הוא חלק ממגורי מלך סמוך לארמון שלו. גם אם ארמון חרב בחורבן של שנת 1506, הוא שוחזר אחר כך. חומה איתנה אשר חיברה את בנין אמצעי עם הארמון מעידה על כך. שכבות שריפה של Kenyon ו-Garstang מעל שכבת מגורים של ברונזה מאוחרת וכן קורות עצים על ריצפת בנין אמצעי הם עדות לחורבן אלים של שכבה זאת. הריצפה ה"נקיה" של מגדל אמצעי היא לא עדות לעזיבה מסודרת אלא ל"נקיון" אשר עשו בני ישראל.

נסביר את דברנו האחרונים. יהושע אמר "והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה" (יהושע ו' י"ז). "וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא" (שם, י"ט). על הפסוק "ונתתי נגע צרעת בבית בארץ אחזתכם" כתוב במדרש (ויקרא רבה מצורע י"ז) "תני ר' שמעון בן יוחי כיון ששמעו כנענים שישראל באים לארצם עמדו והטמינו ממונם בכתלים ובשדות". ובאה בשורה צרעת הבתים לישראל כדי לגלות אותם. אבל ביריחו לא היתה אפשרות כזאת כי בני ישראל לא התיישבו בה. לכן היו צריכים לנתץ את הכתלים כדי למצוא את המטמוניות. הדבר מסביר את הרס הבתים. אבל מצד החרם, אסור היה להנות מכל דבר ביריחו, אפילו מעצים ואבנים. ויתכן שאחרי שעכן מעל, הוציאו את האבנים וגנזו אותם ושרפו עצים. ושריפה היתה אחרי הנתיצה כי אם בתחילה שרפו, אז גגות קרסו. ואיך ימצאו שם כסף וזהב וכו'?

הדבר מסביר את מיעוט שרידים של מגורים בתקופה ההיא. ועוד יש לדעת שיריחו נעזבה עד מלכות אחאב. לפי כרונולוגיה תורנית הוא מלך בשנים 3044-3024. כניסה לארץ היתה בשנת 2489. לכן בין חורבן יריחו עד תחילת ישובה ע"י ישראל עברו לפחות 535 שנה. התל היה חשוף לגשם ולסחף. לכן שרידי חורבן של 1506 (לפני הספירה) התערבו עם שרידי חורבן משנת 1272. גם מתקופת ברונזה תיכונה כמעט ולא נשארו שרידים בתל. הדבר מוסבר ע"י סחף. אבל אף אחד לא טוען שהעיר באותה תקופה היתה זניחה ולא מקופת חומה.

עכשיו נדון בסוגית חומות יריחו. B. Wood במאמר מתאר את חומות העיר. העיר היתה מוקפת חומת תמך בגובה כ- 5 מ' בנויה אבנים. חומה זאת השתמרה עד היום במערב, צפון ודרום. חומה זאת תמכה בסכר של אדמה. מעליה היתה חלקלקה. מעליה כנראה היתה חומת לבנים. מחומה זאת נשארו שרידים בצפון. Kenyon חפרה שלשה חפירי אורך לרגלי התל. החפיר המערבי מתחיל מחוץ לחומת התמך. לרגלי החומה היא מצאה ערימה של לבני טיט אדומים כמעט עד גובה של חומת התמך. היא משערת שלבנים אלו באו מחומה בראש התל. Wood סובר שזאת חומה אשר נאמר עליה "ותפל החומה תחתיה ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר". לבנים אלו יצרו שיפוע אשר אפשר לבני ישראל לעלות בקלות על חומת התמך. Wood כמובן מייחס כבוש יהושע לשנת 1400 וכן החורבן בסוף ברונזה תיכונה. מבחינתו עיר מתקופת ברונזה מאוחרת שייכת לתקופה ישראלית והיתה פרוזה. אבל לפי תיארוך המקובל, חורבן בסוף ברונזה תיכונה קדם את כבוש יהושע. ולא יתכן שלבנים אלו היו מונחים לרגלי התל כל תקופת הישוב של ברונזה מאוחרת שהרי הם הפקירו את עצמם לידי כל כובש. לכן י"ל שלבנים אלו באו מחומה של ישוב אחרון. Bienkowski בפרק 6.3.2 דן בשאלה האם היתה חומה של תקופת ברונזה מאוחרת על גבי ביצורים של תקופת ברונזה התיכונה. הוא מתייחס לאותה ערמה של לבנים שדברנו עליה ומביא את דעת Helms אשר מזהה בה שרידי חומה אשר עמדה על גבי חומת התמך. Helms סובר שחומה זאת שייכת לתקופת ברונזה מאוחרת כי אין לה כל הגיון במסגרת ביצורים של תקופת ברונזה התיכונה. (הסבר: חומת התמך וחלקלקה משופעת אשר החלה מראש חומת התמך הם חלק של ביצורים מתקופת ברונזה התיכונה. אם בונים חומה הגנה נוספת, אז בונים אותה בסוף השיפוע. ואילו חומת הלבנים עמדה בתחילת השיפוע). שרידי חומת הלבנים היו מכוסים בשכבה אשר הכילה חרסים מתקופת הברזל. אבל Bienkowski מעלה סברה שחרסים אלו הגיעו ע"י סחף ולא מוכיחים שחומת הלבנים קדמה ממש לתקופת הברזל.

Wood מדמיין שחומות יריחו נפלו בגלל רעידת האדמה וחומת הלבנים התגלגלה מראש התל עד תחתיתו. אבל פשט הפסוק "ותפל החומה תחתיה" מורה שהיא לא התגלגלה אלא נפלה תחת מקום עליו עמדה. וזה דוקא מתאים לערמת לבנים לרגלי אותה חומה בראש חומת התמך. אילו היתה רעידת האדמה, היא היתה הורסת את הבתים וקוברת את תושבי יריחו כולל את רחב הזונה. אבל כתוב שביריחו נפלה החומה דוקא.

זאת ועוד. כתוב ברחב "ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת". Wood שיער שרחב ישבה מחוץ לחומת לבנים על גבי חומה התמך. אבל אז היא ובני ביתה יכלו לברוח אל בני ישראל מיד בתחילת מצור. ואם היא ישבה על חומה בראש התל, אז לא יכלה להוריד את המרגלים אל מחוץ לחומת התמך. לכן בהכרח חומת הלבנים היתה בראש חומת התמך כפי המציאות. ואפשר לדייק מהפסוק: "כי ביתה בקיר החומה" כלומר קיר לבנים היה גם קיר חיצוני של ביתה. "ובחומה היא יושבת" - ריצפת הבית נשענה על רוחב חומת התמך. לכן הבית לא קרס כאשר נפל הקיר.

לפי דברינו חומת הלבנים הקיפה את את הקיף החיצוני של התל. ומעובדה שבית של רחב היה יושב על חומה נלמד שעיר של תקופת ברונזה אחרונה כסתה את כל שטח התל ולא הצטמצמה לסביבה של בית אמצעי כטענת Bienkowski.

בהקשר לנפילת חומות יריחו נזכיר שחומת התמך לא השתמרה בצד מזרחי של התל. התל נחתך שם ע"י כביש בן זמננו ומזרחה ממנו ישנם מתקני מים. יתכן שחומת התמך קרסה דוקא בצד מזרחי של התל. מחנה ישראל היה בצד מזרחי כי הם באו ממזרח. ולמרות שהם הקיפו את התל בעיגול, בסוף ההקפה הם עמדו במזרח. לכן די היה שתיפול חומה מזרחית ומשם בני ישראל עלו על התל. ואז מובן מדוע בית של רחב לא נפל כי הוא עמד בצד מערבי של התל. ומניין לנו? אחרי שרחב הורידה את המרגלים בחבל היא אמרה להם "ההרה לכו". הר כידוע נמצא מערבה מן התל. ואילו הרודפים יצאו מן העיר מזרחה דרך הירדן. אילו רחב ישבה בצד מזרחי ומרגלים ירדו שם והקיפו את העיר לצד מערב, הרודפים ועוזריהם בעיר היו מבחינים בהם.

בסוף נתייחס לעובדה שלא נמצאו מערות קבורה מתקופת ברונזה מאוחרת, רק שימוש בשלש מערות מברונזה תיכונה. Bienkowski (בעמ' 126) מביא הערכה של Barlett שסה"כ נקברו במערות אלו כ- 1150 אנשים. מדובר בעיר של כמה אלפי אנשים אשר התקיימה מאות שנים. לכן הוא משער שמערות קבורה היו שייכות למשפחות עשירות ויתר העם נקברו במקומות אחרים. אם עיר מתקופת ברונזה מאוחרת היתה עניה כטענת Bienkowski, אז לא היו להם אמצעים לחצוב מערות קבורה בהר. ועוד יש לציין שפרט לקבורות מערות, בתקופת ברונזה מאוחרת התפשט בארץ מנהג קבורה בכורות (ראה ערך קבורה [במאמר](#)). יתכן שביריחו המאוחרת קברו בכורות ואלה פונו ע"י בני ישראל כדי לא להרבות טומאה בארץ.

לסיכום: הוכח שבתל יריחו התקיים ישוב בתקופת ברונזה מאוחרת יותר מ-200 שנה. ישוב זה היה מוקף חומה וחרב בחורבן אלים שכלל שריפה בחצי הראשון של מאה 13. הדבר מתאים לחורבן יריחו ע"י יהושע בשנת 1272 לפני ספירתם.

9ב. כבוש ושריפת העי

מיד אחרי כבוש יריחו בני ישראל כבשו ושרפו את עי. מקומה של עי מזוהה עם א-תל (נ.צ. של מרכז פסגת התל: רוחב 31.916664, אורך 35.261336, נתוני Google Earth). המקום נחפר ביסודיות. מסקנות החפירות הן: במקום זה היתה עיר בתקופת ברונזה הקדומה בשנים כ- 3000 עד 2400 לפני הספירה. העיר עברה שבעה שלבים של בניה וחורבן ואחר כך נעזבה לכ- 1200 שנה. בראשית תקופת הברזל I כ- 1220 שנה לפני הספירה התיישבה אוכלוסיה חדשה. תרבות אנשים אלו דומה לתרבות ישובים סמוכים רבים אשר הוקמו בערך באותו זמן ומיוחסים להתנחלות ישראלית. ישוב זה התקיים עד בערך שנת 1050 ואז נעזב. ממצאים אלו סותרים את המקרא על כבוש העי בידי יהושע.

במאמר [ויצא יעקב מבאר שבע](#) בפרק 13 הבאנו ראייה שא- תל זהו מקומה של לוז של יעקב ובפרק 16 הבאנו ראיות שעי של אברהם ושל יהושע היתה במדרון מערבי של הר הזיתים ואילו בית אל של אברהם היתה בצד מערבי של עיר העתיקה, שניהם בתוך תחום הר הבית המורחב לעתיד לבוא בשטח של 3000 על 3000 אמות. מדרון מזרחי של הר הזיתים הפך לבית קברות ולא עושים שם

חפירות ארכיולוגיות. וכן אין כמעט חפירות ארכיולוגיות בעיר העתיקה. על כן אי התאמה של א-תל לעי היא לא בעיה של מקרא אלא בעיה של זיהוי המקום.

9.g. כבוש ושריפת חצור

עיר הבאה אשר נכבשה ונשרפה ע"י בני ישראל היא חצור. וכך כתוב בספר יהושע (י"א י"א) "ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה ואת חצור שרף באש". אבל לגבי יתר הערים כתוב (שם, י"ג) "רק כל הערים העמדות על תלם לא שרפם ישראל זולתי את חצור לבדה שרף יהושע". מדוע? כי כתוב בתורה "והיה כי יביאך ה' א-להיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלת וטבת אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת" (דברים ו' י- י"א). כלומר, כל טוב ערים אלו ובתיהם היו בשביל ישראל. אבל כובשים אחרים כמו מצרים היו הורסים את ערי הכנענים בתור עונשין והם בעצמם לא התכוונו לשבת בהם. לכן חוקרים אשר מנסים לראות בחורבן ערי כנען בסוף ברונזה תיכונה את מעשה כבוש ישראלי-טועים.

אבל בחצור צריכים להיות סמנים של הרס ושריפה. מתי זה קרה? מלחמה בחצור כתובה אחרי שיהושע כבש את דרום הארץ עד גבעון. מאידך כבוש כל הארץ נמשך ימים רבים כפי שכתוב שם (י"א י"ח). אבל מפסוק (י"ד י') לומדים שכבוש הארץ נמשך שבע שנים. לכן כבוש חצור היה לפני שנת 1265. בויקפדיה ערך [תל חצור](#) כתוב "הממצאים הארכאולוגיים אכן מאשרים כי חצור נהרסה בשרפה בתקופת הברונזה המאוחרת וננטשה. במקום נמצאו כדים ובהם תבואה שרופה בת 3400 שנה וממצאים אחרים המצביעים על חורבן במאה ה-13 לפני הספירה. קיימת מחלוקת לגבי הקשר בין הממצאים לבין הסיפור התנ"כי, אולם בשכבת השריפה וההרס נמצאה התזה מכוונת של ראשי פסלים, גם כנעניים וגם מצריים, דבר המחזק את ההתאמה לסיפור המקראי על כיבוש חצור בידי בני ישראל". יגאל ידן אשר חפר בחצור בשנים 1955-58 ו-1968-69, העריך על סמך חרסים מיקניים (Mycenaean wares) שהעיר חרבה בשליש שני של מאה 13 (שנים 1266-1233). בזמן זה חרבה עיר עליונה ותחתונה והסיבה לכך היתה שריפה (ראה [The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land](#) vol.2 p.603). תקופה זאת תואמת את שנת 1265 לעיל.

Kitchen [במאמר](#) דן בשבר אבן עם כתובת מצרית אשר נמצאה בחצור. הכתובת מתייחסת למצרי רב מעלה בעל תוארים sem-priest (כהן שם) ו- director of all clothing (מנהל של כל הבגדים). Kitchen כותב ש-sem-priest מקושר בדרך כלל לאליל Ptah. תואר sem-priest of Ptah ו- director of all clothing נתן רק ל- [Khaemweset](#), בן רביעי של Ramesses II. הוא התמנה להיות Sem-Priest of Ptah in Memphis בשנה 16 של אביו. לפי לוח זמנים שלנו זאת שנת 1286. הוא היה פעיל בשיחזור מונומנטים מצריים קדומים, בין השאר בשנה 36 של Ramesses II ((היא שנת 1266 לפי לוח זמנים שלנו) הוא שיפץ את פירמידה של Djoser הקדומה ביותר. מה אדם כזה יכול לעשות בחצור?

בשנת 2015 מצאו בחפירות בחצור שבר של ספינקס (ראה [כתבה](#)). פסל זה היה שייך לפרעה [Menkaure](#) ממשלת רביעית במצרים אשר בנה את הפירמידה הקטנה בגיזה. פסל שלם שקל כנראה יותר מחצי טון. הפסל עשוי מגרניט וברור שהוא הובאה במיוחד ממצרים. בכתבה הנ"ל מעלים סברה

שהפסל הובא "כמתנה ממלך מצרים למלך חצור שהייתה באותם ימים על פי ספר יהושע" ראש כל הממלכות". אולם, השאלה מדוע הובא ספינקס עם שם של מלך קדום יותר, שהיה עלום למעשה במאות האלה נותרת פתוחה". השערה שלנו שהפסל הובא ע"י Khaemweset סמוך לכיבוש יהושע. ויש קשר בין מעשה זה לבין שיפוץ פסלים ומקדשים קדומים ע"י Khaemweset במצרים. מצרים התייחסו לפרעונים שלהם בתור אלילים. במיוחד כלפי פרעונים של מלכות קדומה. שיפוץ פסלים שלהם ע"י Khaemweset (מן הסתם לפי הוראת אביו Ramesses II) נעשה לא למטרות שימור עתיקות אלא על מנת למצוא חן בעיני אלילים אלו. מצרים היתה בפחד מפני בני ישראל וחפשה סיוע מאלילים שלהם. וראה מה שכתבנו על סטלה של 400 שנה בסוף פרק 3. בחצור היה מקדש אלילי חשוב, גם בעיני מצרים. אולי משום כך חצור לא נהרסה בסוף ברונזה תיכונה כיתר ערי כנען. וראה [כתבה](#) שבחצור נתגלו 18 פסלים מצריים שונים, ביניהם פסל אדם כורע. יתכן שפסל של Menkaure נשלח לחצור בתור אליל אשר אמור היה לעזור להם במלחמה נגד ישראל. בויקפדיה בערך [מנכאורע](#) כתוב שהרודוטוס מתאר אותו כשליט בעל חסד. אולי זאת סיבה שמצרים שלחו דוקא פסל שלו. כתוב בתורה "ובא-להיהם עשה ה' שפטים" (במדבר ל"ג ד'). אולי Khaemweset שיקם את הפסלים של אלילים ומלכים אשר היו להם לאלילים אשר נהרסו בזמן יציאת מצרים? אבל הדבר לא עזר להם. ויהושע לא פחד מאלילים שלהם ולא מכוה צבאי של Ramesses II והשמיד את אלילים כנעניים ואלילים של מצרים ושרף את מקדשיהם וארמונותיהם. אבל את הבתים של פשוטי העם לא שרף כמו ביתר הערים. ולא כמו כובשים אחרים אשר היו מחריבים את כל העיר. דבר זה מעורר תמיהה אצל ארכיאולוגים עד שהועלתה סברה (ע"י ש. צוקרמן) שהעיר נשרפה במרד של עניים נגד עשירי העיר.

אחרי החורבן חצור היתה שוממה עד ישובה ע"י בני ישראל. הדבר מעורר קושיה, שהרי חצור מוזכרת בספר שופטים ד' בזמן של ברק ודבורה. כתוב שם "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת. וימכרם ה' ביד יבין מלך חצור ושר צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים". וכבר תירץ רד"ק שיבין מלך חצור ישב בחרשת הגוים והיה מלך כנען משושלת אשר מקורה מחצור.

לסיכום: **חצור מהווה הוכחה מכרעת לכבוש יהושע בזמן הנכון ובהקשר הנכון.**

ד9. כבוש מגידו

מגידו לכאורה לא נכבשה ע"י יהושע. וכך כתוב ביהושע י"ז י"א-י"ב " ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה ואת ישבי דאר ובנותיה וישבי עין דר ובנותיה וישבי תענך ובנותיה **וישבי מגידו** ובנותיה שלשת הנפת. ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת. ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני למס והורש לא הורישו".

מה אומרים ארכאולוגים על מגידו? בשנת 2014 התפרסם מאמר על [Absolute chronology of Megido](#) – תיארוך מוחלט של מגידו בתקופת ברונזה אחרונה ותקופת הברזל על סמך פחמן 14. העיר נהרסה באופן מוחלט עם שריפה בשכבה VIB בסוף ברונזה מאוחרת ומעבר לתקופת הברזל א'. לפי תיארוך במאמר הדבר קרה (בסבירות גבוהה) בין השנים **1135-1090** לפני הספירה (ראה טבלה 4 ו- 5 שטח K). בטבלה 3 עמ' 233 בשכבה H-11 כתוב destruction debris (latest), זמן BP

(לפני 1950 של ספירה זאת) 2920+-31; טווח זמן מכויל סטית תקן מתחלק לשלשה תחומים: 1133-1051 בסבירות של 46.8%, 1193-1173 סבירות 9.8%, תחום 1166-1143 11.8%. **מוצע 2920** נותן טווח זמן מכויל של סטית תקן **1110-1122** (חישוב עצמי על סמך גרף IntCal13). פינקלשטיין ב**מאמר** על חורבן מגידו כותב (עמ' 116) שנראה שאחרי החורבן היתה הפסקת התיישבות בתל. שכבה הבאה VB מראה על שינוי קיצוני בתרבות ותיכנון של העיר. שכבות חורבן דומות נמצאו בשכבות זמן דומות בצפון כמו ביוקנעם XVII, בית שאן Upper VI, ותל חדר IV. זמן וסיבת החורבן הוא נושא של ויקוח סוער – דוד המלך בערך שנת 1000, שושנק I בחצי שני של מאה 10 או רעידת אדמה באמצע מאה 11. בעמ' 122 הוא כותב (תרגום מאנגלית): "מקרה יחודי של השמדה מוחלטת של אזור שלם הוא של מגידו שכבה VIA ובני תקופתה. כל האזור של עמק צפוני הוכה וערים נהרסו באופן מוחלט. אני מתייחס למגידו VIA, יוקנעם XVII, תענך IB, בית שאן עליון VI ותל חדר IV. זאת תופעה יחודית אשר דורשת הסבר". בסוף המאמר הוא מביא השערה של Larry Stager ששירת דבורה היא מקור הקדום לנצחון ישראלים אשר ישבו בהר על כנענים אשר ישבו בעמק.

אכן לפי כרונולוגיה תורנית תקופת ברק ודבורה היתה בשנים 2637-2677 (28 שנה של יהושע, 40 של עתניאל בן קנוז, 80 של אהוד בן גרה, סה"כ 148 שנה אחרי כניסה לארץ). מתוכם 20 שנה ראשונות היו תחת לחץ של יבין מלך חצור (שופטים ד' ג'). על כן מלחמה עם סיסרא שר צבא יבין היתה בשנת 2657 או **1104** לפני הספירה. מספר זה נופל באמצע תקופה משוערת של חורבן מגידו. הוא גם קרוב מאד לטווח זמן המתאים למוצע 2920 לעיל.

אבל מה הקשר בין מלחמה זאת לחורבן מגידו? הרי יבין היה מלך חצור. ובני ישראל "הכריתו את יבין מלך כנען" (שם, כ"ד). הבאנו לעיל (סוף פרק 9ג) את דברי רד"ק שיבין היה משושלת אשר מלכה בעבר בחצור אבל הוא ישב בחרושת הגויים. לא מוכרת לנו עיר בשם זה. יונתן בן עוזיאל תרגם חרושת הגויים - "תקוף כרכי עממיא" - חוזק כרכי גויים. כלומר, זה לא שם אלא כינוי המקום. כתוב בשירת דבורה "באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו" (שופטים ה' י"ט). תענך מזוהה עם תל ליד כפר ערבי באותו שם, 7.7 ק"מ דרום-מזרחה מתל מגידו. מי מגידו זהו מן הסתם מעיינות הידועים ליד יריחו. אבל תענך אינו מי מגידו. והמלחמה היתה לא בתענך ולא על מי מגידו אלא על נחל קישון. ויש לומר שסיסרא יצא עם צבאו ממגידו ומלכי כנען באו לעזרתו מתענך. והם נפגשו על נחל קישון במרחק שוה (כ- 7 ק"מ) ממגידו ומתענך. וברק יצא לקראתם מהר תבור (מרחק כ- 16 ק"מ). ומאחר וסיסרא יצא מחרשת הגויים (שופטים ד' י"ג) אז מוכח שחרושת הגויים היא מגידו. אכן מגידו היתה עיר חזקה ביותר בסביבה. לכן דוקא שם נאספו מלכי כנען ומלך קדש למלחמה נגד Tuthmose III. (וגם אז צבא כנעני נמשך מתענך עד מגידו).

מה קרה עם מגידו אחרי הקרב? כתוב "וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגויים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד" (שופטים ד' ט"ז). לא כתוב שהוא כבש את חרשת הגויים. אבל מפוסק "ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען" משמע שהשמידו את מלכותו של יבין באופן מוחלט. ומאחר ויבין ישב בחרשת הגויים היא מגידו, אז בהכרח בני ישראל השמידו את העיר באופן מוחלט. חורבן תענך בעלי ברית מגידו אשר הזכיר פינקלשטיין הוא כמובן תוצאה של אותה מלחמה. אבל כנראה המלחמה התפשטה נגד יתר ערים אשר שלטו על עמק יזרעאל.

מלחמה עם סיסרא היתה לא סתם מערכה צבאית אלא אירוע קוסמי. כתוב בשירת דבורה "מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא. נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נפשי עז" (שופטים ה' כ"א). זה היה כעין קריעת ים סוף (רק יבשה הפכה למים ולא מים ליבשה) כאשר נחל קישון שהוא נחל קטן בתחילתו, הפך לזרם אדיר וגרר את רכבים וגופות של כנענים לים. מעניין שזמן המלחמה בשנת 1104 תואם בערך את סוף שושלת 20 במצרים. בפרק 5 סעיף ח) הוכחנו שמלך אחרון של שושלת זאת Ramesses XI התחיל למלוך בשנת 1129. הוא מלך 28 או 29 שנה, עד 1100 או 1101. כידוע מגידו היתה עיר מאד חשובה בעיני מצרים. Seti I כבש אותה מחדש בשנת 1310 והקים שם סטלת זיכרון על כך. אבל משמים גלגלו שלמצרים לא היה יותר כח להתערב בארץ כנען. ויתכן שבני ישראל כבשו והשמידו את מגידו בשנה 1101 או 1100 אחרי מות Ramesses XI. אחריו, כידוע מצרים פסקה להיות מעצמה עולמית.

בסוף ברונזה מאוחרת ותחילת תקופת הברזל התרחש במזרח התיכון אירוע מופלא של קריסת ממלכות אדירות- ראה [מאמר](#) בויקיפדיה. היסטוריונים לא יודעים מה הם סיבות לכך. אולי אירוע קוסמי בזמן הקרב עם סיסרא קשור לכך. כתוצאה מקריסה של ממלכת חתים וממלכת אמורים שגם להם היה ענין גדול במגידו, לא נמנע מבני ישראל להשמיד את מגידו את בעלי בריתה בתענך, יקנעם ובית שאן.

פינקלשטיין [במאמר](#) שהזכרנו, מביא פרטים על ארבע חורבנות של מגידו תוך 400 שנה. **החורבן הראשון קשור** לשכבה VIIA. עדות לשריפה מכוונת ושכבת קריסה עבה נמצאו רק באיזור של ארמון. סימנים פחותים נמצאו בשער (שהוא חלק מארמון) ובבנין צפוני-שדומה לארמון ובמידת מה בשכבה K-6. נראה שהתקפה העיקרית כוונה לאזורים של אליטות. איזור מגורים נפגע אבל בדרגה פחותה. פינקלשטיין מתארך חורבן זה לשנת 1130 על סמך פסל של Ramesses VI אשר נמצא באיזור CC. אבל הוא מסייג שהפסל נמצא בהקשר סטריוגרפי בעיתי.

במאמר [Absolute chronology of Megido](#) עמ' 232 טבלה 3 ישנה שורה אשר מתייחסת לשכבה K-6. כתוב שם: Destruction debris (latest), זמן לא מכויל רחב ביותר: סיגמה אחת (הסתברות 67.6%) בין 1295 ל-1114. זה יכול להתאים לכבוש יהושע בשנת 1266 או אולי למסע של Merenptah בשנת 1230. אם נתבסס על שנה אמצעית של 2965 אז נקבל (לפי עקומת IntCal13) טווח מכויל של סטית תקן אשר מתחלק לשלושה קטעים: 1139-1130, 1180-1160, 1212-1190. טווח ראשון לא יתכן כי הוא צמוד לחורבן שני. טווח שני נופל בתקופת אהוד בן גרה. טווח שלישי נכנס במקצת לתחום של עתניאל בן קנז. אבל לפי קרמיקה שכבה זאת שייכת ל- LBIII ולפי טבלה 5 בשטח K היא מתוארכת לטווח 1185-1135. טווח זה כולו נופל לתקופת אהוד בן גרה. נזכיר שלפי כרונולוגיה תורנית אהוד בן גרה שפט את ישראל 80 שנה בשנים 2637-2557. מתוכם, 18 שנים ראשונות היו משועבדים לעגלון מלך מואב. ואז הארץ שקטה מ- 2575 עד 2637, או מ- 1186 עד 1124 למנינם.

לכאורה טווח 1135-1185 לעיל נסתר ע"י פסל של Ramesses VI. אבל לפי חשבונו בסוף פרק 4, Ramesses VI מלך בשנים 1159-1167. כתוב בערך [Ramesses VI](#) שבתקופתו מצרים אבדה חזקה אחרונה שלה בארץ כנען (שום מובאים מקורות לכך). על כן, פסל שלו במגידו מהווה עדות אחרונה לנוכחות מצרית במגידו. לכן יש להשוות את זמן חורבן שכבה VIIA במגידו עם סוף של Ramesses VI בשנת 1159. שנה זאת נופלת באמצע תקופת אהוד בן גרה. לכן השערה שלנו שהוא החריב את מגידו לראשונה. מאחר ולא היתה לו מטרה להחריב את העיר אלא רק להשתלט עליה, הוא

שרף את ארמון המלך וסביבתו. ואחרי שבני ישראל עשו רעה בעיני ה', יבין חזר והשתלט על מגידו למשך 20 שנה.

(אוסישקין כותב שמתחת לשכבת חורבן של VIIA נמצאה חותמת של Ramesses III. לפי חשבוננו הוא מלך בשנים 1207-1176. גם זה מתאים לחשבון שלנו).

שכבת חורבן שלישיית במגידו היא שכבה VA-IVB. פינקלשטיין (עמ' 117) כותב שישנם סימני הרס אבל אינו מלווה בשריפה. על סמך עדות חרסים נתן להסיק שהיתה הפסקת ישוב קצרה לפני התאוששות בשכבה IVA. שכבות באותו זמן בצפון: יוקנעם XIV, תענך IIB, מתחם יזרעאל, רחוב IV ואחרים גם כן מראות סימני חורבן. היה מקובל בעבר לייחס חורבן זה לשובשן I בסוף מאה 10, אבל לפי דעת פינקלשטיין החורבן היה בסוף תקופת הברזל IIA ומיוחס לחזאל מלך ארם. במאמר [Absolute chronology of Megido](#) בטבלה 3 (עמ' 235) כתוב: ברזל IIA מאוחר, שכבה H-5, שברי הרס, בדיקת מעבדה RTT-3948, זמן לא מכויל 2695+50, זמן מכויל טווח סטית תקן 896-809, טווח שתי סטיות תקן 793-936; שורה הבאה: בדיקת מעבדה RTK-6429, זמן לא מכויל 2708+32, זמן מכויל טווח סטית תקן 895-867 (28.1%), 859-820 (40.1%), טווח שתי סטיות תקן 914-806. זמן אמצעי לא מכויל 2700 נותן טווח סטית תקן (לפי עקומת IntCal13) 825-835. יש לציין שבטווח שנים לא מכוילות 2540-2706 עקומת הכיול מאד חדה ונותנת תוצאות מאד מדויקות. למשל עבור שנה ממוצעת 2700 מקבלים טווח סטית תקן מכויל 825-835, עבור 2650 מקבלים 804-809.

לפי כרונולוגיה תורנית שאול מלך בשנים 2884-2886 או 878-876 לפני הספירה, דוד בחברון בשנים 2886 (תשרי-) 2893 (ניסן) או 876-868, ובירושלים 2893-2925 או 868-836. שלמה מלך מ-2926 עד 2966 או 835-795, ורחבעם 2966-2983 או 795-778. בשנה חמישית של רחבעם, היינו 2970 או 791 עלה שישק. שנת עליית שישק נמצאת מחוץ לטווח שתי סטיות תקן הנמוך ביותר. נשאר הזמן של שלמה, דוד ושאול.

שלמה לא ניהל מלחמות כמו שכתוב "ושלום היה לו מכל עבריו מסביב" (מ"א ה' ד') ובהמשך "ואתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה' א-להיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת ה' אתם תחת כפות רגלו (רגלי). ועתה הניח ה' א-להי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע" (שם, י"ז-י"ח).

שאול יצא למלחמה אחרונה שלו נגד פלשתים בעמק יזרעאל (ראה ש"א כ"ט פסוקים א' ו"א). מגידו נמצאת בעמק זה. אבל לא יתכן ששאול באותה מלחמה כבש את מגידו כי הוא נהרג בקרב. האם יתכן שמגידו היתה אז עיר ישראלית ופלשתים אחרי הקרב עם שאול החריבו אותה והתיישבו בה? וזאת שכבת חורבן VA-IVB? אבל אז צריך להיות כבוש מאוחר יותר של מגידו ע"י ישראל ואחר כך חורבן שלה ע"י שישק או משהו אחר. ואין שם, רק ארבע חורבנות. ועוד לפי זה יש לומר שפלשתים אחרי שהוכו ע"י שאול ממכמש ואחר כך בגבולם באפס דמים, יצאו למלחמה התקפית רחוק מביתם כדי לכבוש את עמק יזרעאל מיד ישראל? ועוד כתוב בויקפדיה ערך [תל מגידו](#) ש"אחרי חורבן שני הוקם על חורבותיה ישוב כפרי דל ובו היו יסודות אתניים-כנענים, פלישתים וישראלים וכו'. שכבה VIa היא המשך רציף של השכבה שלפניה, יש המשך אדריכלי וקראמי ונראה שחלק גדול מהאוכלוסייה נותר במקום והיווה קבוצה עיקרית בעיירה הפלשתית אשר נוסדה במגידו בעקבות ההתפשטות הפלישתית צפונה". לכן נראה שדוקא שאול הלך לכבוש את עמק יזרעאל מיד פלשתים. ופלשתים יצאו למלחמה

הגנתית. ומאחר ושאל הפסיד, עמק יזרעאל נשאר ביד פלשתים. והראיה שבית שאן שעל חומתיה פלשתים תלו את גופות שאול ובניו היתה ונשארה ביד פלשתים. ואם תשאל כיצד מגידו אחרי שנכבשה ע"י ברק ודבורה עברה לידי פלשתים? כתוב בשופטים י' ז' "ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון". זה היה במות יאיר הגלעדי. לפי כרונולוגיה תורנית הוא שפט בשנים 2749-2771. ושיעבוד ביד פלשתים וביד בני עמון 18 שנה מ- 2771 עד 2788 או 973-990. ובאותו זמן פלשתים התיישבו בערי עמק יזרעאל ודחקו את ישראל משם. וממלא לבני ישראל לא היו נחלות בערי כנענים כי בחלוקת יהושע כל אחד מבאי הארץ קבל שטח חקלאי וכו בנה את ביתו. ומי שהתיישב שם היו גרים או בני משפחות מרובות בנים או עניים אשר מכרו את נחלות שלהם.

על כן, נשארה רק אפשרות אחת, שדוד כבש את מגידו מיד פלשתים וכנראה את כל עמק יזרעאל. והיכן הדבר רמוז? כתוב בש"א כ"א "וילך דוד ויקח את עצמות שאול מאת בעלי יביש גלעד וכו' ויעל משם את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו ויאספו את עצמות המוקעים. ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו וכו'. ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים ויעף דוד. וישבי בנב אשר בילידי הרפה וכו' ויאמר להכות את דוד. ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל". מלחמה זאת לא מוזכרת בדברי הימים למרות שיתר מלחמות עם פלשתים כן מוזכרות שם. ולא כתוב היכן היתה המלחמה. אבל מתוך סמיכות לעניין עצמות שאול, נלמד שיש קשר בין מלחמה של שאול בפלשתים למלחמה של דוד אתם. לכן כתוב "עוד מלחמה" למרות שזאת מלחמה הראשונה המוזכרת כאן. ועוד יש רמז בשם "ישבי בנב". כתוב בסנהדרין צ"ה ע"א "מאי וישבי בנב? אמר רב יהודה אמר רב: איש שבא על עסקי נוב. אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד: עד מתי יהיה עון זה טמון בידך? על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים, ועל ידך נטרד דואג האדומי, ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו. רצונך - יכלו זרעך או תמסר ביד אויב? אמר לפניו: רבוננו של עולם! מוטב אמסר ביד אויב, ולא יכלה זרעי". עון של דוד כידוע היה בכך שהוא אכל לחם פנים בעיר הכהנים נוב. ושאל חשד שכהנים נתנו לו בתור מלך, ומרדו במלכות שאול. ובגלל שהרג את כהני נוב, נגזרה מיתה עליו. וגם זרעו הוקע כי גבעונים אשר אבדו את עבודתם בנוב דרשו נקמה. לכן עניין עצמות המוקעים נסמך לכאן. ודוד כיפר על זרעו בכך שסיכן את עצמו במלחמה והשלים את מעשה שאול ביזרעאל. וגם שילם את חוב עצמי שהרי הוא הלך אז למלחמה יחד עם פלשתים. וכוונתו אז היתה לתקוף אותם מעורף.

לפי סדר הפסוקים מלחמה זאת היתה מיד אחרי שירד גשם. לפי כרונולוגיה תורנית הדבר היה שנה וחצי לפני מות דוד בשבועות שנת 2925, דהיינו בתחילת שנת 2924 או 838 לפני הספירה. שנה זאת נמצאת בערך באמצע טווח של הסתברות מקסימלית.

מה קרה עם מגידו אחרי חורבן VA-IVB? חפירות היסודיות ביותר בתל מגידו נערכו בשנים 1925-1937 ע"י משלחת של אוניברסיטת שיקגו. להלן [הדו"ח אשר מתאר שכבות 1-5](#). אחרי חורבן שכבה VA, נבנתה עיר חדשה בשכבה IV. כתוב שם (עמ' 8-9) ששכבה זאת מתחלקת לתקופה קצרה IVB ותקופה עיקרית אשר מסומנת שם בתור IV גופא. הבדל בין שכבות אלו רק סטריטיגרפי, כי מבחינה תרבותית הם זהים. חלק עליון של התל במשך תקופה IV שימש באופן כמעט מוחלט בנייני ציבור. שני מתחמים של אורוות אשר הכילו כ- 450 סוסים תפסו כחמישית של השטח. בעמ' 11 כתוב שנראה כאילו בניה עיקרית של שלב IV התחילה לפני שגמרו לבנות את בנייני שלב IVB. נראה ששכבה IVB היתה מוגבלת לשטח של מתחם כ- 57 על 57 מ' בצד דרומי של פסגת התל. הדו"ח מתאר את חומת המתחם בעובי של מטר. חומה בנויה אבנים גסות אבל כל 2.5-3 מ' משתלב בה קטע הבנוי אבני גזית בצורה ראש ופתן. בעמ' 13 הוא מתאר את שער המתחם. הוא בנוי באופן מדוייק מאד

באבני גזית בקוים ישרים ופינות ישרות כמו בניה של שכבה IV. אבנים אשר נראו בחוץ היו בעלות סיתות שוליים. הוא מציין שברוב אבנים בעלות סיתות שוליים בשכבה IVB ושכבה IV השול העליון יותר רחב מאשר בצדדים ולמטה.

בעמ' 27 הוא מתאר את שכבה העיקרית IV. מיד אחרי או אפילו לפני סיום בנין מתחם של שכבה IVB, הוא שולב כחלק של עיר רכב מוגנת ורחבה אשר כסתה את כל ראש התל ונראה שגם נמשכה למטה. נבתה חומת העיר, הקפה 820 מ' ועוביה בדרך כלל 3.6 מ'. החומה בנויה קטעים בולטם קטעים נכנסים. פינות הקטעים נבנו ע"י אבני גזית מסותתים.

הממצא החשוב ביותר במגידו הוא שער העיר משכבה IV. תאור השער מופיע [בדו"ח משנת 1942](#) (עמ' 46-57). זהו שער בעל ששה תאים- שלשה מימין ושלשה משמאל. שערים כמעט זהים נמצאו בחצור ובגזר. גם מבחינת החרסים אשר קשורים לשערים אלו, הם שייכים לאותה תקופה של ברזל IIIA. יגאל ידן אשר חפר בחצור ובמגידו, זיהה שערים אלו וכן שער נוסף בגזר בתור שערים שבנה שלמה המלך (ראה [מאמר של ידן](#)). אכן כתוב במלכים א' ט' ט"ו: "וזה דבר המס אשר העלה שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלם ואת חצר ואת מגדו ואת גזר". לפי סדר הכתובים משמע שהוא בנה את חצר ואת מגדו ואת גזר אחרי שבנה את בית ה' ואת ביתו. מאחר הוא בנה את בית ה' שבע שנים החל משנת 2929 ואחר כך את ביתו 13 שנים, אז מגדו נבנתה אחרי שנת 2949 או 812 לפי מנינם. ואז נתן לייחס שלב ראשון (שכבה IVB) בבנין מגידו לשנתים אחרונות של דוד 838-836 ושנים ראשונות של שלמה. ושלב שני עיקרי (שכבה IV) – לבניה של שלמה אחרי שנת 812. עובדה שבמגידו נבנו אורוות סוסים תואמות את המקרא על ריבוי סוסים ואורוות שהיו לשלמה (מ"א ה' ו', מ"א י' כ"ה). וסגנון אבני גזית עם סיתות שוליים היא לא המצאה של אחאב וכלשכן לא של הורדוס, אלא היה קיים כבר בזמנו של דוד ושלמה. בכותל מזרחי של הר הבית לאורך 15 מ' משער רחמים ודרומה רואים [שתי שורות אבנים](#) מזמן של שלמה וכן רואים אבנים כאלו [בפינה צפון- מערבית של מגדל דוד](#) ויחד אתם באותה פינה למעלה [אבנים עם בליטה עדינה](#) כמו בכותל מערבי של הר הבית.

לסיכום: תיארוך של שכבות במגידו ע"י פחמן 14, ובפרט שכבה IV תואם במדויק את הכרונולוגיה התורנית במקובלת עד זמן של שלמה.

זמן קצר אחרי מלכות של שלמה, בערך משנת 770 עד שנת 400 לפני הספירה שיטת תיארוך ע"י פחמן 14 כידוע לא נותנת תוצאות. (הערה: למעשה בגלל פיזור אופייני בתוצאות המדידה BP, הקו המכויל לא נותן תוצאות החל משנת 820 בערך).

בכל זאת נתייחס לתוצאות החפירות הארכיולוגיות במגידו אודות שכבות יותר מאוחרות. כתוב [בדו"ח אשר מתאר שכבות 1-5](#) בעמ' 62 שמשך שנים-שלשה עשורים אחרי שכבה IV מגידו לא היתה מאוכלסת. משך זמן זה מרבית מבנים של שכבה IV נהרסו. בזמן שהמקום שוב אוכלס, נשארו בו מספר קטן של כתלים של שכבה קודמת אשר עמדו מעל ההריסות. אולם, חומת העיר כנראה בגלל בניה מסיבית שלה שרדה את שנות חורבן ושוקמה והיתה בשימוש בשכבה III. בהמשך כתוב שם ששכבה III ו-II מהוות תקופה ארוכה אחת כאשר שכבה III הרבה יותר ארוכה משכבה II. שכבה III לא נהרסה אבל בשכבה II נמצאו סימני הרס. החוקרים מתקשים בתיארוך של שכבות אלו. הדו"ח מציע לייחס לשכבה III שנים 650-780 ולשכבה II 600-650. אחרי שכבה II התקיימה שכבה I בעיר. ממנה נשארו שרידים מעטים. מזהים שם כמה חדרים צרים וארוכים המתאימים למגורי חיילים. על סמך החרסים מתקופה ברזל אמצעית, החוקרים מתארכים את תחילת שלב זה לסביבת שנת 600. כל החרסים

קדמו לתקופה הלניסטית. על כן החוקרים משייכים אותה לתקופה של 350-600. אחרי שכבה זאת העיר חדלה להתקיים.

מי הרס את מגידו של השכבה IV המפוארת? פינקלשטיין [במאמר](#) על חורבן מגידו בעמ' 119 כותב שכל החוקרים מסכימים ששכבה IV נכבשה ע"י תגלת פלאסר בשנת 732 לפני ספרתם. אנו רואים שחוקרים אשר חפרו במגידו יותר מכולם, לא חושבים כמוהו. וגם לא יתכן שאחרי הגלית עשרת השבטים, מגידו המשיכה להתקיים בשלווה משך מאות שנים. והנה מגידו מופיעה ברשימת ערים אותם כבש פרעה Shoshenq I. יתר על כן, פסל שלו נמצא בתוך החפירות של מגידו (במיקום סטרטיגרפי לא ברור). מזהים את Shoshenq I עם שישק מלך מצרים אשר עלה על ירושלים בשנה חמישית של רחבעם ולכד ערי המצרות אשר ליהודה (מ"א י"ד כ"ה ודה"ב י"ב ב'-ד'). לפי כרונולוגיה תורנית זאת היתה 2970 או 791 לפני הספירה. על כן לפי חשבוננו שכבה IV התקיימה משנת 838 עד 791, סה"כ 47 שנים. אומנם החופרים האמריקאים הקציבו לה 200 שנה, מ-1000 עד 800. אבל כל זה על סמך הערכה שמלכות של שלמה החלה בשנה 1000 לפני הספירה. למעשה בשכבה IV נמצאו חרסים מועטים. הדבר מוסבר בכך שהיו שם רק בנייני ציבור. בניינים אלו לא השתנו ועמדו דור אחד ואחר כך חרבו. הדבר מתאים במדויק לטענה שלנו שבניינים אלו נבנו ועמדו בתקופת שלמה ועוד חמש שנים אחריו, ואז חרבו ביד שישק.

לעומת זאת שכבה III ושכבה II שימשו למגורים והתקיימו הרבה שנים. ויש לכוון חורבן שכבה II לגלות עשרת השבטים. לפי כרונולוגיה תורנית שלמנאסר צר על שומרון שלש שנים מ-3203 עד 3205 או 554-556 לפני הספירה. לכן יש לכוון חורבן שכבה II לשנת 556. שכבה III לא חרבה אבל יש הבדל בין שכבה זאת לשכבה II. בעמ' 62 בדו"ח כתוב שבשכבה II לא התקיימה חומת העיר. אם נתן לשכבה II 50 שנה כהצעת הדו"ח אז סוף שכבה III היא שנת 606. לפי כרונולוגיה תורנית מנחם מלך 10 שנים מ-3155 עד 3165 או מ-606 עד 596. כתוב במ"ב ט"ו י"ט "בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו". לכן יש לייחס את סוף שכבה III לכבוש של פול. ואולי הוא הרס את חומת מגידו כדי שלא תוכל למרווד בעתיד. אבל לא החריב את העיר כי מנחם שילם לו כופר. ואנחנו נראה בהמשך שפול הוא אשור נררי וכבוש של הארץ היה חלק ממסע שלו לחדרך.

שכבה I התקיימה כנראה מגלות עשרת השבטים עד חורבן בית המקדש בשנת 3339 או 422 לפני הספירה. [ברשימת אפונים אשוריים](#) בשנה 679 לפני הספירה (לפי כרונולוגיה מקובלת) מוזכר Issi-Adada-anenu מושל מגידו. שנה זאת היתה 37 שנה אחרי חורבן שומרון. מכאן נתן להסיק שהיה קיים במגידו מוצב אשורי. כתוב [בדו"ח שכבות 1-5](#) בעמ' 88 שבשכבה 1 נמצאו שלשה חדרים ארוכים וצרים אשר נראים כמו מגורי חיילים. יתכן שאלו מגורי חיילים של מוצב אשורי. אחרי שאשור קרסה, המוצב נעזב.

מסקנת הנתוח שלנו לגבי מגידו:

- (א) שכבה VIIA חרבה ביד אהוד בן גרה בערך בשנת 1157
- (ב) שכבה VIB חרבה ביד דבורה וברק בערך בשנת 1104
- (ג) שכבה V חרבה ביד דוד בשנת 838

- ד) שכבה IV חרבה ביד שישק הוא Shoshenq I בשנת 791
ה) שכבה III באה לסיימה עם כניעת מנחם לפול הוא אשור ניררי בשנת 605
ו) שכבה II חרבה בכבוש שלמנאסר בשנת 558 או 556
ז) שכבה I נעזבה עם התפוררות ממלכת אשור.

9ה. מזבח יהושע בהר עבל

על נושא זה ראה פרקים 11.7-11.9 במאמר [ויצא יעקב מבאר שבע](#). שם הבאנו ראיות שמזבח אותו מצא זרטל הוא אכן מזבח של יהושע. יותר מדוייק השלב הקדום שלו היה מזבח של יהושע ועל מקומו אחר כך בנו במה. מזבח זה מתוארך לרבע אחרון של מאה 13. אבל תיארוך זה מבוסס על תקופת רעמסס II שהיא מאוחרת ב- 22 שנה ממה שחשבנו בפרק 5ה. לכן יש לייחס מזבח זה לאמצע מאה 13, שהוא זמן יהושע 1272-1244. ואולי יש לייחס אותו לתקופה של 14 שנה אשר קדמה למשכן שילה שבה במות היו מותרות.

9ו. כבוש ירושלים

כתוב בשופטים א' ח' "וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש". לפי סדר הפסוקים, הדבר היה אחרי מות יהושע. אבל אחרי פסוק ח' הנ"ל כתוב "וילך יהודה להלחם בכנעני היושב בחברון וכו'". וילך משם אל ישבי דביר וכו'". והרי מלחמה זאת מתוארת בספר יהושע. וי"ל שהמלחמה באופן כללי היתה בהנהגת יהושע אבל בפועל נלחם שם יהודה בהנהגת כלב. לכן היא נכתבה שוב בתחילת ספר שופטים. משום כך גם כבוש ירושלים יש לייחס לכלב והוא היה בתחילת כבוש הארץ. אבל מלחמה עם אדני בזק היתה מיד אחרי מות יהושע. וכתוב (שם, א ז') "ויביאהו ירושלם וימת שם". מכאן מוכח שירושלים כבר היתה ביד יהודה. ומאחר וכתוב הנ"ל הזכיר את ירושלים, אז המשיך לתאר את כבוש ירושלים אשר היה ביד בני יהודה, למרות שהיה בתחילת יהושע. ויש לכוון את הדבר מיד אחרי הקרב בגבעון אותו יזם מלך ירושלים. והוא מוזכר ברשימת שלשים ואחד מלכים אותם היכה יהושע (יהושע י"ב ט'-כ"ד).

במאמר [ויצא יעקב מבאר שבע](#) בפרק 16 הבאנו ראיות שעי של אברהם ושל יהושע היתה בהר הזיתים ובית אל כנגדה בצד מערבי של ירושלים. על כן כבוש ירושלים היה המשך הגיוני של כבוש העי. וקשה, שבסוף ספר שופטים (י"ט י) במעשה פלגש בגבעה כתוב "ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם" והיא היתה אז "עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה". ולפי סדר העולם, מעשה פלגש בגבעה היה סמוך ואחרי מות יהושע. ואותו יבוס המשיך לשבת שם עד זמנו של דוד כמו שכתוב בש"ב ה' ח'.

וי"ל שהיו שני ירושלים. אחת ירושלים דרומית אשר מכונה היום עיר דוד. ושניה אשר היתה ממערב להר הבית. ראשונה היתה כולה בתחום יהודה ואותה כבש ושרף יהודה אחרי הקרב בגבעון. אבל ירושלים השניה אשר מצפון לקו רוחב שער ברקלי-מגדל דוד, נתחלקה בין יהודה ובנימין (ראה [מפת ירושלים](#)). וזאת ירושלים היבוסית. ועליה כתוב ביהושע ט"ו ס"ג "ואת היבוס יושב ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוס יושב את בני יהודה בירושלם". ובשופטים א' כ"א כתוב "ואת היבוס

ישב ירושלים לא הורישו בני בנימן וישב היבוסים את בני בנימן בירושלים עד היום הזה". והסיבה לכך לא היתה צבאית. וראה מה שכתבתי בפרק 12 במאמר [ויצא יעקב מבאר שבע](#).

בירושלים היבוסית ברובע הנוצרי וברובע מוסלמי כמעט ולא חפרו. נחמן אביגד מצא חומה רחבה ברובע היהודי בדיוק על קו גבול דרומי של יבוס לפי חשבוננו (ראה [שרטוט](#)). על סמך חרסים אשר דומים לחרסים משכבה III בלחיש, אביגד מתארך את החומה לזמן של חזקיה. במאמר על [חומות נחמיה](#) הבאנו ראיות שחומה הראשונה אותו מתאר יוסף בן מתתיהו במלחמות ה' ד' ב' אכן נבנתה ע"י דוד ושלמה. חלק הצפוני של אותה החומה לפי חשבוננו עבר לאורך רחוב השלשלת, כ- 40 מ' צפונה מגבול דרומי של יבוס. יתכן שחזקיה בנה חומה נוספת פנימית על תוואי בו היו בעבר ביצורים דרומיים של ירושלים היבוסית. בחפירות של בנימין מזר מערבה מקשת רובינסון (ראה "החפירות הארכיאולוגיות ליד הר הבית", סקירה שניה, ארץ ישראל י' תשל"א, עמ' 22) נמצאו מערות קבורה, חלקם מזכירים סגנון פיניקי. יתכן שמערות אלו שימשו את תושבי הירושלים היבוסית הסמוכה. לפי דברי חז"ל יבוסים אלו היו צאצאי אבימלך מלך גרר הפלשתי והם ישבו שם בזכות ברית אשר היתה בינו לבין אברהם. כידוע, יהודים לא קברו את מתים בתוך תחום ירושלים.

לעומת זאת גבעת העופל המכונה "עיר דוד" נחפרה הרבה, בעיקר בצד מזרחי. מצאו שם שרידים מרשימים מתקופת ברונזה אמצעית אבל כמעט ולא נמצאו שרידים מתקופת ברונזה מאוחרת. מאידך, ידוע לנו ממכתבי אל עמרנה שבתקופה של Amenhotep IV משל בירושלים מלך בשם [עבדיחבה](#). הדבר מאד מביך את ארכיאולוגים. יתכן שעבדיחבה מלך בירושלים היבוסית. זה עדיין לא פותר את הבעיה גם לשיטתנו, שיהודה שרף את ירושלים הדרומית. כבר נתקלנו בבעיה דומה ביריחו, שגם בה מצאו עיר מבוצרת היטב מתקופת ברונזה תיכונה ולא מצאו אלא שרידים עלובים מתקופת ברונזה מאוחרת. אבל להבדיל תל יריחו, חלק אמצעי של גבעת העופל לא נחפר בהיותו מיושב בצפיפות ע"י ערבים. יתכן שירושלים של ברונזה התיכונה נכבשה ע"י מצרים בשנת 1506 לפני ספירה כפי שכתבנו בפרק 8 והעיר בתקופת ברונזה מאוחרת לא היתה מוקפת חומה או היתה בה חומה לא חזקה והיא נהרסה כליל בכבוש של יהודה. ולמרות שהעיר נכבשה בשנת 1272, בני יהודה לא התיישבו בה עד זמנו של דוד בשנת 868. כלומר העיר עמדה בחורבנה יותר מ- 400 שנה. תוך זמן זה שרידים מעטים אשר היו בה נסחפו כמו בתל יריחו. ויתכן שבחלק עליון של הגבעה חבויים שרידים מתקופה זאת.

בפרק זה אנו לא נדון בירושלים בתקופת דוד ושלמה. כתבנו על כך במאמר על [חומות נחמיה](#) ובמאמר [המשך](#) על גבולות הר הבית. ב- 2016 התפרסם מאמר של רייך ושוקרון [מבט חדש על תאריך חציבתה של נקבת שילוח](#) אשר מוכיח שנקבת "חזקיה" נחצבה לפני חזקיה. בשנת 2003 התפרסם מאמר [Radiometric dating of the of the Siloam Tunnel](#) בו מדדו גיל הטייח הקדום ביותר ב"נקבת חזקיה". חתיכת עץ בתוך הטייח נתנה טווח שנים 796-822 (סטית תקן אחת), צמח שאינו רב שנתי נתן שני טווחים 760-790 ו- 540-690. (הערה: הם לא מפרסמים זמן BP לא מכויל. אבל על סמך תוצאות מכוילות נראה שטווח BP היה 2490-2550. עבור זמן BP מתחת ל- 2525 עקומה הכיול היא בעתית). גיל של עץ מתאים יפה לתקופת שלמה 795-835 לפי כרונולוגיה תורנית. גם צמח שני נותן תוצאה קרובה מאד לסוף ימי שלמה. בחפירות בקישלה בשנות 2000-2001 מצאו חומה מערבית של ירושלים מתקופת בית ראשון (חומה W.2). תוצאות החפירה התפרסמו ב- 2018 בספר "The Qishle excavation in the old city of Jerusalem". בעמ' 215 בספר כותב אריה שמרון שהרכב הטייח בחומה זאת זהה לטייח הקדום בנקבת חזקיה. בשנת 2017 התפרסם [מאמר](#) על תיארוך מוחלט

של מגדל מעיין השילוח. בשכבה המאוחרת ביותר מתחת למגדל נמצא צמח בקיה (Vicia). גילו לפי בדיקת פחמן 14 בטווח 800-820 (סטית תקן אחד) או 795-836 (שתי סטיות תקן). זאת בדיוק תקופת שלמה לפי כרונולוגיה התורנית. במאמר [חומות נחמיה](#) (סוף פרק 1) הבאנו ראיות שברכת שילוח היא בריכת שלמה ונקבה "חזקיה" היא מעשה של שלמה. ואילו נקבת חזקיה אמיתית נמצאה בחפירות בקישלה. לכן חומה W.2 היא חלק של חומה אותה בנה שלמה סביב ירושלים כמו שמוזכר במ"א ט' ט"ו. על כן, תיארוך ע"י פחמן 14 מוכיח שוב כמו במקרה של מגידו, את נכונות הכרונולוגיה התורנית עד תקופת שלמה.

9. חורבן לכיש

לכיש נחרבה ע"י יהושע כפי שכתוב ביהושע י' ל"א-ל"ב "ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מלבנה לכיש ויחן עליה וילחם בה. ויתן ה' את לכיש ביד ישראל וילכדה ביום השני ויכה לפי חרב ואת כל הנפש אשר בה ככל אשר עשה ללבנה". הדבר קרה מיד אחרי המלחמה בגבעון, בשנת 2489 או 1272 לפני הספירה.

לפי רוב מכריע של דעות לכיש מזוהה עם תל Ed Duweir אשר היום נקרא תל לכיש (ראה ספר *The renewed archaeological excavations at Tel Lachish (1973-1994) by David Ussishkin, v.1, p.50*). נערכו בה חפירות בשנים 1932-38 בהנהלת J.L.Starkey, אחר כך בשנים 1966 ו-1968 ע"י אהרוני ובשנים 1973-99 ע"י דוד אוסישקין. לאחרונה (שנים 2014-2018) נעשו חפירות בדיקה נוספות ע"י יוסף גרפינקל.

בתל נמצאו שרידים של התיישבות החל מתקופה נאוליטית. בתקופת ברונזה תיכונה II נבנו בה ביצורים וארמון בראש התל. ישוב זה נחרב באופן מוחלט בסוף תקופת MB II. יש לייחס את חורבן לכיש לחורבן כללי של ערי כנען בסוף ברונזה תיכונה. בפרק 8 הערכנו שהדבר קרה בשנת 1506 לפני הספירה ע"י מצרים. אחרי כן התל נעזב ונושב מחדש בתקופת בזרונה מאוחרת. לכיש מוזכרת במכתבי תל אל עמראנה מתקופת Amenhotep IV (1342-1358). עדות לתקופה זאת באה מ"מקדש החפיר" (Fosse Temple) אשר נבנה בחפיר לרגלי התל (הערה: חפיר זה היה כנראה חלק ממערך הגנת התל בתקופת ברונזה תיכונה). ע"י חפירות של אוסישקין התברר ששלב אחרון העשיר ביותר של המקדש תואם את זמן שכבה VII בפסגת התל. שכבה זאת מייצגת עיר כנענית משגשגת ומאוכלסת בצפיפות. העיר לא היתה מוקפת חומה. שכבה זאת חרבה באש (ראה אוסישקין עמ' 61). בפרט נחרב המקדש ולא נבנה מחדש.

לאחרונה התפרסם [מאמר](#) חשוב של גרפינקל ואחרים אשר מביא תיארוך של שכבות שונות של לכיש ע"י פחמן 14. לגבי סוף שכבת VII יש שתי בדיוקת מעבדה אשר מבוססות על גיל גרעיני תבואה (יש עוד בדיקה אשר לא הצליחה). בדיקה אחת נתנה טווח סטית תקן 1134-1278 ושניה 1210-1374. שני הטווחים מכילים את השנה 1272. לגבי שכבת החורבן של ברונזה תיכונה (שכבה VIII) יש שש בדיקות של גרעיני תבואה אשר נתנו טווח סטית תקן: 1448-1516, 1456-1601, 1531-1611, 1532-1620, 1533-1631 ו- 2209-2433. התוצאה האחרונה היא חריגה ולא באה בחשבון. שנה המוצעת 1506 נמצאת בתוך שני טווחים הראשונים וסמוכה לשלשה טווחים הבאים.

אחרי חורבן שכבה VII העיר הוקמה מחדש בשכבה VI. תושבי העיר המשיכו את תרבות קודמיהם. אוכלוסייה שלה היתה כנענית. גם עיר זאת חרבה. בהקשר לשכבה זאת נמצאה כתובת מצרית (cartouche) עם שם של Ramesses III (שנים 1176-1207). במאמר של גרפינקל מובאות 12 בדיקות מעבדה. התקבלו טווחים של סטית תקן (בסדר עולה): 1113-1024, 1113-1020, 1155-1040, 1048-1192, 1088-1209, 1111-1222, 1127-1221, 1128-1257, 1130-1261, 1276-1134, 1135-1288, 1219-1369. ל-12 קטעים אלו אין תחום משותף. בדיון על חורבן שכבה VIIA במגידו הצענו את שם המחריב: אהוד בן גרא. ואף הצענו שנה **1159** - סוף מלכות Ramesses VI. שנה זאת נופלת בתוך 8 קטעים מכלל 12. לכן השערה שלנו שאהוד בן גרא החריב את לכיש בשנת 1159 או סמוך אחריה. אם נבחר שנת 1155, נקבל התאמה עם 9 קטעים הנ"ל.

אומנם בספר שופטים לא מסופר על מלחמות של אהוד בן גרא פרט למלחמה עם מואב. אבל בזמנו הארץ שקטה 62 שנה (אחרי שיעבוד של 18 שנה ביד מואב) - זוהי תקופת שיא של שקט בכל ההיסטוריה של ישראל. עוון עיקרי של בני ישראל אחרי מות יהושע היה בכך שכרתו ברית עם יושבי הארץ ולא הורישו אותם (ראה שופטים ב' ב'). לכן י"ל שאהוד בן גרא תיקן את העוון במידה רבה. באותו זמן פסקה מעורבות של מצרים בארץ כנען, ולא היה למגידו וללכיש מושיע. איך כנענים התיישבו בלכיש אחרי החורבן בשנת 1272? אולי תחת חסות מצרים מיד אחרי מות יהושע כאשר בני ישראל עשו "הרע בעיני ה'" (שופטים ג' ז'), בשנת 2517 או 1244 לפני הספירה. לפי זה, ישוב של שכבה VI התקיים כ-85 שנה.

אחרי חורבן שכבה VI התל היה שומם תקופה ממושכת עד שקם בו ישוב יהודי. לשוב זה מייחסים שכבות V, IV, III ו-II. שכבה III לכל הדעות חרבה ביד סנחריב, שכבה II חרבה ביד נבוכדנצר. לשכבה V היו מייחסים חלק צפוני A של ארמון. מידותיו כ-32 על 32 מ'. השתמר ממנו רק בסיס איתן. (הערה: Starkey אכן ייחס ארמון A לשכבה V וכן היתה דעתו של אוסישקין בדוח מקדים I. בדוח סופי אוסישקין מייחס בניית ארמון A לשכבה IV). בעבר סברו שישוב משכבה V היה פרוז. אבל לאחרונה בחפירות של גרפינקל נתגלה קטע של חומת העיר בעובי של 3 מ' (ראה [מאמר הנ"ל](#)). נבדק גיל של גלעיני זיתים (6 בדיקות) ושל גרעין תבואה (בדיקה אחת) אשר שייכים לאותה שכבה. התקבלו תוצאות (טווח של סטית תקן אחת) 831-896, 926-1011 (אתר BB626) ו-894-814, 839-903, 844-920, 917-993 ו-1128-1227 (אתר CC308). טווח אחרון הוא חריג ביותר. לפי כרונולוגיה תורנית המקובלת דוד מלך בשנים 2926-2886 או 835-876 (תחילת מלכות בחברון היתה בחדש תשרי, לכן כדי לקבל שנה לועזית החסרנו 3762). תקופה זאת לפחות עד שנת 844 שייכת ל-4 מתוך 6 קטעים הנ"ל לא כולל קטע אחרון חריג. לכן אנו מייחסים בניית שכבה V לדוד. יתכן שהדבר נעשה בשבע וחצי שנים שהוא מלך בחברון (868-876). לכיש נמצאת כ-4.5 ק"מ צפונה ו-25 ק"מ מערבה מחברון. ביצור לכיש אשר היתה נטושה באותו זמן היה מעשה המתקבש במערכה אשר דוד ניהל נגד פלשתים. אוסישקין בספרו בעמ' 78 כותב שלא נמצאו בחפירות סימנים של חורבן שכבה V. אכן בכל המלחמות שלו דוד נצח.

נעבור לשכבה IV. אוסישקין מייחס לשכבה זאת את בניית חומות העיר בעובי של 6 מ', את שער העיר בן ששה תאים ואת ארמון A, B בפסגת התל. לפי דבריו (עמ' 79) ביצורי לכיש- החומה והשער, הם החזקים ביותר מתקופת הברזל אשר נתגלו עד עכשיו בארץ. מידות חיצוניות של השער הם כ-25 על 24.5 מ' והוא גדול משערים דומים במגידו, חצור, גזר ואשדוד. ארמון A, B השתרע על שטח של 32 על 76 מ'. זהו בנין ציבור הגדול ביותר שנתגלה בארץ. בצמוד לו מצפון נבנו חדרי אכסון ומצד דרום-מזרח מבנים אשר דומים לאורוות סוסים במגידו.

שכבה IV חרבה באופן פתאומי. לא נמצאו סימני שריפה. לכן אוסישקין משער שהיא חרבה ברעידת אדמה. גרפינקל הוציא שתי קבוצות של גלעיני זיתים שרופים משכבה זאת משטח AA, כ- 75 מ' מזרחה מארמון A. קבוצה אחת (של 4 מדגמים) מלוקוס AA236 וקבוצה שניה (של 6 מדגמים) מלוקוס AA239. קבוצה הראשונה היתה מפוזרת על ריצפה המיוחסת לתחילת שכבה IV. הוא קורא לה שכבה IVb. קבוצה שניה היתה מפוזרת על ריצפה המיוחסת לסוף שכבה IV, מתחת לחורבות שכבה III, כחצי מטר מעל ריצפה הראשונה. הוא קורא לה שכבה IVa.

להלן תוצאות מעבדה. טווח סטית תקן של קבוצה ראשונה: 895-828, 894-814, 836-805, 897-839. קבוצה שניה: 810-795, 817-798, 828-803, 831-805, 976-903. מדגם ששי לא הצליח. ברור שגם מדגם חמישי חריג. נזכיר שלפי כרונולוגיה תורנית שלמה מלך בשנים 2926-2966 או 835-795 לפני הספירה. כל ארבע מדגמים של קבוצה שניה נופלים בתוך תקופת שלמה! שלשה קטעים ראשונים של קבוצה ראשונה כוללים את תחילת מלכות שלמה 835-828. מדגם רביעי נותן טווח שתי סטיות תקן 919-819 אשר כולל את תחילת מלכות שלמה. לכן אנו ניחס את הבניה המונומנטלית של שכבה IV לשלמה. אומנם לא כתוב בספר מלכים בפרוש ששלמה בנה את לכיש, ויש לומר שהיא בכלל ערי המסכנות וערי הרכב וערי הפרשים המוזכרים במ"א ט' י"ט.

ישנה הקבלה ברורה בין בניה זאת לבין בניה של שכבה IV במגידו כולל ארמון, שער של ששה תאים ואורות סוסים. וקדמו להם שכבה V של דוד במגידו ושכבה V שלו בלכיש. רק את שכבה V במגידו יש לייחס לסוף ימי דוד ואת שכבה V בלכיש לתחילת ימי דוד.

אבל ישנה קושיה גדולה על הצעתנו. כתוב בדברי הימים ב' י"א שרחבעם בנה ערים למצור ביהודה וביניהם לכיש. ואילו לפי תוצאות המעבדה זמנה של שכבה IVa מסתיים לפני מלכות רחבעם בשנת 795. ויש לציין שלפי ניתוח בסיאני אשר מובא במאמר של גרפינקל בטבלה 5, טווח סטית תקן של זמן חורבן שכבה IVa הוא 811-791, כלומר כולל את תחילת מלכות רחבעם.

מי החריב את שכבה IV בלכיש? אותו גורם אשר החריב שכבה IV במגידו. זהו פרעה שישק. הדבר קרה בשנה חמישית של רחבעם, היא שנת 791 לפני הספירה. זמן זה ממש סמוך לגבול תחתון של טווח סטית תקן של קבוצה שניה. כתוב על שישק "וילכד את ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד ירושלם" (דה"א י"ב ד'). והרי לכיש היא אחת מערי המצור ביהודה. ולא קשה שלא נמצאו סימני שריפה בחורבן זה. גם בחורבן שכבה IV במגידו לא נמצאו סימני שריפה. מטרת שישק לא היתה להשמיד את ישראל כמו שהיתה מטרת אשור ובבל אלא לקחת מהם מס. וכך כתוב בדה"ב י"ב ח' "כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועובדת ממלכות הארצות".

לכיש שוקמה מיד אחרי חורבן של שישק כי היא נשאה בידי יהודה. ארמון A,B נבנה מחדש לכל אורכו. מעיד על כך קיר מזרחי שלו C. לכיש שאחרי חורבן שישק התקיימה ללא הפרעות בתור שכבה III עד החורבן ביד סנחריב. לפי כרונולוגיה תורנית הדבר היה בשנת 3214 או 547 לפני הספירה. על כן שכבה III בלכיש התקיימה משנת 791 עד 547, 244 שנה. אחרי מפלת סנחריב בירושלים בשנת 3214 לכיש שוקמה כנראה ביד חזקיה והתקיימה עד סמוך לחורבן ירושלים בשנת 3339 או 422 לפני הספירה.

מאחר ובחשבונות שלנו הסתמכנו על מאמר של גרפינקל, נתייחס לתאריכים נוספים המובאים שם בהקשר לחורבת קייאפה. לפי נתונים שהתפרסמו זהו ישוב ישראלי מבוצר אשר התקיים משך תקופה קצרה- אולי דור אחד. לפי טבלה 5 במאמר של גרפינקל, טווח סטית תקן של זמן חורבן של קייפה הוא 990-1012. גרפינקל סובר שבנית קייפה הוא מעשה של דוד. מאחר והיסטוריונים מזזים את חורבן בית ראשון ב- 164 שנה אחורה מ- 422 ל- 586, תקופת מלכות דוד צריכה להיות 1040-1000. על כן חורבן קייאפה נופל בסוף מלכות דוד או תחילת מלכות שלמה. ואיך יתכן הדבר, שהרי דוד ניצח בכל מלחמתיו ושלמה שלט על כל הארץ ללא עוררין! אבל לפי כרונולוגיה תורנית זהו בדיוק זמן של יאיר הגלעדי 2771-2749 או 1012-990. בזמנו ישראל לא עשו רע בעיני ה'. כתוב עליו "ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם, להם יקראו חות יאיר עד היום הזה אשר בארץ גלעד". כמובן יאיר הגלעדי הוא לא יאיר בן מנשה אשר "לקח את כל חבל ארגב וכו' ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה". אבל מקרא מקשר ביניהם. יאיר בן מנשה היה גבור חיל. כתוב עליו בגמרא ב"ב קכ"א ע"ב שהיה שקול כרובה של סנהדרין והוא נפל למען הכלל בניסיון כבוש ראשון של העי. לכן יש לומר שגם יאיר הגלעדי היה גבור חיל. והוא בנה שלשים עיר בגלעד ונתן אותם לבניו. אחרי מותו בני ישראל עשו רע בעיני ה'. "ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון" (שופטים י' ז'). אבל לפני זה בני עמון ופלשתים נרתעו לפני יאיר הגלעדי. לכן נראה ליחס בני חורבת קייאפה ליאיר הגלעדי למרות שהוא ישב בעבר הירדן. והוא דאג לכלל ישראל כמו יאיר בן מנשה. והיה לו כוח לכפות על כל ישראל להשתתף בעבודה ציבורית כמו שהיתה לו יכולת לבנות שלשים עיר בגלעד. אחרי מותו פלשתים הרימו ראש והחריבו את קייאפה. והיא לא יושבה עוד עד תקופה הלניסטית. לכן היא לא היתה קיימת בזמן המלחמה בין דוד לגוליית.

9ח. התנחלות בני ישראל בארץ

לפרק זה אין השלכות כרונולוגיות אבל הוא חשוב כדי להבין את תהליכי התנחלות בני ישראל. מאחר וחוקרים ברובם לא מקבלים את אמיתות התורה, הם מציעים סברות של התיישבות הדרגתית של בני ישראל בארץ. בני ישראל לפני כניסה לארץ מנו 601,730 גברים מגיל עשרים עד ששים. שבט גד וראובן ומחצית שבט מנשה נחלו בעבר הירדן המזרחי. מספרם היה 43730 (ראובן), 40500 (גד) ומחצית מנשה (52700/2), סה"כ 110580. על כן ארץ ישראל המערבית נתחלקה בין 491150 באי הארץ מעל גיל 20. החלוקה היתה לנחלות פרטיות. כל נחלה פרטית היתה בערך בגודל בית כור, 75000 אמות רבועות של 48 ס"מ או 17280 מ"ר. שטח כל הנחלות אמור להיות כ- 8500 קמ"ר. החלוקה היתה לפי שוי כספי: במדבר או במקום מרוחק מירושלים או שילה קבלו יותר, אדמה פוריה או קרובה לירושלים או שילה קבלו פחות. החלוקה הסתיימה בתחילת בראש השנה שנת 2504 או 1258 לפני הספירה. באופן רגיל, כל בעל נחלה בנה בית בתוך נחלתו, ולא בנו ערים בשטח משותף לכמה משפחות. והיו כמה יוצאים בן הכלל כמו גבעת בנימין ובית לחם. יתכן שבמדבריות יהודה אשר נועדו לרעית צאן, כמה משפחות התאחדו וישבו ביחד ורעו צאנם בשטחים משותפים. לערים כנעניות מוקפות חומה נתן דין אחר. מי שקנה בית בהם, נשאר בבעלותו לצמיתות ולא היה חוזר לבעלים קודמים ביובל. ערים אלו כנראה לא נתחלקו לנחלות פרטיות ורובם היו שוממות. אולי עם הזמן התיישבו בהם גרים או חסרי קרקעות מסיבות שונות. בעבר הירדן המזרחי מתחילה ישבו בערים כמו שכתוב "גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו". מאחר ולבני גד וראובן היה מקנה רב, יתכן והם לא חלקו את הארץ לנחלות פרטיות אלא רעו את צאנם בשטחים משותפים.

יש לקחת בחשבון שבמעשה פלגש בגבעה נכחד כמעט לגמרי שבט בנימין. נשאר רק 600 גברים. מעשה זה היה מיד אחרי מות יהושע, בשנת 2517 או 1244 לפני הספירה. כתוצאה מכך 600 גברים אלו ירשו את כל נחלות השבט (45600 כמספר בני בנימין בכניסה לארץ). לקח להם אולי מאה שנה לחזור למספרם הקודם. בינתיים הם ישבו בכפרים ועבדו חלק קטן מאדמות. ואחר כך צאצאים הרבים של ה-600 חלקו ביניהם את אדמות שירשו. גם דבר זה נראה כמו התנחלות הדרגתית. אברהם פאוסט [במאמר](#) על שינויים בזמן ובמרחב של התיישבות כפרית בתקופת הברזל מציין תופעות הבאות. בתקופת הברזל I (תקופת התנחלות) גדל באופן חד מספר כפרים לעומת תקופת ברונזה מאוחרת. הדבר ניכר במיוחד באזור הררי. מאות כפרים נוסדו באזורים אשר כמעט ולא היו מאוכלסים לפני כן. אבל בזמן מעבר בין ברזל I לברזל II היה משבר גדול בתחום כפרי. רוב כפרים מתקופת ברזל I אשר נחפרו, נעזבו בסוף ברזל I או בתחילת ברזל II ולא המשיכו להתקיים בברזל II. הכפרים הוקמו מחדש הרבה יותר מאוחר בסוף ברזל II ובמקומות חדשים. תהליך זה התרחש בשני שלבים אשר נמשך כמאה שנה. שלב ראשון התרחש בחצי שני של ברזל I, בעיקר לקראת סופו. שלב שני התרחש בעשורים ראשונים של ברזל II A. שלבים אלו התקיימו באזורים שונים. שלב ראשון התקיים באזורים הרריים, בנימין, שמרון ואולוי צפון יהודה. שלב שני התקיים בשארית הארץ-נגב, גליל, משור החוף הדרומי ואפילו במדרונים מערביים של שומרון. פאוסט סובר שסיבת עזיבת הכפרים בשלב ראשון היתה בטחונות ואילו בשלב שני היא היתה תוצאה של מדיניות מכוונת של מלכות. הוא סובר שאוכלוסיה עברה לערים.

אפשר להציע הסבר אחר. כידוע בשנת היובל אדמות חוזרות לבעליהם המקוריים. זה כולל גם את בתי החצרים, כלומר בתים בכפרים. אפשר לשאול איך נוצר כפר בהתחלה מנחלות נפרדות? אפשר שבני משפחה מורחבת (בית אב) החליטו להשתתף וקנו ביניהם חלקה אחת לכפר ויתר חלקות לשדות. ויש אופנים אחרים. אבל הלכה היא ש"אחים שחלקו מחזירים זה לזה ביובל". לכן ביובל שותפות מתבטלת. ישנם שני יובלות שבני ישראל שמרו בוודאי. אחד בזמן דוד ושני בזמן שלמה. ראשון היה בשנת 2903 או 858 (ולפי דעת רבי יהודה שמחזור יובלות 49 שנה- בשנת 2895 או 866). שני היה בשנת 2953 או 808 (לפי רבי יהודה ב- 2944 או 817). ביובל ראשון שלטון של דוד עדיין לא התבסס בכל הארץ, לכן קיימו דיני יובל על כל פרטיו במרכז הארץ. בזמן שלמה קיימו דיני יובל בכל הארץ. אחרי שכפרים התפרקו, אנשים לא עברו לערים מועטות אלא בנו בתים בנחלות שלהם. אבל ארכיולוגים לא יכולים למצוא בתים בודדים אלו. תחילת מלכות דוד בעיני ארכיולוגים נחשבת לסוף ברזל I ומלכות שלמה נחשבת לתחילת ברזל II A. והם ישבו בדד דוקא משום שהיתה להם הרגשת בטחון, כי התקיים בהם הפסוק "וישבתם על הארץ לבטח" (ויקרא כ"ה י"ח). בסוף תקופת ברזל II התעורר הבטחון, קודם בישראל ואחר כך ביהודה. לכן (לפי דברי פאוסט) חזרו והקימו כפרים קודם בישראל ואחר כך ביהודה.

10. זמן חורבן בית ראשון

כל בר דעת יודע שבית מקדש ראשון נחרב בשנת 586 לפני הספירה ולא ב-422. כך כתוב בכל הספרים. יש לכך הוכחות מוצקות מכרונולוגיה אשורית, מצרית, בבלית, פרסית, יוונית, רומית. לכן אלה המאמינים בכל זאת בתנ"ך חייבים להזיז את יציאת מצרים 164 שנה אחורה. אומנם בתנ"ך לא כתוב שבית מקדש ראשון עמד 410 שנה, זאת מסורת חז"ל. אבל גם מחשבון שנות מלכי יהודה וישראל (שהוא לא כל כך פשוט כי יש בו חפיפות) מגיעים בערך לאותו מספר. בספר מלכים א' ו' א'

כתוב שחזר על גבי לבן "ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים, בשנה הרביעית בחדש זו הוא חדש שני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית לה". אותו מספר מקבלים מסכום ימי השופטים (גם כאן החשבון לא כל כך פשוט). אם מחברים 410 ו- 480 ל- 586, מקבלים יציאת מצרים בשנת 1476 לפני הספירה. זהו זמן של Hatshepsut (1458-1479). אז כניסה לארץ ב- 1436 בתקופת Tuthmose III (1425-1458). יש חוקרים נוצריים אשר מנסים לייחס חורבן ערי כנען בברונזה תיכונה לכבוש בני ישראל. אבל ממכתבי תל עמארנה בתקופת Amenhotep IV (1358-1342) מצטיירת תמונה של ארץ כנען כפופה לשלטון מצרי, כמאה שנה אחרי כבושה ע"י בני ישראל. גם Ramesses II במסע שלו לארץ כנען לא נתקל בבני ישראל.

לעומת זאת חוקרים אשר לא סומכים על תנ"ך, מתארכים את כניסת בני ישראל לארץ לחצי השני של מאה ה-13. לכל הדעות היא קדמה לסטלה בשנה חמישית של Merneptah, שבה מוזכר ישראל. מאידך הם סומכים על חורבן הבית בשנת 586. אסקולה הישנה "המקסימליסטית" סומכת בכל זאת על שנות מלכי יהודה וישראל בתנ"ך. על כן מלכות דוד צריכה להיות בשנים 1000-1040 ושל שלמה 960-1000. אבל בפועל הם מזיזים את תחילת מלכות דוד כ- 35 שנה קדימה (ראה [כרונולוגיה של מלכי יהודה וישראל](#) בויקיפדיה). לפי שיטה זאת תקופת השופטים מתקצרת מכ- 400 שנה לכ- 230 שנה, ואין כל משמעות למה שכתוב על כך בתנ"ך. לאחרונה קמה אסכולה "מינימליסטית" של ישראל פינקלשטיין ואחרים. על סמך תוצאות של תיארוך של פחמן 14 הם הוכיחו ששכבות כגון V ו- IV במגידו –זמנם מאוחר לדוד ושלמה ויש לייחס אותם אולי לאחאב. אם כן, לא נשאר זמן בהיסטוריה למלכות מאוחדת של דוד ושלמה! מאידך הראנו בפרק קודם שתוצאות תיארוך ע"י פחמן 14 תואמות באופן מושלם את כרונולוגיה התורנית המקובלת, לפחות עד סוף מלכות שלמה בשנת 795 לפני הספירה. מאידך, לפי כרונולוגיה אשורית, סרגון צר על שומרון בשנת 722. על כן נשאר לכל מלכות ישראל מירבעם עד סוף הושע 73 שנה בלבד! לכן אנו בכל זאת נבדוק את אמיתות שנת החורבן 586.

נתחיל ב-

10א. כרונולוגיה אשורית

כרונולוגיה זאת מובססת על [Assyrian eponym canon](#). אנו מצטטים מספרו של George Smith משנת 1875 והוא עדיין מקובל. נמצאו חלקים של 7 רשימות שבעזרתם הצליחו לקבל רשימה מאוחדת של אפינומים (limu באשורית) שעל על שמם נקראת כל שנה, החל משנת 911 עד שנת 644 לפני הספירה. כמובן ליד שמות אלו לא כתובה שנה. אבל בשנה אשר נקראת על שם Bur Sagale שר של גוזן, כתוב: מרד בעיר אשור. לקוי חמה בחודש סיון (ראה [Assyrian eclipse](#)). אצל אשורים היה לוח שנה דומה ללוח עברי ושמות של חודשים שלנו כידוע הובאו מבבל והיו זהים לשמות אשוריים. והנה מצאו שהיה לקוי חמה מלא ב- 15 ביוני 763 אשר נראה בננוה (מוסול של היום) בשעה 10:34 בבוקר (זמן מקומי). אחרי שזיהו שנת Bur Sagale (אצל Smith כתוב Esdu Sarabe) סדרו יתר אפינומים בהתאם. בקנון לא כתוב שלקוי היה מלא. נראה שכל חשיבות של הלקוי בעיני אשורים היתה בכך שהוא סימן רע להם. אכן באותה שנה היה מרד באשור. וכן היה בארבע שנים הבאות. ובשנה אחרונה היתה גם מגפה. והנה אנו מוצאים לקוי אחר ב- 18 במאי שנת 603 (לפי לוח יוליאני). זהו לקוי מלא אבל בננוה הוא נראה בשעה 9:14 בבוקר באופן חלקי (ראה תמונה). כידוע מקום שיא הלקוי בכדור הארץ תלוי בערך ΔT שהוא אמפירי ולא ידוע מה היה בעבר הרחוק. לכן יתכן שלקוי ההוא

נראה בננוה כלקוי מלא. בכל מקרה הלקוי נראה והיה מספיק חשוב כדי לקשור סדרה של חמש שנים רעות לאשור ללקוי זה.

עכשו נבדוק האם הלקוי היה בחודש סיון. בשנת 603 תקופת ניסן היתה ב- 28/3 ומולד היה ב- 21/3. לכן לפי כללי הלוח עברי (הערה: מאחר ושמות חודשים עבריים באו מבבל, סביר להניח שלאשורים היו אותם כללי עיבור כמו לעברים) ראש חודש ניסן היה בערך ב- 22/3. תאריך 18/5 נופל בסוף חודש אייר. אבל לקוי החמה הוא בו זמנית מולד של חודש הבא. לכן נתן לקרוא ללקוי זה בתור לקוי חודש סיון. לעומת זאת לקוי של 15/6/763 היה בסוף חודש סיון. אם נקבע את שנת Bur Sagale בתור 603 אז כל כרונולוגיה אשורית תזוז 160 שנה קדימה.

נראה האם כרונולוגיה מוזנת זאת תואמת את הכרונולוגיה התורנית. נמנה את נקודות המפגש של שני לוחות הזמנים אחת אחת.

(א)

התנגשות ראשונה של ישראל עם אשור מוזכרת במ"ב ט"ו י"ט-כ"א "בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו. ויצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי החיל לתת למלך אשור חמישים שקלים לאיש אחד וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ". ובדה"א ה' כ"ו כתוב "ויער א-להי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה". החוקרים מתקשים בזיהוי של פול מלך אשור. אבל מסמיכות פול לתגלת פלסר נתן ללמוד שפול קדם ממש לתגלת פלסר. לפי קנון, לפני תגלת פלסר מלך אשור ניררי. הוא היה אפינום בשנת 753 (אנו מביאים שנים לא מוזנות כפי כתובות אצל Smith). לא כתוב שם מתי התחיל למלוך. יתכן שהוא מלך בשנת 755, שנתים לפני שהיה אפינום כמו תגלת פלסר אשר מלך ב- 745 והיו אפינום רק ב- 743. כתוב בקנון שבשנת 755 היה מסע ל-Hadrach. אצל Shalmaneser IV כתוב מסע ל-Hadrach ב- 772 ומסע לדמשק ב- 773. חדרך מוזכרת בזכריה ט' א' "משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנחתו כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל". פסוק זה נדרש בספרי דברים א'. חדרך סמוכה לדמשק ועתידה להיות חלק של ארץ ישראל. אולי זהו איזור בעל בך. במאמר [מלחמת ארבעה מלכים](#) הראנו שאברהם רדף אחריהם עד שם. לכן משם באה הנקמה. אולי באותו מסע לחדרך, אשור ניררי המשיך ונכנס לארץ. אבל הוא לא כבש את הארץ כפי שכתוב "ולא עמד שם בארץ". לפי כרונולוגיה תורנית מנחם מלך בשנים 3165-3155 או 606-596. הפרש בין 755 ל- 596 הוא 159. לכן י"ל שפול בא בשנה אחרונה של מנחם. אחרי הזזה של 160 שנה יש כאן התאמה עד כדי שנה.

(ב)

התנגשות הבאה היתה עם תגלת פלסר כמו שכתוב במ"ב ט"ו כ"ט "בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה". הדבר היה אחרי שאחז מלך יהודה שלח שחד לתגלת פלסר (מ"ב ט"ז ח'). ואחז מלך בשנה 17 לפקח בן רמליהו. ולפני ששלח שחד, היתה מלחמה בינו לבין פקח בן רמליהו לבין אחז כפי שכתוב (דה"ב כ"י ו') "ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד וגו'". ואחרי זה "יעלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה וכו'". לכן נראה שתגלת פלסר בא על פקח בשנה אחרונה שלו. וכן בפרוש כתוב בסדר עולם פרק כב. פקח מלך בשנים 3187-3167. שנה אחרונה שלו 3187 היא 574 לפי הספירה. מאידך בקנון כתוב בשנת אפונים Bel-daan expedition to Palestine ובשנה הבאה expedition to Damascus. שנת Bel-daan

לפי כרונולוגיה אשורית היא 734. הפרש 734-574=160. אחרי הזזה של 160 שנה מקבלים התאמה מדוייקת. מכאן נראה שתגלת פלסטר הרג את רציץ והגלה את עמו קירה שנה אחרי שהגלה את ישראל.

(ג)

התנגשות הבאה היתה עם שלמנאסר הוא Shalmaneser V. כתוב במ"ב י"ז א'- ו' "בשנת שתיים עשרה לאחז מלך יהודה מלך הושע בן אלה בשמרון על ישראל תשע שנים. ויעש רע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו. עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהיה לו הושע עבד וישב מנחה. וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא. ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויגל את ישראל אשורה וישב אתם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי".

אחז מלך בשנת 3184, לכן שנה 12 היא שנת 3195 או 566 לפני הספירה. אבל במ"ב ט"ו ל' כתוב שהושע מלך בשנה 20 ליותם שהיא שנת 3187. ומבואר בסדר עולם (פרק כ"ב) שבשנה תשע למלכו הוא מרד במלך אשור (ומה שיחס תחילת מלכותו ליותם למרות שיותם מת לפני כן מבואר בס"ע). ובביאור הגר"א שם כתוב שמלך אשור אסרו בזיקים שנה א' ואח"כ שלח אותו ומלך עוד ט' שנים. על כן הושע היה אסור בשנה 3196 ואחר כך מלך 9 שנים 3205-3197. ברשימת האפונים כתוב ששלמנאסר ערך מסע בשנת 725. לא נשתמר יעד המסע. אולי הוא היה לארץ ישראל ואז הוא אסר את הושע. שנת 3196 היא 565 לפני הספירה והפרש 725-565=160, בדיוק כמו הזזה המוצעת של הלוח.

(ד)

התנגשות הבאה היתה בחורבן שומרון וגלות סופית של עשרת שבטים. כתוב במ"ב י"ח ט'-י' "ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיה היא שנה השביעית להושע בן אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה. וילכדה מקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שרון". לפי כרונולוגיה תורנית חזקיה מלך בשנת 3200. על כן המצור התחיל בשנת 3203 ונמשך עד 3205 או 556-558 לפני הספירה. אבל במקורות אשוריים (כרך 2 עמ' 4) כתוב שסרגון בתחילת מלכותו בשנה ראשונה שלו הגלה 27290 תושבי שומרון, בנה את העיר מחדש, עשה אותה גדולה מאשר היתה לפני כן והושיב בה תושבים מארצות שכבש. ברשימת האפונים כתוב שסרגון היה אפונים בשנת 719. ובאותה שורה מוחרז: king of [Assyria], [ent]ered. אולי כוונת הכתוב היא שסרגון נכנס לתפקידו בתור מלך. מאידך, במסע שמיני שלו (מקורות אשוריים עמ' 73) כתוב שהוא היה בשנת Ishtar-duri, היא שנת 714. על כן הוא מלך בשנת 721. ובמקורות אשוריים (עמ' 70) כתוב שבשנה שניה שלו סרגון ישב על כס מלכותו והושם כתר בראשו. אם שנה ראשונה שלו 721 אז הוא הוכתר בשנת 720. באותה שנה הוא נלחם נגד מלך עילם והביס את Ilu-bidi מלך חמת. כדי ליישב את המקרא י"ל ששלמנאסר התחיל את המצור על שומרון בשנת 723 והמצור נמשך עד שנת 721. ואז נתמנה סרגון למלכות בחיי אביו והוא כבש את שומרון והגלה את עשרת השבטים. והמקרא ייחס הכל לשלמנאסר כי בשנה 721 סרגון עדיין לא הוכתר. (הערה: בתעודה ABC 1,i בשורה 28 כתוב ששלמנאסר החריב את שומרון). והנה הפרש 721-556=165! ויש כאן אי התאמה של 5 שנים (וסתירה מפורשת עם סעיף ג) לעיל. ואם נניח שהפרש בין כרונולוגיה תורנית לאשורית הוא 165 שנה, אז הושע מרד בשלמנאסר בשנת 165+566=731. אבל שלמנאסר מלך רק ב-727.

ואפשר לתרץ את הסתירה בדוחק באופן הבא. סרגון מלך בחיי שלמנאסר שלש שנים מ-721 עד 719 והוא הוכתר בשנת 719 כמו שנתן להסיק מהערה ברשימת האפונים, ולא בשנה 720. שלמנאסר מת לא בשנת 720 אלא 719 (הערה: ממלא אין תעודות על שנת מותו. ומה שכתוב ברשימת המלכים שהוא מלך 5 שנים אפשר לפרש שמלך באופן בלעדי ללא בנו). ומצור על שומרון התחיל בשנה 719

היא שנה אחרונה של שלמנאסר ושנה ראשונה של סרגון משהוכתר. והמקרא יחס את המצור לשלמנאסר כי הוא התחיל בו. הפרש 719-558=161. ואם מצור התחיל בשנת 3203 בסתיו, אז זאת היתה שנת 559, וההפרש 719-558=160. (הערה: אומנם שנה רביעית של חזקיה מתחילה מניסן 3203, אבל מאחר ואצל מלכי ישראל שנה מתחילה בתשרי, נחשב תשרי 3203 בתוך שנה רביעית של חזקיה). כל יתר מסעות סרגון נמנו משנה 721 שבה הוא התחיל למלוך בחי אביו. בפרט, מסע נגד חמת היה בשנה שניה שלו, ב- 720 וקדם למצור על שומרון. אכן כתוב במקורות אשוריים (עמ' 27) ש- Iau-bidi הסית את הערים ארפד, סמירנה, דמשק ושומרון למרוד נגד אשור. על כן הוא היה אויב עיקרי של אשור. לכן סביר שאשור תקפה אותו תחילה. ועוד, דרך מאשור לשומרון עוברת בחמת.

(ה)

התנגשות הבאה היתה בין חזקיה מלך יהודה וסנחריב. כתוב במ"ב י"ח י"ג-י"ד "ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם. וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא וישם מלך אשור על חזקיה מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב". מלכי יהודה מונים שנים מניסן. שנת 14 של חזקיה מתחילה בניסן 3213 היא שנת 548 לפני הספירה. יתכן שסנחריב עלה בשנת 3214 או 547. ברשימת האפונים כתוב שסנחריב מלך ב- 12 באב שנת 705. לפי מקורות אשוריים (כרך 2 עמ' 120) סנחריב עלה על ארץ יהודה במסע שלישיית שלו. זאת יכולה להיות שנת 703 או 702. הפרש 702-547=155. יש כאן אי התאמה של 5 שנים בכיון הפוך מאשר בסעיף ד).

אבל ישנו מסע סרגון (יותר מדויק של תרתן-שר צבא שלו) לאשדוד אשר מוזכר בישיעה כ' א'. לפי מקורות אשוריים (כרך 2, עמ' 13) מסע לאשדוד היה בשנה 11 שלו. אם סרגון מלך ב- 721 אז שנה 11 שלו היא 711. באותה שנה נאמר לישיעיהו ללכת ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש, כי "כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש וכו'" (שם, א' ד). ורש"י שם פירש "שלש שנים - ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרהקה מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו". ומקור רש"י כנראה בס"ע סוף פרק כ"ג. כתוב שם "לאחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיה ופטר את האוכלסים שבאו עמו בקולרין וקבלו עליהם מלכות שמים לקיים מה שנאמר "ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען וכו'" (ישיעיהו י"ט י"ח)". על כן מלך אשור הביס את תרהקה בשנת 708. אם סנחריב צר על לכיש בקיץ 3213 או 548, אז הפרש 708-548=160, בדיוק כמו טענתנו! ובניסן 3214 הוא עלה על ירושלים עם השבויים המצריים. לעומת זאת במקורות אשוריים (עמ' 23-14) מתוארים מסעות של סרגון בשנות 12 ו-13 שהם 710 ו-709, לא בארץ. ישנו מסע בשנה 15 (שם, עמ' 23) אבל כתוב שם סימן שאלה. בעמ' 72 (כתובת נמרוד) כתוב על סרגון שהוא הכניע את ארץ יהודה (Iaudu). סרגון נהרג בשנה 705 וגופו לא נמצא. דברים אלו מתאימים למה שכתוב במקרא על סנחריב אבל סרגון איננו סנחריב. ויש כאן תעלומה!

אולי סנחריב מלך חמש שנים בחיי סרגון מ- 710 עד 705. אבל בשנת 711 בכבוש אשדוד הוא היה שר צבא. לכן הוא נקרא תרתן בישיעה כ' א'. ומשנה 705 הוא מלך באופן בלעדי. ובמ"ב י"ח הוא נקרא מלך אשור. כאמור לעיל הוא צר על לכיש ויתר ערי יהודה מתחילת שנה 14 של חזקיהו, מניסן 3213 או 548. אחרי הזזה של 160 שנה זוהי שנת 708. מאחר והדבר היה בחיי סרגון, כבוש ערי

יהודה נזקף גם לזכותו של סרגון בכתובת נמרוד. חזקיה שלם מס לסנחריב אולי בסוף שנת 3213. ואחרי זה יצא תרהקה להלחם עם סנחריב והובס ליד עיר Altaku (ראה [מקורות אשוריים](#) עמ' 120). בפסח 3214 סנחריב עלה על ירושלים ושם היתה מפלתו ביד ה'. כמובן הוא לא מספר עליה. היה לו ענין גדול להסתיר אותה כי אשור הציגה את שאיפות שליטה שלה על העולם בתור רצון עליון. בכתובות שלו, מלחמה נגד חזקיה רשומה כאמור בתור מסע שלישי אחרי מסע ראשון לבבל נגד מרדוך בלאדן ומסע שני נגד ארץ Kassites וארץ Iassubigallai. את מסע הראשון והשני יש למנות מתחילת מלכותו הבלעדית בשנת 705. אבל את המסע השלישי יש ליחס לשנה שלישית מתחילת מלכותו המשותפת על סרגון משנת 710. מרדוך בלאדן שלך ספרים ומנחה (ראה מ"ב כ' י"ב) בשנה 707 בעקבות הנס אשר קרה לחזקיה. באותו זמן מרדוך היה מלך בבל בשיא כוחו. אבל בשנה 704 הוא כנראה הובס בידי סנחריב. ואין כאן סתירה.

בסוף סנחריב נהרג ביד בניו (ראה [מאמר](#)) כמו שכתוב במ"ב י"ט ל"ז. אבל לא מיד אחרי מפלתו. הוא זכה למלוך 29 שנה מ- 710 עד 681 כנגד שנות מלכות חזקיהו. ובמקומו נהרג סרגון בשנת 705. ופסוק במ"ב י"ט ז' "הנני נתן בו רוח ושמע שמועה ושב לארץ והפלתיו בחרב בארצו" מתייחס לסרגון או גם לסרגון. אבל לסנחריב הוסיפו שנות חיים כמו שהוסיפו 15 שנה לשנות חזקיהו.

לפי [רשימת האפונים](#) סנחריב היה אפונים בשנת 687. הדבר נוגד את הכלל שמלך מתפקד בתור אפונים סמוך לתחילת מלכותו. אבל אם סנחריב מלך יחד עם אביו ב- 710, הדבר מובן. הוא לא תפקד בתור אפונים בחי אביו מסיבות מובנות. ואחרי שהכלל הופר, תפקיד אפונים שלו נדחה לזמן מאוחר יותר.

(ו)

יש עוד איזכור של אשור בדה"ב ל"ג י"א-י"ג "ויבא י' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחזים ויאסרהו ויוליכיהו בבלה. וכהצר לו חלה את פני ה' א-להיו ויכנע מאד מלפני א-להי אבתיו. ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחתנו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא הא-להים". כתוב בסדר עולם (פרק כ"ד) בשנת כ"ב למנשה גלה מנשה לבבל ופסל של מיכה עמו וכו'. נמצא מנשה עשה תשובה ל"ג שנה לפני מתתו". ועניין עשרים ושתים שנה מבואר בגמרא סנהדרין ק"ג ע"א שהם כנגד שנות מלכות אחאב שמנשה עשה רע כמותו. לפי כורנולוגיה תורנית מנשה מלך בשנה 3229. על כן הוא גלה בשנת 3251. שנת 3252 היתה שמיטה ושנה 3253 יובל. שנים אלו הם בכלל שמיטות שבני ישראל שמרו (הערה: ראה רש"י ויקרא כ"ו ל"ה. מוכח משם שבני ישראל שמרו את כל השמיטות ב- 33 שנים אחרונות של מנשה). על כן מנשה שוחרר ממאסרו בתחילת שנת 3252 או 510 לפני הספירה. יש לכוון את מאסרו לזמן מסע שני של אסרחדן למצרים. לפי כורנולוגיה מקובלת אסרחדן מלך בשנת 681 לפני הספירה. לפי [כרוניקה של אסרחדן](#), בשנה 12 שלו הוא ערך מסע שני שלו למצרים. במסע זה בחדש חשוון הוא מת ובחודש כסליו של אותה שנה מלך אשורבניפל. אם שנה ראשונה של אסרחדן התחילה בניסן 681 אז שנה 12 שלו התחילה בניסן 670. על כן מסע שלו למצרים כרגיל התחיל בניסן והוא מת בחשוון של אותה שנה, שנת 670. לכן יש לכוון את מאסרו של מנשה לזמן מסע זה ולא למסע ראשון שלו למצרים בשנה 672. אולי מנשה קשר קשר עם טהרקה מלך מצרים ולכן נאסר. ואז את שחרורו הפלאי של מנשה יש לייחס למות אסרחדן בחשוון של 670. הפרש -670=160.

(ז)

יש עוד שני אזכורים של מלכי ישראל במקורות אשוריים בלבד. [במונולית מכורח](#) מוזכר אחאב מלך ישראל אשר נלחם יחד עם חדד עזר מלך דמשק ומלכים אחרים נגד שלמנאסר השלישי. הקרב היה בשנה ששית של שלמנאסר. לפי דברי שלמנאסר, הוא השמיד אלפיים מרכבות ועשרת אלפים רגלים של אחאב. הקרב היה בתקופה של לימה דיין-אשור. לפי כרונולוגיה מקובלת הדבר היה בשנה 854 לפני הספירה. לפי כרונולוגיה תורנית אחאב מלך בשנים 3024-3044 או 717-737. אם נניח שהקרב היה בשנה אחרונה של אחאב אז נקבל הפרש $854-717=137$ לעומת 160 שהיינו מצפים. חסרים לנו **23** שנים. אפשר לתרץ ש-Sir-ila-a-a A-ha-ab-bu זהו לא אחאב הישראלי. וראה [בויקיפדיה](#) דיון על כך.

(ה)

איזכור שני הוא של יהוא מלך ישראל. הוא מופיע ב[אובליסק השחור](#) של שלמנאסר השלישי. כתוב שם ש-*Ia-ú-a mar^mHu-um-ri-i* מעלה מס לשלמנאסר ומשטחוהו לפניו. מקובל לפרש את הכיתוב בתור יהוא בן עומרי למרות שיהוא דוקא השמיד את שושלת עומרי. בכתובת אחרת של שלמנאסר משנה 18 שלו כתוב שהוא הביס את חזאל של ארם ובאותה שנה קיבל מתנות מיהוא בן עומרי. יהוא מלך 12 שנה אחרי אחאב. אם אחאב השתתף בקרב נגד שלמנאסר בשנה ששית של שלמנאסר, אז בהכרח זאת היתה שנה אחרונה של אחאב ואילו שנה 18 של שלמנאסר היתה שנה ראשונה של יהוא (הערה: ויש לעיין מדוע אחאב נלחם נגד בן הדד ברמת גלעד באותה שנה אחרי שהוא עזר לבן הדד במלחמתו נגד שלמנאסר). שוב מתקיים כאן הפרש **137** שנה בין כרונולוגיה אשורית לכרונולוגיה תורנית. שוב חסרים **23** שנים. לפי כרונולוגיה תורנית הפרש בין תחילת יהוא בשנה 3056 לבין תחילת הושע בשנה 3187 הוא **131** שנה. סכום שנות מלכי ישראל בינתיים הוא $2+10+20+41+16+17+28=134$ אבל יש חפיפה של 3 שנים בין יהואש לירבעם. אצל מלכי יהודה בין עתליה לאחז הסכום 144 שנה אבל יש חפיפה של 15 שנה בין אמציה לעזריהו ותוספת 3 שנים בין תחילת אחז לתחילת הושע. לעומת זאת לפי כרונולוגיה אשורית בין שנה 18 של שלמנאסר לבין שנה בה תלגת פלאסר מינה את הושע עברו $842-734=108$ שנה. אין שום סיבה להטיל ספק במנין שנות מלכי ישראל ויהודה. לכן אפשרות הסבירה ביותר היא שרשימה של אפונים לא שלמה או שהיו שנים שבהם לא מנו אפונים.

אכן Smith בספרו [Assyrian eponym canon](#) בעמ' 73 מביא סברתו של D.H. Haigh ש-19 שנה חסרות בין מלכות של שלמנאסר השלישי (אצל Smith הוא נקרא שני) לבין מלכות של Samsi-Adad (אצל Smith הוא נקרא Samsi-val). באותם שנים בן אחר של שלמנאסר בשם Assur-danin-apli הוביל מרד אליו הצטרפו 27 ערים (ראה [כתובת](#) בעמ' 254). בסוף Samsi-Adad דיכה את המרד ותפס מלכות. אין נתונים כמה זמן נמשך המרד. באותם שנים לפי דעת Haigh לא נמנו אפונים. מספר 19 של שנים חסרות אשר הציע Haigh מבוסס על הבנה שלו בכרונולוגיה מלכי ישראל. אבל לפי כרונולוגיה התורנית המקובלת חסר שם 23 שנים. נציין שתקופה של שנים 806-829 מופיעה בקנון I בלבד (ולא ביתר 3 קנונים) לכן אין לסמוך על רציפות הרשימה שלהם. יש עוד דבר חריג [ברשימת האפונים](#) בתקופת מעבר משלמנאסר שלישי ל-Samsi-adad. שלמנאסר היה אפונים בשנה **857** ושוב היה אפונים בשנה **827**. ארבע אפונים אשר תפקדו אחריו בשנים 855, 853, 850 ו-833 תפקדו שוב בשנים 825, 826, 823 ו-824 בהתאם. בכל רשימת אפונים אין אף מלך אשר תפקד פעמים פרט לשלמאסר השלישי. יתכן שבשנת 827 מלך Assur-danin-apli ו-Samsi-Adad בקש למחוק את הפרק המביש בהסטוריה אשורית. לכן כתבו ברשימת אפונים שוב את שמו של שלמנאסר

ואפונים אחרים שתפקדו אחריו ומחקו אפונים ביתר שנתיו של Assur-danin-apli . אם נניח ש- Assur-danin-apli מלך 28 שנים עד תחילת Samsi-Adad, מתוכם 5 שנים נוספות אשר נתנו לשלמנאסר השלישי, אז נקבל תוספת נדרשת של 23 שנים.

(ט)

אחרי Samsi-Adad מלך בנו Adad-Nerari III. לפי Smith הוא היה אפונים בשנת 810 ולפי [רשימת האפונים](#) בשנת 809. בדרך כלל מלך עלה על כסאו שנתיים לפני שהיה אפונים. לכן י"ל שהוא מלך בשנת 812 או 811. [במקורות אשוריים](#) בעמ' 261 כתוב שבשנה חמישית שלו הוא עלה כס המלכות וערך מסע ל- Palashtu (Palestine) ושם מצור על מלך Mari בדמשק. בתעודה אחרת (שם, עמ' 263) כתוב בנוסף ש- Mari מלך ארם שילם לו מס 2300 ככר של כסף וכו'. באותה תעודה כתוב גם שהוא השתלט על Tyre (צור), Sidon (צידון), Humri (עומרי, ישראל), Edom (אדום), Palastu (פלשת). אם Adad-Nerari מלך בשנת 812 אז מסע שלו היה בשנת 808 או 807.

מה קרה באותו זמן בישראל לפי כרונולוגיה תורנית? יהוא מלך 28 שנה מ- 3056 עד 3044, אחריו יהואחז 17 שנה מ- 3084 עד 3100, אחריו יהואש 16 שנה מ- 3100 עד 3116. כנגדם ביהודה עתליה מלכה 7 שנים מקוטעות מ- 3056 עד 3062 ויהואש מלך 40 שנה מ- 3062 עד 3102 ואחריו מלך אמציה ב- 3102. כל זמן של יהוא ושל יהואחז ורוב שנות יהואש לישראל היו מלחמות מרות עם חזאל מלך ארם ואחר כך עם בנו בן הדד. במ"ב י"ג י"ד כתוב "ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל וכו'". בהמשך "ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד. ויקצף עליו איש הא-להים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם". לפי סדר עולם (פרק י"ט) המעשה עם אלישע היה בשנה העשירית של יואש. הדבר לא מפורש במקרא. ונראה שס"ע למד את הדבר מחשבון שנות יהואש. אם יהואש היה מכה ארצה שש פעמים אז היה מכה את ארם בשנים 11 עד 16 שלו. ואז ירבעם בנו היה מולך בשנה 15 לאמציה כפי שכתוב במ"ב י"ד כ"ג, היא שנת 3116. אבל בגלל שהיכה שלש פעמים, אז היכה את ארם בשנים 11 עד 13. לכן מלכותו התקצרה בשלש שנים וירבעם מלך בשנת 3113 במקום שנת 3116. על כל פנים למדנו שיהואש היכה את בן הדד בשנים 3110-3113 שהם 648-651 לפני הספירה. הפרש 808-648=160. ויותר נראה שאשור הכה את ארם בשנת 807, כנגד שנת 3114 או 647 שבה יהואש לא היכה את ארם. לכן הפרש 807-647=160. אילו יהואש היה מכה את ארם שש פעמים, אז היה מכלה אותו. אבל משום שהיכה שלש פעמים, בא אשור והכניע את ארם וישראל נעשו בעלי חוב לאשור. לפי תעודה אשורית מלך ארם באותו זמן היה Mari. יתכן שבן הדד נהרג ובנו מלך אחריו. מכאן ראייה שאי התאמה של 23 שנה הצטברה בין מלכות שלמנאסר השלישי לבין מלכות של Adad-Nerari.

פרט לשנות Assur-danin-apli ישנה תעלומה עם [Semiramis](#). הסטוריונים מזהים אותה עם Shammuramat, אמו של Adad-Nerari. לפי זיהוי זה היא היתה אופוטרופוס של Adad-Nerari משך 4-5 שנים. אבל מסורות אשר נשתמרו ממנה מדברות על אשה אשר מלכה שנים רבות ועשתה מעשים אדירים. יתכן ש- Adad-Nerari היה מעוניין להסתיר את תקופת מלכות אמו כמו ש- Tuthmose III היה מעוניין להסתיר את תקופת מלכותה של Hatshepsut. זוהי אפשרות נוספת להסביר את [חיסרון 23 שנים](#).

(י)

בלוחות של תגלת פלאסר נזכר שמו של עזריה מלך יהודה בתור מורד באשור ומנחם משמרון אשר העלה מס (ראה [מקורות אשוריים](#) עמ' 276-274). תגלת פלאסר מלך בשנים 727-745. מאחר

ומסע שלו לארץ ישראל בשנת 734 תואם את סוף מלכות של פקח בשנת 3187, לא יתכן שהוא ראה את מנחם אשר מלך בשנים 3165-3155 או התמודד עם עזריה אשר מלך בשנים 3168-3116. קרוב לודאי שהוא התמודד עם יותם בנו של עזריה וקיבל מס מפקח היורש של מנחם. ברשימת משלמי מס ליד מנחם כתוב רצין (Rassunu) של ארם. רצין מלך בזמנו של פקח.

י"א

בעזרת תעודות אשוריות אולי נתן להבין קטע תמוה במ"ב י"ד כ"ח "ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל". אם ירבעם נלחם, מדוע השיב את דמשק ואת חמת ליהודה? ומה עניין של יהודה לצפון הארץ? ועוד, נגד מי ירבעם נלחם? והנה למדנו לעיל ש-Adad-Nerari III בשנה 808 ערך מסע ל-Palastu והכניעה את דמשק. אחריו מלך שלמנאסר רביעי. הוא היה אפונים בשנת 781. בשנה 773 הוא ערך מסע לדמשק ובשנה 772 מסע לחזק. אחרי הזזה של 160 שנה, תקופה שלו 772-781 מתורגמת ל-3149-3140. זהו זמנו של ירבעם בן יהואש 3154-3113 ושל עזריה. משלמנאסר זה לא נשאר תעודות. אולי ירבעם לקח את דמשק ואת חמת משליטה אשורית בזמנו של שלמנאסר ומסע של שלמנאסר לדמשק וחזק היה מסע מלחמה נגד רחבעם. וכנראה ששלמנאסר הובס. לכן אין תעודות על כך. ומה עניין של עזריה לכאן? עזריה היה מלך עוצמתי ביותר. כתוב בדה"ב כ"ו י"ג שהיה לו צבא 307500 עושי מלחמה. אולי הוא עזר לירבעם במלחמתו באשור. לכן ירבעם מסר לו שליטה על דמשק ועל חמת. והם היו ביד יהודה או תחת חסותו עד זמנו של תגלת פלאסר. אכן בתעודה שלו (ראה [מקורות אשוריים](#) עמ' 275) כתוב: "19 פלכים של חמת יחד עם ערים אשר בסביבותם אשר שוכנים של שפת הים המערבי, אשר עברו לצד עזריהו במרד באשור, הבאתי אל תוך גבולות של אשור".

עד כאן, אחרי הזזה של 160 שנה, קבלנו בסעיפים א-ג) התאמה מלאה בין כרונולוגיה אשורית לכרונולוגיה תורנית. (בסעיף ד) קבלנו הפרש 165 ותרצנו אותו בדוחק. (בסעיף ה) קבלנו התאמה לעומת מסע סרגון לאשדוד. לעומת שנות סנחריב לפי כרונולוגיה אשורית קבלנו הפרש 155 ותרצנו אותה. אנחנו נדון בהמשך בשתי הזזות אלו של 5 שנים לכאן ולכאן ובקשר שלהם עם נס של עשר מעלות הצל במ"ב כ' ט'-י"א.

(בסעיף ו) קבלנו התאמה מלאה. לפי בסעיפים ז-ח) חסרים 23 שנים והבאנו נימוקים לכך. התאמה בסעיף ט) מהווה ראיה נוספת לנכונות ההזזה של 160 שנה.

י"ב

התאמה בסעיף ו) מקשרת בין מות אסרחדון בחשוון שנת 670 לפני הספירה לבין שמיטה בשנת 3252, הקודמת ליובל בשנת 3253. באותה שנה מלך אשורבניפאל. במקביל לו מלך בבבל אחיו Shamash shum uki. בשנה 16 שלו הוא מרד באשורבניפאל. ב-[Akitu Chronicle](#) כתוב שבשנה זאת ב- 27 באדר היה קרב בין צבא אשור וצבא בבל במקום הנקרא Hiritu. קרב זה נזכר ביומן אסטרונומי [BM 32312](#). ביומן זה ישנם כמה פרטים על תצפיות של כוכבי לכת משך שנה אשר בסופה נערך הקרב. Abarham Sachs במאמר על סמך פרטים אלו מזהה את שנת היומן עם שנת 652 לפני הספירה. יותר מדויק, היומן מתחיל בניסן שנת 652 ומסתיים באדר שנת 651. אם שנה 16 של Shamash התחילה בניסן 652 אז שנה ראשונה שלו התחילה בניסן 667. אנחנו נראה שפרטים שביומן מתאימים גם לשנה המתחילה בניסן שנת 494 לפני הספירה. לכן נתן לייחס תחילת שנה ראשונה של Shamash לניסן 509. אחרי הזזה של 160 שנה מקבלים ניסן 669. אסרחדון כידוע היה גם נחשב

למלך בבל. מאחר והוא מת בחשוון 670, מלכות Shamsh התחילה בניסן של 669, ארבעה חדשים אחרי מות מלך קודם. לעומת זאת תחילת מלכות Shamash בניסן 667 משאירה רווח של שנתיים בין מות אסרחדון לבין מלכות יורשו. התאמה שנת 494 לכל פרטי היומן B.M. 32312 זהו מופת של ממש אשר מוכיח את נכונות של כרונולוגיה תורנית עד שנת 3267. יומן B.M. 32312 היא תעודה אסטרונומית בבליית מתוארכת הקדומה ביותר. אנחנו נדון בהמשך בתעודות בביליות יותר מאוחרות ובסתירה ביניהם לפני כרונולוגיה תורנית.

י"ג)

אין תעודות אשוריות על אורך מלכותו של אשורבניפאל. בויקפדיה כתוב שתעודה אחרונה מתייחסת לשנה 38 שלו. לפי היסטוריון יווני Castor הוא מלך 42 שנה. גם לא ידוע בוודאות כמה שנים מלכו מלכים אשוריים אחריו עד הנפילה הסופית של אשור ביד בבל. רשימה רציפה של אפונים נמשכת רק עד שנת 649. כדי להתחבר למלכות של נבולפלאסר צריכים להסתמך על קנון מלכים של תלמי. לפי קנון זה Shamash shum uki מלך 20 שנה, אחריו מלך Kandalanu 22 שנה, אחריו Nebopolassar 21 שנה ואחריו Nebuchadrezzar 43 שנה. חלק משנות נבולפלאסר מתועדות בלוחות ABC-2, ABC-3, ו-ABC-4. מתעודה אחרונה מתברר שהוא מת בשנה 21 שלו. לגבי נבוכדנצר ישנה תעודה אחת ABC-5 המכסה 10 שנים ראשונות שלו. חורבן בית המקדש בשנה 19 שלו לא מתועד. לכן צריך לסמוך על מה שכתוב במ"ב כ"ח ח' "ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם. וישרף את בית ה' וכו'". אם שנה ראשונה של Shamash מתחילה בניסן 667 אז שנה 19 של נבוכדנצר מתחילה $1-19+21+22+20=81$ שנה יותר מאוחר, בניסן 586. מכאן מקבלים את תאריך חורבן הבית באב 586. אבל אם שנה ראשונה שלו מתחילה בניסן 509 לפנה"ס כפי שהראנו בסעיף י"ב והיא שנת 3252 ותחילת שנה 24 של מנשה אז חורבן הבית היה באב 3339 או 422 לפני הספירה. אכן סכום שנות מנשה הנותרות $23-55=32$, אמון 2, יואשיהו 31, יהואחז 3 חדשים, יהויקים 11, יהויכין 3 חדשים, וצדקיהו 11 שנים עד חורבן הבית שוה 87.5 שנים מניסן 3252 עד אב 3339 (הערה: למעשה ג' חדשים של יהואחז נבלעים בשנה 31 של יהואש וג' חדשים של יהויכין מכסים את חצי שנה מניסן 3328 עד תשרי 3329 ו-11 שנה של צדקיהו מכסים 11 שנה פחות חדשים מתשרי 3329 עד אב 3339).

תאריך החורבן בט' באב שנת 3339 מקיים עוד שני סימנים:

א) שנה 3339 היתה שנה 36 של יובל

ב) ט' באב היה מוצאי שבת.

סימן ראשון נלמד בגמרא ערכין י"ב ע"א מפסוק ביחזקאל מ' א'. סימן שני היה כנראה ידוע במסורת. שני סימנים גם התקיימו בחורבן בית שני. לגבי סימן ראשון, מאחר ושנה ראשונה למניין שמיטות היא 2504 (ראה סוף פרק 1 של המאמר), הפרש $3339-2503=800+36$. לגבי סימן שני, מולד אב שנת 3339 היה ביום ו' 15 שעות (3 שעות לפני חצות היום). לכן לפי כללי הלוח נתן לקבוע ראש חדש אב בשבת ואז ט' באב נופל ביום ראשון.

יש עוד סימן אשר הובא בסדר עולם פרק כ"ד. בשנה 18 ליאשיהו נמצא ספר תורה ואותה שנה היתה תחילה של יובל. וכתוב בגמרא ערכין י"ב ע"ב שבאותה שנה ירמיהו החזיר עשרת השבטים. והנה לפי כרונולוגיה תורנית יאשיהו מלך בניסן 3286. על כן שנה 18 שלו התחילה בניסן 3303, היא שנת היובל.

נציין ששנת חורבן 586 (סותרת את ההתאמה בסעיף ה) לעיל. מדוע? אם מצור סנחריב על ירושלים היה בשנה 14 של חזקיהו אז לפי סכום שנות מלכי יהודה החורבן היה 125 שנים וארבע חדשים אחריו. אם מצור היה בשנה 707 אז חורבן הבית היה בשנת 582 ואם מצור היה בשנת 702 שנה שלישית של סנחריב, אז חורבן הבית היה בשנת 577.

(י"ד)

ישנה התאמה בין מאורעות המתועדים אצל נבופלאסר ונבוכדנצר לבין כרונולוגיה תורנית. שנה 19 של נבוכדנצר כאמור התחילה בניסן 3339. ב-[ABC-5](#) כתוב שבשנה שביעית שלו בחדש כסליו הוא ערך מסע לארץ חתים (סוריה) ושם מצור על עיר של יהודה ובשני באדר הוא כבש אותה ושם עליה מלך כרצונו. הוא גבה ממנה מס כבד ושלה אותו לבבל. שנה שביעית של נבוכדנצר נמשכה מניסן 3327 עד ניסן 3328. על כן הוא כבש את ירושלים באדר 3328. לפי כרונולוגיה תורנית יהויקים מלך מניסן 3317 עד ניסן 3328. וכתוב בדה"ב ל"ה ו"ז' "עליו עלה נבוכדנצר מלך בבל ויאסרהו בנחשתים להליכו בבלה. ומכלי בית ה' הביא נבוכדנצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל". וכעבור חצי שנה הוא הגלה גם את יהויכין כפי שכתוב שם (דה"ב ל"ה י').

אותו מאורע מוזכר בדניאל א' א' "בשנת שלוש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה". ומבואר בס"ע כ"ה שזאת היתה שנה שלש למרדו. מכאן הוא מרד בניסן 3325. מדוע הוא מרד אז?

כתוב ב-[ABC-5](#) שבשנה רביעית בחודש כסליו נבוכדנצר ערך מסע למצרים. בקרב עם מצרים הם היכו אחד את שני וגרמו אבידות רבות. בסוף מלך בבל עם צבאו חזרו לבבל. שנה רביעית של נבוכדנצר נמשכת מניסן 3324 עד ניסן 3325. על כן הקרב במצרים היה בכסליו 3325. יהויקים ראה שנבוכדנצר לא הצליח לגבור על מצרים ולכן מיד אחרי זה מרד בו.

כתוב בירמיהו מ"ו ב' שנבוכדנצר הכה את מצרים בכרכמש על נהר פרת בשנה הרביעית של יהויקים. אותו מעשה מתואר ב-[ABC-5](#) והוא היה בשנה 21 של נבופלאסר. נבופלאסר מת בחודש אב ונבוכדנצר עלה על כס באלול. אבל שנה ראשונה שלו התחילה בניסן אחרי זה, הוא ניסן של 3321. לכן שנה 21 של נבופלאסר נמשכה מניסן 3320 עד ניסן 3321. גם שנה רביעית של יהויקים נמשכה מניסן 3320 עד ניסן 3321.

כתוב במ"ב כ"ד א' בימיו (של יהויקים) עלה נבוכדנצר מלך בבל ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו". מאחר ויהויקים מרד בניסן 3325, הוא היה עבד מניסן 3322 עד ניסן 3325. לעומת זאת ב-[ABC-5](#) כתוב שבשנה ראשונה שלו בחודש סיון נבוכדנצר ערך מסע לשטח של חת (סוריה). כל מלכי חת באו לפניו והוא קיבל מהם מס כבד. בחודש כסליו הוא כבש אשקלון, החריב אותה ובחדש שבט חזר לבבל. נראה שבאותה שנה, אולי בסיבות כסליו שנת 3322 הוא כבש את יהויקים. אבל שלש שנים מלאות של כבוש יהויקים מתחילות בניסן 3322, בשנה שניה של נבוכדנצר. אבל בגמרא מגילה י"א ע"ב כתוב על נבוכדנצר "שנה ראשונה כיבש נינוה, שניה כיבש יהויקים". והרי נינוה נכבשה בחודש אב בשנה 14 של נבופלאסר על ידו ועל ידי Cyaxares מלך מדי, כלומר באב שנת 3314 (ראה [ABC-3](#)). וי"ל שכוונת הגמרא לנפילה סופית של שלטון אשורי. וכל הקרבות אשר ניהל נבוכדנצר נגד מצרים בקיץ 3320 ואחר כך נגד חמת ואחר כך בסוריה עד שבט 3322, הם בכלל מיגור שלטון אשורי שם.

בעזרת [ABC-3](#) נתן גם להבין מדוע יאשיהו ניסה למנוע מעבר מפרעה נכו במגידו. הדבר קרה בשנה 31 שלו אשר התחילה בניסן 3316. זאת תחילת שנה 17 של נבופלאסר. כתוב שם שבאותה שנה בחודש תמוז Aššur-uballit מלך אשור עם צבא גדול של מצרים, חצו את נהר פרת וצעדו נגד חרן כדי לכבוש אותה (המשך לא ברור, אבל נראה שהם לא הצליחו לכבוש את העיר). לעומת זאת במ"ב כ"ג כ"ט כתוב "בימיו (של יאשיהו) עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור על נהר פרת וילך יאשיהו לקראתו וימיתו במגדו כראתו אתו". נשמע מפסוק כאילו נכה הלך להלחם נגד מלך אשור ויאשיהו בקש לעזור למלך אשור. ולא הוא, אלא נכה הלך לעזור למלך אשור נגד מלך בבל כי חשש מעלית כוחו. ומילה "על" מתפרשת "סמוך" כמו "עליו מטה מנשה" (ראה מנחות צ"ו ע"א). בדה"ב ל"ה כ' על אותו מעשה כתוב שמלך מצרים עלה להלחם בכרמיש. עיר זאת נמצאת 90 ק"מ מערבה מחרן על דרך לחרן. ומוכח מכאן שמדובר על אותו מסע אל חרן.

מכאן נתן לדייק באיזה חודש נהרג יאשיהו. כפי שהזכרנו לעיל, פרעה נכה התחבר אל מלך אשור בכרמיש בתמוז שנת 3316. מרחק ממגידו לשם בדרך טבעית כ- 600 ק"מ, מהלך כחודש לצבא גדול. לכן י"ל שיאשיהו נהרג בחודש סיון. אבל כל השנה מניסן 3326 עד ניסן 3317 נחשבת כשנה 31 שלו. כתוב במ"ב כ"ג ל"א שיהואחז מלך שלשה חדשים. נראה שאלו חדשים תמוז, אב ואלול. באותו זמן פרעה נכה הגיע לירושלים והמליך את יהויקים. על כן מלכות של יהויקים בפועל התחילה בתשרי 3317. אבל מקרא מונה לו שנים מניסן 3317.

מדוע יאשיהו התערב בריב לא שלו? זאת השערה שלי: יאשיהו החזיר בשנת 3303 חלק מעשרת השבטים. אבל ארץ ישראל הצפונית שממנה הם גורשו היתה תחת שליטה אשורית. יאשיהו ראה שאשור מתפוררת ויש לו סיכוי לגאול את הארץ. אבל אם אשור תיפול ביד בבל בלי התערבות שלו אז בבל תזכה בארץ. לעומת זאת אם הוא ימנע את מעבר מצרים, הרי הוא נעשה בעל ברית של בבל ואז בבל תסכים לכך שהוא יזכה בארץ. אבל זה לא עבד כי לקב"ה היו תכניות אחרות. ויאשיהו נהרג למרות שהיתה לו הבטחה מאת חולדה הנביאה "ונאספת אל קברתיך בשלום". ובחזרתו של נכה מכרמיש, יהואחז בנו של יאשיהו הלך לקראתו לרבלה בארץ חמת- בגבול צפוני של ארץ ישראל. מדוע? אולי הוא רצה להפגין בעלות על ארץ? אבל פרעה אסר אותו ובמקומו שם בירושלים מלך כפוף לו- את יהויקים. לכן נבוכדנצר התייחס אל יהויקים כאל בעל ברית של מצרים. לכן אחרי שהוא הביס את צבאו של פרעה בכרמיש, הוא מיד שיעבד את יהויקים. ויהויקים ואחר כך צדקיהו ניסו להשתחרר משעבוד זה בסמכם על מצרים. והסוף ידוע.

ויש עוד להבין כיצד ירמיהו בשנת 3303 החזיר עשרת השבטים (חלקם). הרי אשור היתה שולטת באזור ולא היתה מסכימה לכך. והנה כתוב ב- [ABC-2](#) שנבופלאסר כבש את בבל מיד אשור ונעשה מלך בה. ואחרי זה נלחם בהצלחה נגד אשור. שנה המתחילה בניסן 3303 היא שנה רביעית של נבופלאסר. באותו זמן שלטון של אשור התעורר וירמיהו הצליח בשליחותו.

ט"ו) יומן [BM 32312](#)

בסעיף זה אנו נראה איך נתוני יומן זה מתאימים לשנה המתחילה בניסן שנת -493 (או 494 לפני הספירה) ונשווה אותם להתאמה לשנת -651. כל החישובים נעשו ע"י תוכנת Stellarium במקום של עיר בבל עתיקה (ליד Al Hilah של היום).
בשנת -493 א' ניסן היה ב- 17/3 או ב- 18/3 (ראיית ירח ב- 16/3 בערב היתה גבולית).

א) כתוב (בשורה 6) שב-14 בחדש ראשון ירח ושמש נראו בו זמנית. זהו נתון לא מובהק כי תמיד באמצע החודש ירח ושמש נראים בו זמנית.

בכל פנים, נציין שב-30/3/-493 שמש זרחה במזרח בשעה 6:02 וירח שקע במערב ב-6:12. על כן הם נראו בבוקר 12 דקות בו זמנית. אם א' ניסן 17/3 אז י"ד ניסן 30/3. למחרת ב-31/3 שמש וירח נראו בו זמנית בבוקר מ-6:00 עד 6:49.

ב) בשורה 7 כתוב שמרקורי (כוכב חמה) נראה לאחרונה במזרח במזל דגים ובשורה 8 כתוב שסטורן (שבתאי) נראה לאחרונה אחרי דגים. כתובה שם הערה: "לא ראיתי כי היו עננים". אפשר להתעלם מכל הנתון אבל אפשר לפרש שהצופה הבבלי ראה אותם בלילות לפני כן או היה לו חשבון ראייה אחרונה המתאים לאותו יום.

ב-30/3/-493 בשעה 6:03 בזמן זריחת השמש, מרקורי היה בגובה 11.33 מעל השמש, קו אורך (אקפליטי) 337.8. קו אורך זה נמצא בתחום מזל דגים 330-360 מעלות. למחרת בבוקר 31/3 גובה מרקורי מעל השמש היה 11.1 מעלות. לפי מאמר של C. Schoch קשת ראייה אחרונה (היינו גובה הכוכב מעל שמש) בבבל עבור מרקורי היא 11.1 מעלות במקרה גרוע ו-9.5 מעלות במקרה טוב. על כן קשת ראייה מתאימה כאן למקרה גרוע. באותו זמן (30/3 בבוקר) סטורן היה בקו אורך 156.8 מעלות והיה 11.58 מעלות מתחת לאופק! כלומר, הוא לא נראה כלל. ויתכן שצופה הבבלי רצה למסור כאן מופת אחר, שבזמן שמרקורי נראה לאחרונה, סטורן היה כמעט בדיוק מנוגד לו. אכן הפרש -337.8 181=156.8 מעלות (במקום 180). גובה סטורן 11.58 מתאים לקשת ראייה אחרונה שלו מעל האופק ומקום שלו היה מנוגד למזל דגים.

נשווה כעת נתונים אלו לשנת -651 כהצעת Sachs. א' ניסן בשנת -651 היה ב-23/3. 14 בניסן היה ב-5/4. בזמן זריחת השמש 5:56 מרקורי היה בגובה 10.26. עוצמה שלו 0.02. למחרת גובה שלו בזמן זריחה היה 10. קשת ראייה 10.26 יכולה להתאים לראייה אחרונה. קו אורך שלו היה 345.0 מעלות- במזל דגים.

ב-5/4 בזמן שקיעת השמש סטורן היה בגובה 7 מעלות, עוצמה 0.02. ב-4/4 הוא היה בגובה 7.8 מעלות. לפי Schoch קשת ראייה אחרונה של כוכב בעוצמה 0, 9.5 מעלות. על כן סטורן לא נראה. למעשה ראייה אחרונה שלו היתה ב-1/4. קו אורך של סטורן ב-4/4 15.6 מעלות. זהו מזל טלה ולא דגים.

ג) שורות 9-11: ב-17 (בניסן) מארס (מאדים) נעשה סטציונארי (לא זז) באיזור שפה של עקרב. הוא היה קרוב לכוכב בהיר בראש של עקרב.

17 בניסן זהו 2/4 או 3/4. מאדים נעשה סטציונארי על גלגל אקליפטי ב-26/3/-493 בקו אורך 218.3586. ב-2/4/-493 הוא היה בקו אורך 218.05 מעלות. הפרש 0.3 מעלות בקושי נראה. מזל עקרב מכסה תחום 210-240 מעלות ארוך. שפת עקרב נמצאת בתחום 210-220 מעלות. כוכב בהיר בראש עקרב הוא Antares בעוצמה 1, בקו אורך 215.14. אכן כוכב זה היה קרוב מאד למאדים. למאדים יש שתי נקודות סטציונאריות בהפרש כחדשים פעם בכ-780 יום. סיכוי שנקודה כזאת תיפול בסמיכות ל-17 בניסן וגם סמוך ל-Antares הוא קטן ביותר.

נשווה עם אפשרות שהאירוע היה בשנת -651 כהצעת Sachs. א' ניסן באותה שנה היה ב-23/3. 17 בניסן 8/4. באותה שנה מאדים היה סטציונארי ב-19/3, בקו אורך 211.3. ב-8/4 קו אורך מאדים היה 208.6 מעלות. יש כאן הפרש 20 יום בזמן והפרש 2.7 מעלות בקו אורך. גם הפרש לעומת קו אורך Antares 215.14-208.6=6.54 פי שתיים גדול מאשר בשנת -493.

ד) שורה 12: ב- 25 (בניסן) מאדים היה מזרחתה לכוכב אשר מימין לעקרב. זהו 10/4 או 11/4. ב- 10/4 מאדים עלה במזרח בשעה 20:04 באזימוט 105.78. Antares עלה ב- 20:02 באזימוט 110.75. על כן מאדים היה מזרחתה (קרוב יותר לאזימוט 90) מ-Antares. מדוע כתוב שהוא מימין לעקרב? קו רוחב אקפליטי של Antares שלילי (-4.25 מעלות). לכן הוא נמצא מימין לגלגל המזלות כאשר מביטים מזרחתה בזמן עליתו.

לעומת זאת בשנת 651- ב- 25 בניסן שהוא 15/4 מאדים עלה בשעה 18:59 באזימוט 101.47, Antares עלה ב- 19:34 באזימוט 109.82. בזמן עלית Antares, מאדים היה לא מזרחתה אלא כ- 7 מעלות מעל Antares.

ה) עמ' 2 שורה 1. 15 בחדש, לקוי.

לא כתוב תאריך הלקוי. לפי

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCLEmap/-0499--0400/LE-0493-06-26P.gif>

היה לקוי חלקי של ירח ב- 26/6/-493 אשר לא נראה בחצי כדור הארץ המזרחי. לעומת זאת ב- 2/7/-651 היה לקוי ירח מלא.

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCLEmap/-0699--0600/LE-0651-07-02T.gif>

אבל גם הוא לא נראה בבבל כי היה לפני שקיעת השמש. לכן יש לומר שהלקוי היה מחושב כמו הרבה לקויים בבליים.

ו) עמ' 2 שורה 2. First appearance in the Old Man.

במקור כתוב IGI .SU-GI IGI. ראייה ראשונה. SU-GI זוהי קבוצת כוכבים Perseus. אם שורה 2 מתייחסת ליום ואפילו חודש של הליקוי, אז בזמן זריחת השמש קבוצה זאת נמצאת גבוה בשמים ואין טעם לדבר על ראייה ראשונה של כוכב בה. הדבר נכון לגבי שנה -651 וכן לגבי שנה -493.

ז) עמ' 3 שורה 4. לקוי ירח.

אין תאריך. היה לקוי מלא ב- 21/12/-493 אבל הוא לא נראה בבבל. ראה

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCLEmap/-0499--0400/LE-0493-12-21T.gif>

גם בשנת -651 היה לקוי ב- 27/12. ראה

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCLEmap/-0699--0600/LE-0651-12-27P.gif>

הליקוי היה חלקי ולא נראה בבבל. לכן גם כאן צריך לומר שהלקוי היה מחושב.

ח) עמ' 3 שורה 5. ב- 20 לחודש היתה הילה סביב הירח ומרקורי [עמד] [תוכן].

מרקורי נמצא תמיד סמוך לשמש. לכן לא יתכן שב-20 לחודש מרקורי היה קרוב לירח. ממלא שורה זאת חסרה ואין להתייחס אליה.

ט) עמ' 4. בשורה 19 באותו עמוד מוזכר קרב בין צבא אשור וצבא בבל ב- 27 לחודש. אותו קרב מוזכר גם ב- [Akitu Chronicle](#) ושם כתוב שהוא היה בחודש אדר. מכאן אנו לומדים שעמ' 4 מדבר על

חודש אדר. שנה המתחילה בניסן -493 היתה מעוברת. א' אדר א' היה ב- 5/2/-492 וא' אדר ב' היה ב-5/3 (הערה: ב-Akitu Chronicle לא כתוב שהיה זה אדר שני אבל יתכן שהם עברו את אלול).

שורה 7: ב- 5 לחודש מרקורי נראה לראשונה במזרח במזל דגים.

ה' אדר א' היה 9/2. מרקורי עלה ב- 6:10, שמש ב-7:01, גודל מרקורי 2.88, קשת ראייה 10.08, קו אורך 302.33. ב- 10/2 קשת ראייה 10.9 מעלות. קשת ראייה ראשונה למרקורי קטן כזה 13 מעלות. לכן מרקורי היה נראה רק ב-13/2. הוא גם נמצא לא במזל דגים כי מזל דגים 330-360 מעלות. ה' אדר ב' היה ב- 9/3. קשת ראייה מרקורי היתה 12.8 מעלות וגודלו 0.03. קו אורך 316.7 מעלות. הוא בודאי נראה. אבל זאת לא היתה ראייה ראשונה. ראייה אחרונה היתה ב- 20/3. וגם עדיין לא הגיע למזל דגים.

לעומת זאת שנה המתחילה בניסן -651 יכולה להיות פשוטה. א' אדר 11/2/-650, ה' אדר היה 15/2. מרקורי גודל 1.76, קשת ראייה 12.7, קו אורך 301.7. קשת ראייה מתאימה לראייה ראשונה. אבל קו אורך לא מתאים למזל דגים 330-360. אם שנה היתה מעוברת אז א' אדר ב' היה 12/3. ב- 16/3 קשת ראייה היתה 11.5 מעלות אבל זאת לא היתה ראייה ראשונה אלא אמצעית. קו אורך מרקורי 323.5 עדיין לא הגיע למזל דגים. לסיכום: נתון בשורה 7 לא מתאים בין לשנה -651 בין לשנה -493.

י) שורה 13: ב- 15 ירח נראה יחד עם שמש. זהו נתון לא מובהק. נתן לקיים אותו בין בשנה -492 בין בשנה -650.

י"א) שורות 14-15: 19 בחדש. ואנוס (נוגה) עמד במזל טלה (0-30 מעלות), 10 אצבעות אחרי מארס (מאדים). היתה הילה סביב היריח ו-Antares α Scorpii עמד בה.

נתונים אלו מתקיימים באדר שני בשנת -492. 19 באדר ב' היה ב- 23/3/-492. אבל ערב אחרי השקיעה היה 22/3. שמש שקעה ב- 18.05. באותו זמן נוגה היתה בקו אורך 11.75 במזל טלה. מאדים היה בקו אורך 25.50 גם הוא במזל טלה. הפרש ביניהם 13.75 מעלות.

בספר (עמ' 26) כתוב שאצבע היא 1/24 של אמה, ואמה היא 2 מעלות. הגדרה זאת היתה נכונה לגבי אסטרונומיה נאו-בבלית. אבל בתקופה אשורית יתכן והיתה הגדרה אחרת. אם אדם לא משתמש בכלים מיוחדים אז הוא מודד מרחק זויתי בשמים ע"י אצבע שלו כאשר זרועה שלו מתוחה. מרחק בין עין לקצה אצבע כאמה וחצי. מקובל שאמה שוה 24 אצבעות. הכוונה לרוחב אגודל. אבל רוחב אצבע שוה טפח חלקי 5 כאשר טפח שוה 4 אצבעות. על כן זוית המתאימה לאצבע נותנת יחס 4/5/36 אשר מתורגם ל- 1.27 מעלות. מכאן נראה שהם הגדירו אמה בתור 30 מעלות ואצבע 1.25 מעלות. הפרש 13.75 מעלות שוה 11 אצבעות. יש כאן אי התאמה של 10%.

באותו יום 22/3 ירח עלה במזרח ב- 22:30. קו אורך שלו היה 232 מעלות, קו אורך של Antares 215. הפרש 17 מעלות. לא ברור מהי משמעות של הילה.

כעת נבדוק את השנה -650. הנתונים מתאימים דוקא לאדר ראשון (או אדר פשוט). 19 באדר היה ב- 1/3 אבל ערב אחרי השקיעה היה ב- 28/2. שמש שקעה ב- 17:50. נוגה היתה בקו אורך 6.847, מאדים בקו אורך 7.2352. שניהם במזל טלה. הפרש קוי אורך -0.388. ממש מזערי! לפי הגדרה

בספר אצבע שוה 1/12 מעלות, על כן הפרש הנ"ל שוה 4.7 אצבעות במקום 10. יש כאן טעות של 100%.

ירח עלה במזרח ב- 23:00, קו אורך שלו 204.9, של Antares 213. הפרש 8 מעלות. שוב לא ברורה משמעות של הילה.

י"ב) שורה 16: 20 בחדש. מאדים היה אצבע משמאל לחזית (סימן שאלה אצל Sachs). לא הצליח לקרוא) של טלה. הוא התקרב. היתה הילה סביב ירח. יופיטר (צדק) עמד בה.
ב- 23/3/-492 בערב מאדים היה בקו אורך 26.2 מעלות. אם חזית של טלה זה קו אורך 30 מעלות אז מאדים היה קרוב לו. אבל הפרש היה שלש אצבעות.
צדק עלה במזרח ב- 24/3 ב- 5.24, 42 דקות לפני השמש. קשת ראיה 8.2 מעלות. זאת היתה ראיה ראשונה של צדק. ירח היה רחוק מאד משם. אולי כוונתו שצדק עמד בהילה של שמש?

בשנה 650- ב- 1/3 בערב מאדים היה בקו אורך 7.936, כמעט זהה לקו אורך של נוגה 8.06. אבל נוגה לא מוזכרת בשורה ההיא. בליל 2/3 ירח היה בקו אורך כ- 221, צדק קו אורך 224. הם היו די סמוכים.

נסכם את ההשוואה בין שנים 651- ו- 493.

נראה שתוצאות שקולות.

בסעיף ב) מרקורי מתאים לשניהם. סטרון מתאים לשנת 493 ע"י פרוש ומתאים לשנת 651 בהנחה שהיתה טעות: מזל דגים במקום טלה וטעות 4 ימים ביום הראיה.

סעיף ג) נקודה סטציונאירית של מארס הוא מובהק ביותר. הוא מתאים באופן מעולה לשנת 493 והרבה פחות טוב לשנת 651.

סעיף ד) מתאים יותר טוב לשנת 493 אבל הנתון לא חד משמעי

סעיף ה) לקוי ירח. לגבי שתי שנים יש להניח שלקוי היה מחושב

סעיף ו) הנתון לא ברור, לא מתקיים לשתי השנים

סעיף ז) לקוי ירח. כמו בסעיף ה)

סעיף ח) אין התייחסות בשני המקרים

סעיף ט) ראיה מרקורי במזל דגים לא מתאים לשנת 492. היא מתאימה לאדר ראשון (או פשוט) בשנת 650- מבחינת קשת הראיה אבל לא מבחינת מקום- טעות 30 מעלות בקו אורך.

סעיף י) לא מובהק

סעיף י"א) הוא מובהק ביתר. הוא מתקיים עבור שנת 492 באופן מדוי

ק אם מפרשים אצבע בתור זוית ראיה אצבע של אדם. בשנת 650- היה קיבוץ של מאדים ונוגה. זוית

ביניהם היתה קטנה בהרבה מ- 10 אצבעות לפי הגדרת אצבע 1/12 מעלה. בכל מקרה ישנו מופת

שסעיפים מובהקים ג) ו- י"א) התקיימו בשתי השנים. המופת קשור למופת אסטרונומי ש- 158 שנות

של שנה סידורלית של כדור הארץ שוה למספר שלם של שנים סידורליות של מאדים (84). לכן נקודה

סטציונאירית של מרס יכלה להתקיים בערך באותו זמן בהפרש 158 שנה וכן מאדים היה באותו מזל

באדר 650- ואדר 491. אבל להתאמת מרחק בין נוגה למאדים בהפרש של 158 שנה אין הסבר

רציונאלי.

סעיף י"ב) נתן לפרושים אשר מתקיימים בשנת 492 ובשנת 650.

ט"ז) תעודות אסטרונומיות בבבליות

בספר Sachs and Hunger של Astronomical diaries and related texts from Babylonia (כרך 5, עמ' 148) מובא טקסט בבלי אשר מתאר את מאדים (Mars) ו- Mercury בשנים 14, 17 ו-19 של Samas-sum-ukin, בשנים 1 ו-16 של Kandalanu ושנים 7 ו-19 של Nabopolassar. כבר כתבנו לעיל ש-158 שנות סידורליות של כדור הארץ שוות 84 שנות סידורליות של מאדים (ועוד יומים). אבל הם בו זמנית שוות 656 שנים סידורליות של Mercury (ועוד חצי יום). זהו פלא בפני עצמו. לכן נתן לקיים את הנתונים לגבי Mercury ו-Mars בהזזה של 158 שנה (הערה: אומנם 158 שנים אלו שהם 57708.22 יום לא שווים למספר שלם של חדשי הירח, אלא 6.5 יום פחות. לכן ישנו הבדל קטן בתוצאות). אבל שנות Nabopolassar מוזזות אצלנו ב-164 ולא 158. לכן לא נתן ליישב את התצפיות עבור שנים שלו. פרט לכך יש הרבה תעודות אחרות (ראה ספר [Keeping Watch in Babylon](#) עמ' 21-26) אשר לא נתן לקיימם ע"י הזזה של 160 או 158 שנה או הזזה כלשהי. כל תעודות אלו הן קומפילציה מאוחרת ויתכן שכוללות חישובים לאחור. מבחינה משפטית נתן לפסול אותם בתור עדות. יתכן שאסטרונומים מאוחרים בתקופה יוונית מתוך תפיסה שלהם לגבי כרונולוגיה פרסית, בבליית ואשורית, עשו חישוב לאחור או ייחסו תצפיות אמיתיות לזמן מלכים שלפי דעתם מלכו אז. בכל זאת יש כאן כמות גדולה מאד של ראיות נסבתיות אשר סותרות את לוח זמנים המוזז ב-160 שנה. יש כאן לכאורה סתירה בין שתי מערכות זמן, יהודית ופרסית-יוונית כאשר לכל מערכת יש הוכחות לאמיתותה.

בפרק הבא אנחנו נציע פתרון לתעלומה זאת.

י"ז) נס חזרת צל השמש בזמן חזקיהו

כתוב בישעיהו ל"ח

- (א) בַּיָּמִים הֵלֶם חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת וַיָּבֹא אֵלָיו יִשְׁעִיָּהוּ בֶן-אֲמֹן הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה-אָמַר יְקֹנָן צֹן לְבִיתָהּ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה:
- (ב) וַיִּסָּב חֲזַקְיָהוּ פָּנָיו אֶל-הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-יְקֹנָן:
- (ג) וַיֹּאמֶר אֲנִי יְקֹנָן זָכַר-נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֶמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב כָּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיִּבְרַךְ חֲזַקְיָהוּ בְּכִי גָדוֹל:
- (ד) וַיְהִי דְבַר-יְקֹנָן אֶל-יִשְׁעִיָּהוּ לֵאמֹר:
- (ה) הֲלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל-חֲזַקְיָהוּ כֹּה-אָמַר יְקֹנָן אֱלֹהֵי דָוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת-תְּפִלָּתְךָ רְאִיתִי אֶת-דַּמְעֹתֶיךָ הַנְּגִי יוֹסֵף עַל-יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה:
- (ו) וּמִכָּפָר מְלֹךְ-אֲשׁוּר אֶצְיִלְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגִבּוֹתֶיהָ עַל-הָעִיר הַזֹּאת:
- (ז) וְזֶה-לָךְ הָאֹת מֵאֵת יְקֹנָן אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְקֹנָן אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּר:
- (ח) הַנְּגִי מִשִּׁיב אֶת-צֶל הַמַּעְלֹת אֲשֶׁר יֵרְדֶה בַּמַּעְלֹת אֲחֻזּוּ בַשֶּׁמֶשׁ אַחֲרַיִת עֶשֶׂר מַעְלֹת וּתְשִׁיב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעְלֹת בַּמַּעְלֹת אֲשֶׁר יֵרְדֶה:

וכן כתוב במ"ב כ'. מה פשר הנס הזה? חז"ל ביארו קצת בגמרא סנהדרין צ"ו ע"א:

הני ארבע פסיעות מאי היא? דכתיב בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים וגו'. משום כי חלה חזקיהו ויחזק שדר ליה ספרים ומנחה? - לדרש המופת אשר היה בארץ. דאמר רבי יוחנן: אותו היום שמת בו אחז שתי שעות היה, וכי חלה חזקיהו ואיתפח (נתרפא) - אהדרינהו (החזיר) קודשא בריך הוא להנך עשר שעי ניהליה, דכתיב הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה - אמר להו: מאי האי? - אמרו ליה: חזקיהו חלש ואיתפח (נתרפא). אמר: איכא גברא כי האי, ולא בעינא לשדורי ליה שלמא? - כתבו ליה: שלמא למלכא חזקיה, שלם לקרתא דירושלם, שלם לאלהא רבא. בבוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא הוה התם. כי אתא אמר להו: היכי כתביתו? אמרו ליה: הכי כתבין. אמר להו: קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף? אמר: אלא הכי כתובו: שלם לאלהא רבא, שלם לקרתא דירושלם, שלם למלכא חזקיה וכו'.

כלומר, אחז מת שעתים אחרי הנץ. וקב"ה הקדים את השקיעה עשר שעות ופרש"י שם "כדי שלא יהיה פנאי לספדו ולקברו". ואותם עשר שעות קב"ה החזיר לחזקיה "דאותו היום שנתרפא חזקיה היה של כ"ב שעות" (רש"י שם). ועדיין לא ברור מה פשר הנס. ומה בבוכדנצר עושה בזמן חזקיה, 125 שנה לפני חורבן הבית?
ונראה לי שנס זה קשור להזזת הזמן שדברנו עליה לעיל: 160 שנה ו- 165 שנה. נביא מופת הבא:

165 שנות ירח של 12 חודש,
דהיינו 1980 חדשים של 29.5 יום ותשצ"ג חלקים (793/1080 שעה)
שנים 160 שנים של 365.25 יום (ועוד 31 יום פחות 10 שעות ו-10 דקות).

בזמן שמת אחז בשנת 3200, הזמן זו אחורה 165 שנות ירח או 160 שנות שמש. לכן שעות היום התקדמו 10 שעות ו-10 דקות. ורבי יוחנן לא דיבר על דקות. אבל באמת מעלה אחת היא שעה ודקה. ו-10 דקות הם תוספת זמן משקיעה עד תחילת בין השמשות שהוא מהלך חצי מיל (הערה: קצב הליכה מקובל הוא מיל ב-18 דקות או מיל ב-22.5 דקות. קצב ממוצע הוא מיל 20 דקות. לכן ניסן שנת 3200 או 561 לפני הספירה הפך לניסן שנת 721 לפה"ס. זהו זמן מקובל של חורבן שומרון (ראה סעיף ד) לעיל). כלומר, חורבן שומרון אשר נגרם ע"י אחז (אשר שילם שוחד למלך אשור) כאילו התרחש בזמן שמת אחז.

הזזת שמש 10 שעות קדימה בזמן חזקיה היתה שקולה להזזת זמן 165 שנות ירח קדימה והיא ביטול הזזה קודמת. אולי היא מלמדת על כך שהתווספו 160 שנה לתקופה הפרסית. מאחר ומדובר במערכת זמן "וירטואלית", יתכן ש-165 שנות ירח הוחלפו ב-165 שנות שמש. אם שנת 3200 זזה 160 שנה אחורה ושנת 3214 זזה 165 שנה קדימה אז מפלת סנחריב בשנת 3214 כאילו התרחשה בשנת 3219 או 542 לפה"ס. הפרש בינה לבין 702- שנה מקובלת של מצור סנחריב על ירושלים שוה 160 כמו הפרש בין כרונולוגיה תורנית וכרונולוגיה אשורית בכל מקום.

מדוע הזזה היתה דוקא ב-160 שנה? בני ישראל היו במדבר 40 שנה כנגד 40 יום אשר מרגלים תרו את הארץ. למעשה מרגלים הלכו בארבעים יום 1600 פרסה, מהלך 160 יום. וקב"ה עשה להם נס שהלכו פי ארבע מהר יותר. אבל בקצב הליכה רגיל היו הולכים 160 יום (ראה רש"י במדבר י"ג כ"ה). וגזירה על בני ישראל היתה צריכה להיות שהתעכבו מלהיכנס לארץ 160 שנה. אילו בני ישראל היו

נכנסים לארץ דרך ארץ פלשתים, היו נכנסים לארץ מיד. וקב"ה "לא נחם דרך ארץ פלשתים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבבו מצרימה". וזה היה שורש של חטא המרגלים. על כן הם התעכבו 40 שנה בגלל חטא המרגלים. והיו צריכים לתעכב 160 שנה. לכן קב"ה כביכול הוסיף להם 160 שנה בגלות בית שני. אותם 40 שנה במדבר מפסח 2449 עד פסח 2489 היו למעשה 495 חדשי ירח (כי לפי חשבון ב- 40 שנות שמש יש 494.7 חדשי ירח). לכן 160 שנה הם כנגד 4 כפול 495 חדשים והם 1980 חדשים או בדיוק 165 שנים של 12 חדשי ירח. לכן נתן לתרגם תקופה זאת גם בתור הזזת הזמן 165 שנה.

נס הזזת הזמן נוגד את שורת הדין. לכן הוא חייב להיות מוסתר. אצל ישראל ישנה מערכת זמן ללא כל הזזה, מתואמת בתוך עצמה. אצל גויים ישנה מערכת אחרת, גם היא מתואמת פחות או יותר. מבחינת גוים מערכת זמן של ישראל היא שקר. מבחינת ישראל מערכת זמן של גוים היא שקר. כדי להסתיר את הנס, קב"ה העלים ראיות ארכיולוגיות וגרם לכך שלא נתן להשתמש בפחמן 14 כדי לתארך את התקופה הבעיתית של 400 שנה בין 800 ל- 400 לפה"ס. בשנת 312 לפני הספירה, בדיוק 1000 שנה אחרי יציאת מצרים, הותקן לוח זמנים אחיד- מניין השטרות. מרגע זה אין סתירות בין כרונולוגיה יהודית וזאת של גוים.

אלף שנים הם יום קב"ה. לומדים את הדבר מן הפסוק "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול" (תהלים צ' ד'). אם נשוה יום ל- 12 שעות אז שעתים זהו 166 שנים. ישנו רמז בשקיעה שמש שעתים לפני הזמן אצל יעקב וזריחה מוקדמת כעבור 20 שנה. וראה מה שכתבתי במאמר [ויצא יעקב](#) בעמ' 11 ובעמ' 30.

המשך יבוא בע'ה.